

TC
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

“OKUMAK” KELİMESİ ÜZERİNE İNCELEME

ALİ ARIKMERT

120101022

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. MUSA DUMAN

İSTANBUL 2014

TC
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

“OKUMAK” KELİMESİ ÜZERİNE İNCELEME

ALİ ARIKMERT
120101022

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı: Yeni Türk Dili

Bu tez 17/06/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Musa DUMAN

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Fikret TURAN

Jüri Üyesi

YRD. Doç. Dr. Mustafa GÖLEÇ

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ali ARIKMERT

ÖZ

“Okumak” Kelimesi Üzerine İnceleme başlıklı bu yüksek lisans tez çalışması Prof. Dr. Musa Duman’ın tez danışmanlığıyla, Ali Arıkmert tarafından hazırlanmıştır. Çalışma için Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Batı Türkçesi dönemlerinden; Göktürk Türkçesi, Uygur Türkçesi Karahanlı Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi sahalarından tespit edilen 48 kaynak eser, dizin, şiir, düzyazı taranmıştır. “okumak” kelimesi ve okumak kelimesinin türemiş şekillerinin kullanıldığı paragraflar, öncesi ve sonrasıyla birlikte cümleler, mısralar, beyitler derlenmiştir. Toplanan bu malzeme, Türkçenin dönemleri ve sahaları dikkate alınarak tasnif edilip incelenmiştir.

Çalışma, 1. Bölüm: Yazılış Özellikleri Bakımından “Okumak” Kelimesi, 2. Bölüm: Ses Bilgisel Özellikler Bakımından “Okumak” Kelimesi, 3. Bölüm: “Okumak” Kelimesinin Anlam Hazinesi, 4. Bölüm: “Okumak” Kelimesinin Çekim Özellikleri, 5. Bölüm: “Okumak” Kelimesinin Yapım Özellikleri, şeklinde beş bölümde ele alınmıştır.

ABSTRACT

This thesis is a research of the Word "Okumak" prepared by Ali Arikmert for his MA program with the academic advising of Prof. Dr. Musa Duman. For the research, 48 sources of books, folders, poem, prose from Göktürk Turkish, Uyghur Turkish, Karahan Turkish, Kipchak Turkish, Khorezmian Turkish, Chagatay Turkish, Old Anatolia Turkish, Ottoman Turkish, Turkey Turkish of the old, middle and western Turkish periods were used. The word "okumak", paragraphs where the shapes of this word is used, the sentences with its prefix and suffix, verses and couplets were compiled. These materials were analyzed and classified considering the periods and fields of Turkish Language.

The work was divided into five chapters. The syntax specifications, the sound informational specifications, the meaning treasury, conjugation features and the formative features of the verb "okumak" are discussed respectively in chapter one, two, three, four and five.

ÖNSÖZ

Lisans eğitimimi tamamlayıp mezun olduktan sonra bir süre ara verdiğim eğitim hayatımda yüksek lisans çalışmasıyla birlikte “okumak” kelimesinin bu derece önemli bir yer edineceğini hiç düşünmemiştim. Oysa “okumak” kelimesi, eğitim hayatımızın ilk yıllarından itibaren büyüklerimizin bir nasihat cümlesi olarak hafızamıza kazınmaya başlamıştı: “Evladım okuyun, adam olun!” kabilinden ilk yüklemi “okumak” kelimesinin emir kipi olan cümleler yankılanıyor çocukluk hatıralarımda.

Okumak kelimesi zihnimin tüm kıvrımlarında yankılanıyor. Bu çalışmadan önce İstanbul Fatih’te kitapevlerinin, kitap kafelerin ve kırtasiyelerin bulunduğu sokak aklıma geliyor: okumuş adam sokağı. Okuntu denilince düğünlerde gönderilen davetiyeler ya da Kahramanmaraş’ta çıkan bir dergi ismini çağırıyor bende.

Kutsal kitabımız Kur’an-ı Kerim’in nüzülü sürecinde Allahu Teâlâ hazretlerinin efendimize ilk emri, “oku” olmuştu. Peygamberimizin, “ben okuma bilmem” cevabına karşılık Cebrail a.s. ısrarla “oku” emrini tekrar etmişti. Bizler bu hadiseden birçok anlamlar, birçok dersler çıkarabiliriz. Okuma yazmasını bilmeyen ümmi birinden okumasının istenmesinde hangi hikmetlerin var olduğu müfessirler, muhaddisler, siyer yazarları, İslam tarihi yazarları ve düşünürler tarafından kaleme alınmış, yazıya dökülmüştür.

Türkçede okumak kelimesinin bilinen ilk anlamı, davet etmek ve çağırmaştır. Farsça okumak anlamındaki handen kelimesi de aynı zamanda davet etmek ve çağırma anlamına gelmektedir. Buradan yola çıkarak acaba Arapçadaki “kara’e”den türeme “ikra” kelimesinin çağırma ve davet etmek anlamı olabilir mi, diye sözlüklere baktığımızda, direk davet anlamı ile karşılaşılmasa bile “misafir ağırlamak ve misafirperverlik” gibi yakın anlamlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. (Kantar, 2009: 1397) Ve vahyin ilk kelimelerinde kutlu elçiden istenen ve beklenen insanlığı Allah’a davet etmek, hak yoluna çağırma olabilir mi? Bilimsel olarak bu konular din bilimcilerin ve teologların işi olsa da bütün bu soruların yanıtı farklı bilim dallarının ilgi alanına girmektedir. Bu çalışmada ise “okumak” kelimesi anlam bilgisi, ses bilgisi, yapı bilgisi gibi tamamen dil bilgisi özellikleri bakımından incelenmektedir.

Yüksek lisans tez çalışmamda sadece bir kelime üzerine, “okumak” kelimesi üzerine hazırlık yaptığımı duyan çevremdeki insanlar çoğu zaman şaşırıyorlar, bazıları küçümsedi, bazıları alaya bile aldı. Ne yani “okumak” kelimesi üzerine tez mi yazılmış kabilinden çok

söz duydum; ya da duymamazlıktan geldim. Oysa denilebilir ki üzerine odaklanılan bilimsel olarak ele alınan her konu araştırmacısı tarafından çok özel ve önemlidir. Eğer öyle olmazsa ortaya konulan çalışma ve neticesinde doğacak olan ürün çok da başarılı olamayacaktır. Çünkü önemsenmeden bir meseleye yeterince odaklanmak mümkün değildir.

Çalışmanın kapsamını belirleyip hazırlıklara başladığımda, “okumak” kelimesi üzerine ilk etapta yeterince malzeme bulamayacağım endişesine kapılmadım değil. Ancak en eski metinlerden günümüz Türkçesine kadar daha önceden tespit ettiğim kaynakları taradığımda bir tez çalışması için yeterince verinin toplanabileceği ortaya çıktı. Çalışma ilerledikçe görüldü ki “okumak” kelimesini tüm yönleriyle ele alıp doyurucu ve tam bir ürün ortaya koymak için ciddi bir çalışmanın yapılmasına ihtiyaç vardır. Bunun için Türkçenin tarihi süreci içerisinde etimolojik, semantik, morfolojik, sentaks açılarından “okumak” kelimesinin etraflıca ele alınarak geniş bir çalışmanın yapılmasına ihtiyaç var.

Tez konusu olarak Türk dilinin en eski kelimelerinden olan ve gümüz Türkçesinde tüm canlılığıyla varlığını sürdüren “okumak” kelimesi seçilip çalışmanın adı da, “Okumak” Kelimesi Üzerine İnceleme, olarak belirlendi. Bu çalışmayla, bu bir kelimenin, en eski Türkçe yazılı metinlerden günümüze kadar gelen süreçte nasıl değişikliklere uğradığı, Türklerin tarih boyunca aktif şekilde kullandıkları alfabelerde “okumak” kelimesinin hangi harflerle nasıl yazıldığı, cümle içinde hangi anlamlarda kullanıldığı ve “okumak” kelimesinin tarihi süreçte hangi ekleri aldığı gösterilmeye çalışıldı.

Çalışma kapsamında Türkçenin tarihi dönemlerinden ve sahalarından “okumak” kelimesiyle ilgili malzemeler toplanmaya başlayınca bazen bu iş gözümü korkutmadı değil. Bu çalışma süresince idari iş yoğunluğuna rağmen bana vakit ayırma konusunda oldukça cömert davranan üniversitemiz rektörü sayın Prof. Dr. Musa Duman hocama teşekkürlerimi sunarım. Hazırlık ve yazım sürecinde benden desteğini esirgemeyen aziz dostlarıma, zamanlarından çaldığım eşime ve çocuklarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
TARANAN ESERLER /DİZİNLER / METİNLER.....	xi
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: YAZILIŞ ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN “OKUMAK” KELİMESİ.....	5
1.1. Göktürk Alfabesi.....	5
1.2. Uygur Alfabesi.....	5
1.3. Arap Alfabesi.....	7
1.4. Kiril Alfabesi.....	8
1.5. Latin Alfabesi.....	8
2. BÖLÜM: SES BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN “OKUMAK” KELİMESİ.....	10
2.1. /k/ > /ħ/ Değişimi Bakımından “okumak” Kelimesi.....	11
2.2. /ı/ > /u/ Değişimi Bakımından “okumak” Kelimesi.....	12
3.BÖLÜM: ANLAM BAKIMINDAN “OKUMAK” KELİMESİ	13
3.1. Taranan Eserlerde “Okumak” Kelimesinin Anlamları.....	14
3.2. Sözlüklerde “Okumak” Kelimesi ve Türemiş Şekilleri.....	17
3.3. Kelime Gruplarında “okumak” Kelimesi.....	20
3.4. Deyimlerde “okumak” Kelimesi.....	23
3.5. Argoda “okumak” Kelimesi.....	25
4. BÖLÜM: “OKUMAK” KELİMESİNİN ÇEKİM ÖZELLİKLERİ.....	26
4.1. “Okumak” Kelimesinin Zaman Çekimleri.....	26
4.1.1. Görülen Geçmiş Zaman Çekimi	26

4.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi	34
4.1.3. Geniş Zaman Çekimi	36
4.1.4. Gelecek Zaman Çekimi.....	42
4.1.5. Şimdiki Zaman Çekimi.....	44
4.2. “okumak” Kelimesinin Tasarlama Çekimleri.....	47
4.2.1. Emir Çekimi.....	47
4.2.2. Dilek - Şart Çekimi.....	53
4.2.3. İstek Çekimi.....	57
4.2.4. Gereklilik / Zorunluluk Çekimi.....	59
4.3. “okumak” Kelimesinin Birleşim Zaman Çekimleri.....	60
4.3.1. Hikaye (Görülen Geçmiş Zaman) Birleşik Çekimi.....	60
4.3.1.1. Görülen Geçmiş Zamanın Hikayesi.....	61
4.3.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi.....	62
4.3.1.3. Geniş Zamanın Hikayesi.....	63
4.3.1.4. Gelecek Zamanın Hikayesi.....	65
4.3.1.5. Şimdiki Zamanın Hikayesi.....	66
4.3.1.6. Emir Hikayesi.....	67
4.3.1.7. Dilek - Şartın Hikayesi.....	68
4.3.1.8. İsteğin Hikayesi.....	69
4.3.1.9. Gerekliliğin / Zorunluluğun Hikayesi.....	70
4.3.2. Rivayet (Öğrenilen Geçmiş Zaman) Birleşik Çekimi.....	70
4.3.2.1. Görülen Geçmiş Zamanın Rivayeti.....	71
4.3.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti.....	71
4.3.2.3. Geniş Zamanın Rivayeti.....	72
4.3.2.4. Gelecek Zamanın Rivayeti.....	73
4.3.2.5. Şimdiki Zamanın Rivayeti.....	74

4.3.2.6. Emirin Rivayeti.....	74
4.3.2.7. Dilek - Şartın Rivayeti.....	75
4.3.2.8. İsteğin Rivayeti.....	76
4.3.2.9. Gerekliliğin / Zorunluluğun Rivayeti.....	77
4.3.3. Dilek - Şart Birleşik Çekimi.....	77
4.3.3.1. Görülen Geçmiş Zamanın Dilek – Şartı.....	77
4.3.3.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Dilek – Şartı.....	78
4.3.3.3. Geniş Zamanın Dilek – Şartı.....	79
4.3.3.4. Gelecek Zamanın Dilek – Şartı.....	80
4.3.3.5. Şimdiki Zamanın Dilek – Şartı.....	81
4.3.3.6. Emirin Dilek – Şartı.....	81
4.3.3.7. Dilek - Şartın Dilek – Şartı.....	82
4.3.3.8. İsteğin Dilek – Şartı.....	82
4.3.3.9. Gerekliliğin / Zorunluluğun Dilek – Şartı.....	83
4.4. “okumak” Kelimesinin Pekiştirme ve Olasılık Kullanımı.....	83
4.5. Tezlilik /Anidenlik	84
4.6. Süreklilik.....	84
4.7. Yeterlilik	85
5. BÖLÜM: “OKUMAK” KELİMESİNİN YAPIM ÖZELLİKLERİ.....	87
5.1. “okumak” Kelimesinin Aldığı Fiilden Fiil Yapan Ekler	87
5.2. “okumak” Kelimesinin Aldığı Fiilden İsim Yapan Ekler	95
5.3. “okumak” Kelimesinin Aldığı İsimden Fiil Yapan Ekler.....	96
5.4. “okumak” Kelimesinin Aldığı Fiilimsi Ekleri.....	96
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	114

TARANAN ESERLER /DİZİNLER / METİNLER (Kısaltmaların Alfabe Sırasına Göre)

BDS = Baki Divanı Sözlüğü (Bağlamalı Dizin ve İşlevsel Sözlük), Furkan Öztürk, Doktora Tezi, TC. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara, 2007.

BTŞ = Beyânî, Tezkiretü'ş-Şu`Arâ, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Hazırlayan: Aysun Sungurhan Eydurhan, Ankara, 2008.

ÇFE = Ferhat Erdoğan'ın <http://edebiyatdefteri.com/> WEB sitesindeki 'Çakır' başlıklı şiiri

DAN = Dânişmend-Nâme, Hazırlayan: Doç. Dr. Necati Demir, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

DDK = Dede Korkut Kitabı, Hazırlayan: Muharrem Ergin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.

DLT = a) Kâşgarlı Mahmûd, Divânü Lügâti't-Türk, (Çeviri, Uyarlama Düzenleme: Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurtsever) Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2005.

b) Mahmud bin El-Hüseyn bin Muhammed El-Kaşgari, Kitâbu Dîvânü Lügâti't-Türk, Tıpkıbasım, (Yayına Hazırlayan: Şaban Kurt) T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2008.

DYE = Dîvân-ı Yûnus Emre, Hazırlayan: Dr. Mustafa Tatcı, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012.

GLT = Gülistan Tercümesi, Mahmûd b. Kâdî Manyâs, (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük) Hazırlayan: Doç. Dr. Mustafa Özkan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

HBS = Gurub Düşünceleri, Bahtiyar Vahabzade, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.

HDH = Doğan Hızlan'ın farklı tarihlerde Hürriyet gazetesinde yayımlanan köşe yazıları

HSA = Şeyh Galib Hüsn ü Aşk, Metin-Nesre Çeviri-Notlar ve Açıklamalar, Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003.

İMS = İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn, Hazırlayan: Doç. Dr. Recep Toparlı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

İNY = Nesrin Yılmaz "Nolmuş Canım Başbakan Yanlış Şiir Okuduysa" internethaber 22.10.2008.

KHÇ = Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şu`Arâ, Hazırlayan: Aysun Sungurhan Eydurhan, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 3215, Kültür Eserleri, Ankara, 2009.

KMT = Kitab-ı Mecmu-ı Tercüman-ı Türki ve Acemi ve Mugali, Hazırlayanlar: Recep Toparlı, M. Sadi Çögenli, Nevzat H. Yanık, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

KSE = Nâsireddin bin Burhaneddin Rabguzî, Kısasu'l-Enbiya, Hazırlayan: Aysu Ata, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

KTB = Yusuf Has Hâcib, Kutatgu Bilig, (Çeviren: Prof. Dr. Reşid Rahmeti Arat) Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008.

LVM = Fuzuli, Leylâ ve Mecnun, Metin-Düzyazıya Çeviri-Notlar ve Açıklamalar, Hazırlayan: Muhammed Nur Doğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

MCC = Marie Curie Cafer'in <http://www.antoloji.com/> WEB sitesindeki 'Ölçü' başlıklı şiiri

MKE = Zemaşşeri, Mukaddimetü'l-Edeb, Hazırlayan: Nuri Yüce, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

MMT = Meral Tamer "Geleceğin Annelerini Bugün Okutursak" Milliyet Gazetesi, 08.05.2005.

MNM = Mu'înü'l-Mürîd, (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım) Hazırlayanlar: Prof. Dr. Recep Toparlı, Prof. Dr. Mustafa Argunşah, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

MOA = Mehmet Ocaktan, "Erdoğan Bildiğini Okumaya Devam Ediyor" Akşam Gazetesi, 17 Ekim 2013.

NAD = Nev'î-Zâde Atâyî Dîvânı, Hazırlayan: Saadet Karaköse, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Malatya, 1994.

NEF = Nehcü'l-Feradis-I Metin, II- Tıpkı basım (Tıpkıbasım ve çeviri yazı: Janos Eckmann, Yayımlayanlar: S. Tezcan, H. Zülfikar), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

OBC = Orhan Birgit, "İmam Bildiğini Okurmuş!" Cumhuriyet Gazetesi, 23 Ekim 2012.

ORA = Orhun Abideleri, Muharrem Ergin, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

OKÜ = Okuma Üzerine, Marcel Proust, Notos Kitap, İstanbul, 2013.

RNM = Nuray Mert, "Kemal Derviş samimiye!" Radikal Gazetesi, 27.08.202.

RSG = Semih Gümüş "Neleri, nasıl okumalıyım?" Radikal Gazetesi, 30.09.2011.

RMP = Robert M. Pirsig, Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı - Değerlerin Sorgulanması, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.

RŞT = Tevfik Fikret, Rübâb-ı Şikeste ve Diğer Eserleri, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2011.

SHU = Hıncal Uluç, "Bu Nasıl Bir Ateştir!.." Sabah Gazetesi, 25.12.2010.

SGD = Gün Doğmadan, Sezai Karakoç, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2001

SMA = Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Huzur Yayınevi, İstanbul, 1990.

SSK = Seyfi Karaca'nın "Sağlığına Duacıyım Başlıklı" antoloji

SUM = Seyfi Uzunkök "ODTÜ Rektörüne 'Akıllı' Ol Diyemezsin!" Milat Gazetesi, 27.10.2013.

ŞHD = Şiban Han Divanı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım) Dr. Yakup Karasoy, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

ŞOK = Şiir Okuma Kılavuzu, İsmet Özel, Şule Yayınları, İstanbul, 2002.

TİK = Türkçe İlk Kur'an Tercümelerinden Özbekistan Nüshası Satır Arası Türkçe – Farsça Tercümeli (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini-Tıpkıbasım) Hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. Emek Üşenmez, Akademik Kitapla, İstanbul, 2013.

TKT = Türkçe ilk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metinler-Notlar-Dizin), Prof. Dr. Aysu Ata, TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI, Ankara, 2004.

TTO = Tan Oral "Deli miyim, neyim? Güya..." Taraf Gazetesi, 25.02.2014.

TTT = XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI, Ankara, 2009.

UAY = Uygurca Altun Yarur, (Giriş, Metin ve Dizin) Ceval Kaya, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

YSA = İkra Yaratılışın Sırrı Aşktır, Mehmet Emin Güneş, Cinius Yayınları, İstanbul, 2012.

YYK =Yusuf Kaplan, Yeni Şafak gazetesinde muhtelif tarihlerde yayımlanan köşe yazıları

ZBN = Zuhurat'ı Bilal Nadiri Cilt B, Hacı Muhammed Hilmi Kutlubay, Takay Matbaacılık, 2. Baskı, Ankara, 2002.

ZDR = Mustafa Ulusoy, "Ay Gerçekten Yuvarlık mıdır?" Zafer Dergisi, Sayı: 308, Ağustos 2002.

ZİP = İskender Pala, 'Mecnun'un Leyla'sı' Zaman Gazetesi, 03.02.2009.

KISALTMALAR

bk. = Bakınız.

B. T. = 13. – 21. yüzyıl Anadolu sahası Oğuz yazı dili, Batı Türkçesi.

Çğt. T. = Çağatay Türkçesi

E. A. T. = Eski Türkiye Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi .

E. T. = Eski Türkçe.

f. = fiil

Gök T. = Göktürkçe, Orhun Türkçesi,

Hz. T = Harezmi Türkçesi

is. = isim

Kh. T. = Karahanlı Türkçesi, Karahanlıca.

Kpç. T. = Kıpçak Türkçesi

krş. = Karşılaştırınız.

O. T. = Orta Türkçe.

Osm. T. = Osmanlı Türkçesi.

s. = sıfat

T. T. = Türkiye Türkçesi.

Uyg. T. = Uygur Türkçesi.

yy = yüz yıl

GİRİŞ

Amaç ve Kapsam

Türkçenin bütün tarihi dönemleri ve sahaları incelendiğinde çeşitli dil durumları, ses bilgisi, kelimelerin ve eklerin işlevleri ve anlamları çok çeşitli farklılıklar göstermektedir. “Okumak” kelimesi, bu değişiklikleri bünyesinde barındıran örnek kelimelerden biridir. En eski Türkçe metinlerden günümüze kadar her dönem ve sahada kullanılmış olan “Okumak” kelimesi bu çalışmada özel olarak ele alınmıştır. Bu kelime, Türkçenin tarihi sürecinde yüklenmiş olduğu farklı anlamlarla kültürümüzde ve dilimizde önemli bir kavram olarak da yer edinmiştir. “Okumak” kelimesi, yazılı en eski Türkçe metinlerden günümüz Türkçesine kadar her dönemde canlılığını korumuştur.

Türkçede kelimelerin ele alınıp detaylıca incelendiği çalışmalar yok denecek kadar azdır. Türkçenin belli dönemleri veya sahaları topyekun dil yönünden incelenmiş, üzerlerinde birçok çalışmalar yapılmıştır. Kelimelerin aldığı ekler, edatlar, zamirler de dönem olarak, belirli sahalarda kullanımı açısından veya tarihi süreç açısından işlenmiş ve üzerlerine çalışmalar yapılmıştır. Ancak aynı yoğunlukta Türkçe kelimeler üzerinde yeterince ve doyurucu şekilde monografik çalışmalar yapıldığını söyleyemeyiz. Bir kelimenin derinlemesine incelenmesi o dilin konuşulduğu kültürün özelliklerini, bireylerinin düşünce dünyasını, inanç sistemlerini, dünyayı algılayış biçimlerini belirlemede son derece önemlidir. Son dönemlerde bu alanda yapılan çalışmalar, bu tür incelemelerin gereğini bir kez daha ortaya koymuştur.

Bizim bu çalışmadaki amacımız, tarihi süreç içerisinde, en eski Türkçe metinlerden günümüz Türkçesine kadar “okumak” kelimesinin her yönüyle incelemektir. Okumak kelimesi hangi dönemlerde ve sahalarda, hangi sıklıkla ve hangi anlamlarda nasıl kullanılmış, çalışmada bu sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır. Bu cevaplarla “okumak” kelimesinin Türkçe dil bilgisindeki konumunu belirlemek amaçlanmıştır.

İlk olarak “okumak” kelimesinin yazılışı ele alınmıştır. Tarih boyunca Türkçenin uygulandığı alfabelere göre “okumak” kelimesinin yazılışı, kelime üzerindeki ses değişimleri, kelimenin cümle içerisinde kullanıldığı anlamları, tarihi süreçte ve günümüz Türkçesinde aldığı çekim ekleri ve yapım ekleri açısından okumak kelimesi ele alınmıştır.

Malzeme ve Yöntem

Çalışmaya ilk aşamada ana başlık belirlenerek başlanmıştır. Daha sonra çalışmanın alt başlıklarının, detaylı konu başlıklarının belirlenmesi için ön kaynak taraması yapılmıştır. Bu taramanın neticesinde Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Batı Türkçesi dönemler olarak belirlenmiş; bu dönemlerde Göktürk Türkçesi, Uygur Türkçesi, Karahanlı (Hakaniye) Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi sahalarından en az birer kaynak eser taranmak üzere belirlenmiştir. Osmanlı sahasına gelindiğinde her yüzyıldan en az bir kaynak eser tarama kapsamına alınmıştır. Türkiye Türkçesine gelindiğinde birkaç eserle yetinilmiş daha ziyade ulusal gazetelerin köşe yazarlarından örnekler alınmıştır. Özellikle köşe yazıları taranırken internetten faydalanılmıştır. Çalışma için elli ayrı kaynak eserden ve metinden “okumak” kelimesinin yer aldığı örnek cümleler derlenmiştir.

Metinler taranan eserlerde nasıl yazılmışsa, hangi transkripsiyon harfleri kullanılmışsa aynı şekiller korunmuştur. Örneğin aynı eserde okumak, okımak, ohumak, ohımak şeklinde kullanımlar görülmektedir. Veya farklı kaynaklar üzerine çalışma yapan araştırmacılar çalışmalarda oqımak şeklinde kullanımı tercih etmiştir. Bu çalışmada kelimeler söz konusu taranan eserlerdeki tercihe bağlı kalınarak kullanılmıştır.

Bu kaynak eserler çoğunlukla dizinler üzerinden bütünlüklü olarak taranmıştır. Bazı eserler ise serbest tarama yöntemiyle taranmıştır. Bazı eserlerde, *Orhun Abideleri* ve *Kitab-ı Mecmu-ı Tercüman-ı Türki ve Acemi ve Mugali* gibi eserlerde tek bir kullanıma rastlanmıştır. Bazı eserlerde ise çok zengin sayıda kullanıma rastlanmıştır. Örneğin Uygurca Altun Yaruk'ta “okı-mak” kelimesi yetmiş yerde geçerken, *Kutadgu Bilig*'de “okı-mak” kelimesi yüz seksen beş yerde kullanılmıştır. “okumak” kelimesinin çok sayıda kullanıldığı eserlerde aynı kullanım biçimlerinden birkaç örnek almakla yetinilmiştir.

Taranan kaynak eserlerden okumak kelimesinin geçtiği cümlenin tamamı veya bir kısmı bazen de cümlenin öncesi ve/veya sonrasıyla birlikte alıntılanmıştır. Bu tercih, metnin akışına göre “okumak” kelimesinin işlevini tam olarak yansıtmaya durumuna göre yapılmıştır. Kelimenin geçtiği yer bir şiir metniyse, şiirin anlam bütünlüğü taşıyan en küçük birimi örnek metin olarak alıntılanmıştır. Bu en küçük birim şiirin yazılış biçimine göre farklılık göstermiştir. Beyitler halinde yazılan şiirlerde “okumak” kelimesinin geçtiği beyit örnek

olarak alıntılanmıştır. Dörtlükler halinde yazılan şiirlerde kelimenin geçtiği dörtlük örnek metin olarak alıntılanmıştır.

Metin taramaları esnasında bazen “ok” kelimesi belirtme ekiyle kullanıldığı zaman “oku-mak” kelimesi ile karıştırılmıştır. Örneğin “sevgilinin kirpiklerinin okuna yüreğim hedef oldu” gibi bir cümle ile karşılaşıldığında okuna kelimesi “okun-mak” dönüşlü fiilinin istek kipinde 3. Tekil şahıs eki almış haliyle karıştırılabilmektedir. Veya “İster okı gitmeye yabâna / Kendi çekinir zih-i kemâna” (HSA) bu beyitte ise okı emir kipi ile karıştırılabilmektedir. Bu durum, taranan metinlerde “okumak” kelimesinin tespiti sırasında zorlanmaya neden olmuştur.

Çalışma 5 ana bölümden oluşmaktadır: “okumak” Kelimesinin Yazılışı, Ses Bilgisi Özellikleri Bakımından “Okumak” Kelimesi, Anlam Bakımından “Okumak” Kelimesi, “Okumak” Kelimesinin Çekim Özellikleri ve “Okumak” Kelimesinin Yapım Özellikleri. Her bölümde de gerektiği kadar alt başlık açılmıştır. Çalışmanın en hacimli bölümü, “Okumak” Kelimesinin Çekim Özellikleri’dir. “Okumak” Kelimesinin Yazılışını ele aldığımız bölümde, tarih boyunca Türkçenin uygulandığı alfabeler hakkında bilgi verildikten sonra “okumak” kelimesinin Göktürk alfabesi, Uygur alfabesi, Arap alfabesi, Latin alfabesi ve Kril alfabesi ile yazılış şekli hakkında bilgi verilmiş ve o alfabelerle “okumak” kelimesinin yazılışına örnekler verilmiştir. Ses bilgisi özellikleri bakımından “okumak” kelimesinin ele alındığı ikinci bölümde, kelimenin tarihi süreçte uğradığı ses değişimleri gösterilmiştir.

“Okumak” kelimesinin anlam bakımından incelendiği üçüncü bölümde, ilk olarak, kelimenin tarihi süreçte hangi anlamlarda kullanıldığı gösterilmiştir. Farklı anlamlardaki kullanımlara taranan eserlerden ve metinlerden örnek cümleler verilmiştir. Taranan bu eserler içerisinde en fazla farklı anlamda kullanım Karahanlı sahasında kaleme alınmış Türkçe İlk Kur’an Tercümelerinde karşımıza çıkmaktadır. Kelimenin en şaşırtıcı anlamı, DLT’de ve Clauson sözlüğünde karşımıza çıkan “kusmak” anlamıdır. Genel olarak “okumak” kelimesinin bilinen en eski anlamı “çağırma - davet etmek” tir. Bu anlamı günümüz T. T. Anadolu ağızlarında yaşamını sürdürmektedir. “okumak” kelimesinin anlam bakımından tarihi seyrinin ardından bu bölümde “okumak” kelimesini sözlüklerde nasıl yer aldığı özet olarak gösterilmiştir. Kelime gruplarında, deyimlerde ve argo kullanımda hangi anlamları taşıdığı ortaya konulmuştur.

Çalışmanın dördüncü bölümünde “okumak” kelimesi çekim özellikleri bakımından ele alınmaktadır. Bu bölüm, çalışmanın en hacimli bölümüdür. Taranan metinlerde Türkçenin dönemleri ve sahaları dikkate alınarak “okumak” kelimesinin fiil olarak çekimlenmiş şekilleri örnekleriyle gösterilmiştir. Ancak “okumak” kelimesinin her dönem ve sahada taranmış eserler üzerinden dönemin ve sahanın tüm çekim özelliklerini ortaya koyduğu söylenemez. Bu durum taranan eserlerde “okumak” kelimesiyle ilgili yeterli verinin tespit edilemeyişiyle ilgilidir. Her çekim biçimi tarihi dönemlere göre E. T., O. T., E. A. T., Osm. T. ve T. T. şeklinde sıralanmıştır. Bu çekimler ‘+’ ve ‘-’ işaretleri kullanılarak tablo halinde gösterilmiştir. Söz konusu dönemde kullanımı olan çekim özellikleri ‘+’ işareti ile kullanımı olmayan çekimler ‘-’ işareti ile gösterilmiştir. Örneğin emir kipinin birinci tekil şahıs çekimi E. T., O. T. ve E.A.T. dönemlerinde kullanılırken Osm. T. sonrasında kullanımda olmadığı görülmektedir. Yine “oku-mak” fiilinin görülen geçmiş zamanın rivayeti, her fiil için geçerli olduğu gibi, Türkçede kullanılmamaktadır. Taranan tüm metinler içerisinde en fazla görülen geçmiş zaman çekimine rastlanmıştır. Daha sonra geniş zaman ve emir kipi çekimlerinin yoğunlukta kullanıldığı görülmüştür. Birleşik zamanlı çekimlere çok fazla rastlanmamıştır. Birleşik zamanlı fillerin çekimlerinde üçüncü çoğul şahıs çekiminde çokluk eki ile zaman ekinin yer değiştirdiği görülmektedir.

Çalışmanın son bölümünde “okumak” kelimesinin yapım eki almış şekilleri ele alınmıştır. Bu bölümde kelimenin hangi çekim eklerini aldığı alt başlıklarda gösterilmiştir. Bu başlıklar “okumak” kelimesinin aldığı fiilden fiil yapan ekler, “okumak” kelimesinin aldığı isimden fiil yapan ekler, “okumak” kelimesinin aldığı fiilden isim yapan ekler ve “okumak” kelimesinin aldığı fiilimsi ekler şeklinde sıralanmıştır. “okumak” kelimesinin aldığı fiilden fiil yapan ekleri olarak -n, -t, -l, -ş, eklerini (okı-n-mak, okı-t-mak, okı-l-mak, okı-ş-mak) sayabiliriz. “okumak” kelimesinin aldığı isimden fiil yapan ek olarak sadece -sa eki (okı-g-sa-mak) tespit edilmiştir. Kelimenin aldığı isim fiil, zarf fiil ve sıfat fiil ekleri de ayrı birer başlık altında gösterilmiştir.

Bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma, başlangıçtan günümüze Türkçenin tüm dönemlerini sınırlı sayıda kaynak eserin taranmasıyla ele almıştır. Bu çalışma, eksikleriyle birlikte, Türkçenin tüm dönem ve sahalarında “okumak” kelimesinin nasıl kullanıldığını birçok yönüyle ele almıştır.

1. BÖLÜM: YAZILIŞ ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN “OKUMAK” KELİMESİ

Türkler tarih boyunca farklı dönemlerde çok sayıda alfabe kullanmışlardır. Bu yönüyle Türkler tarihte en çok alfabe değiştiren millet olma unvanına sahiptir. Yazı dilinde Türkçenin uygulandığı belli başlı alfabeler kaynaklarda şu şekilde sıralanmaktadır: Göktürk (Orhun), Soğd, Uygur, Mani, Brahmî, Nestûrî-Süryânî, Çin, Peçenek, Tibet, Passe-pa, Arap, Ermeni, İbrânî, Grek, Latin ve Kiril. (Kaçalın, 1995: 44) Bu alfabelerden beş tanesi bu çalışma için taranan kaynak eserlerde kullanılmıştır. Bunlar sırasıyla Göktürk alfabesi, Uygur alfabesi, Arap alfabesi, Kiril alfabesi ve Latin alfabesidir.

1.1. Göktürk Alfabesi: Tarihte bilinen en eski Türkçe yazılı metinler Göktürk alfabesiyle yazılmıştır. Bu alfabenin Türkler tarafından VII-IX. Yüzyıllarda kullanıldığı bilinmektedir. Bu alfabe Danimarkalı Wilhelm Thomsen tarafından 1893 yılında çözülmüştür. Göktürk alfabesiyle 732 yılında yazılan Kültigin Abidesi Türk edebiyatının yazılı ilk eseri sayılmaktadır. Göktürk alfabesi 38 harften oluşmaktadır. Sağdan sola ve yukarıdan aşağıya doğru yazılır. Harfler birbiriyle bitişmez; taş ve eşya üzerine kazınmaya elverişlidir. (Şimşir, 2008: 2)

Göktürk alfabesiyle “okumak” kelimesinin yazılışı: “oķıǵalı” (çağırmaq için)

⊕xYNI : 51⊕ : 4JJIQ : 5⊕YD : 4⊕>
4JJIQ) : ⊕K(Y)N : 1>↓ : HΓINI . . . : ⊕xYNI : ΓJ>DΓ⊕J
5Y(5⊕J)4JJIQ : ΓIΓΓ : HAN↓>D : H . . . : HΓHΓYΓΓ : 5HΓYΓYΓ
: Γ↓⊕4 : 4⊕> : Γ>>4> : HANΓ) : 4JJIQ : ΓHYΓ : ΓJYH>

Bilge Kağan Abidesi, Doğu Cephesi, 28. Satır

Otuz yaşıma Biş Balık tapa süledim. Altı yolu süngüşdüm. (.....sü)sin çop ö(lü)rtüm
Anda içreki ne kişi tin(.....)i yok (bolda)çı er(ti.....)a oķıǵalı kelti. Biş Balık anı üçün
ozdi.

Tercümesi: Otuz yaşımda Beş Balık doğru ordu sevk ettim. Altı defa savaştım
askerini hep öldürdüm. Onun içindeki insan yok olacaktı çağırmaq için
geldi. Beş Balık onun için kurtuldu. (Ergin, 1970)

1.2. Uygur Alfabesi: VIII. yüzyılın sonu, IX. yüzyılın başı itibarıyla Göktürk alfabesinin yerini Uygur alfabesi almaya başlamıştır. VIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar Doğu Türkistan'dan İstanbul'a kadar geniş bir alanda kullanılmıştır. Bu alfabe Ârâmî kökenli Soğd alfabesinden çıkmıştır. Uygur alfabesiyle yazılmış eserlerin çoğunu Budizm, Maniheizm ve Hristiyanlık'a ait metinler meydana getirir. Bu alfabe Türkler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra

da kullanılmıştır. KTB'nin üç nüshasından biri Uygur harfleriyle yazılmıştır. 18 harften oluşan alfabenin 4'ü sesli 14'ü sessiz harftir. Arap alfabesinde olduğu gibi harfler başta, ortada ve sonda farklı biçimde yazılmaktadır. (Şimşir, 2008: 2) KTB'nin Uygur harfli nüshasından örnek yazı:

Uygur Alfabetiyle: okıqlıka: ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ (okuyana) (Dilaçar, 2003: 42)

ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ
ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ
ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ
ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ
ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ
ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ
ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ
ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ ۋۈ

(Dilaçar, 2003: 42)

Latin harfli yazılışı:

Sözüm söyledim men bitidim bitig,
Sunup iki ajunnu tutgu elig

Kitab atı urdum Kutadgu Bilig,
Kutadsu okıqlıka tutsu elig

Kişi iki ajunnu tutsa kutun,
Kutadmiş bolur bu sözüm çın bütün

Bu Kün-Togdı ilig tidim söz başı
Yörügin, ayayın ay edgü kişi! (Arat, 2007: 49)

Günümüz Türkçesine Çevirisi:

Ben sözümü söyledim ve kitabı yazdım
Bu kitap her iki dünyayı tutan bir eldir.

Kitabın adını Kutadgu Bilig koydum;
Okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim.

İnsan her iki dünyayı devletle elinde tutarsa,
Mesut olur, bu sözüm doğru, dürüştür.

Önce Kün-Togdı hükümdardan söze başladım,
Ey iyi kişi! Bunu sana açıklayım, (Arat, 2007: 49)

1.3. Arap Alfabeti: IX. yüzyılda Karahanlılar döneminde Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte Türk yazı tarihi açısından yeni bir sayfaya geçilmiş oldu. İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in dili olan Arapça ile etkileşim ile birlikte Arap alfabesinin Türkçeye uygulanması başlamış oldu. Bilinen tarihi süreçte Türklerin en uzun süreli ve aynı zamanda en yaygın kullandıkları alfabe Arap alfabesidir. Günümüzde halen bu alfabeği kullanan Türk toplulukları vardır. Arap alfabesiyle yazılan ilk eserin Divanü Lûgati't-Türk olduğu bilinmektedir.

Türk diline uygulanan yazılar arasında en uzun süreli ve en yaygın kullanılan alfabe Arap alfabesi olduğu için en fazla eser bu döneme aittir. Haliyle çok farklı kullanımlar da bu dönemde gerçekleşmiştir. Aşağıda "okumak" kelimesinin Arap harfleriyle eserlerde hangi şekillerde yazıldığına örnekler yer almaktadır. İlk olarak DLT'de "okumak" kelimesinin yazılışı:

okımaq: أَقِمَاقُ okınmaq: أَقِنَاقُ

oqıdı: أَقَدِي er oqıdı: أَقِيرِي er bitig oqıdı: أَقِيرِي ol meni oqıdı: أَقِيرِي

oqındı: أَقَدِي bitig oqındı: أَقِيرِي ol bitig oqındı: أَقِيرِي

bitig oqıtsadı: أَقِيرِي

oqınur – oqınmaq: أَقِرَاقُ

ol kişini oqıtğan: أَقِيرِي

ol mening birle bitig oqışdı: أَقِيرِي

olar bir ekindi birle oqıştılar: أَقِيرِي

Tarama sözlüğünde “okumak” kelimesinin hangi yüzyılda nasıl yazıldığı aşağıdaki örneklerde görülmektedir.

Görülen geçmiş zaman: okudu: “اوق ودى” (Yuz. Şeyd XIII.), “اوق دى” (Si. Da. XIV.), “اوق يدى” (Süh. XIV.), “اوق دى” (Kel. XIV.)

okımadı: “اوق يمدى” (Yüz. Ha. XIV.), okımadı: “اوق دى” (Dede. XIV.), okımadın: “اوق يمدان” (Kadı. XIV.),

Emir: okuñ: “اوق ك” (Enb. XIV.), okuğıl: “اوق غل” (Si. Da. XIV.), “اوق” (Tez. Ün. XV.)

Geniş Zaman: okır: “اوق ير” (Tebareke. XIV.), okuyayın: “اوق يادين” (Kel. XIV.)

Zarf Fiil: okuyup: “اوق ويدوب” (Bektaşî. XV.)

Sıfat Fiil: okuyucu: “اوق ويدجى” (Tebareke. XIV.)

1.4. Kiril Alfabeti: Kiril alfabesinin IX. yüzyılda Slav halklarını Hristiyanlaştırmak için hazırlandığı bilinmektedir. Başlangıçta 43 harften oluşan Kiril alfabesinde harfler Yunan harflerinden ve İbrani harflerinden aktarılan göstergelerden oluşmaktaydı. Dönem dönem yapılan yenileme ve sadeleştirmeler sonucunda bu alfabenin harf sayısı 30 olarak belirlenmiştir. Osmanlıca ve Türkiye dışındaki Türk dil ve lehçelerinin yazımında Arap alfabesinden sonra en geniş ölçüde kullanılan alfabetir. (Ercilasun, 2005)

Eski Sovyetler Birliği idaresindeki Türk topluluklarına 1937-1940 yılları arasında Stalin rejimi tarafından bu alfabe kabul ettirilmiş ve her Türk boyu için, bir takım siyasi amaçlarla, farklı alfabeler yapılmıştır. Bunun sonucunda Türkler arasında 20 ayrı Kiril alfabeti kullanılmıştır.

Kiril Alfabetiyle: okımak: “окумак”, okumak: “окумак”, okıdı: “окуды”, okuklık: “окуклықа” (*okuyana*)

1.5. Latin Alfabeti: Latin kültürünün temelini oluşturan Latin alfabesinde normalde 23 harf bulunur. Latin alfabesi şu anda dünyada en yaygın kullanılan alfabelerden biridir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasını müteakip, 1928'de yapılan harf inkılabıyla Türkiye Türkçesi'nin yazımında kullanılan en son alfabe Latin alfabesi olmuştur. 29 harften oluşan bu alfabenin 21'i sessiz, 8'i sesli harftir. Soldan sağa doğru yazılır. Harfler birbiriyle bitiştilerle de bitiştilerle de yazılabilir. Bu alfabede yer alan harfler asıl Latin alfabesinden farklıdır. Asıl Latin alfabesindeki "q/Q", "x/X" ve "w/W" harfleri yoktur. Buna karşılık ı, ö, ü, ğ, ç ve ş harfleri vardır. (Ercilasun, 2005)

“okumak” kelimesi Latin alfabesiyle ET döneminde ve OT döneminde “okımak” şeklinde yazılmıştır. EAT döneminde “oıımak – oıımak – oıımak – oıımak” şeklinde, Osmanlı Türkçesi döneminde “oıımak – oıımak – oıımak – oıımak” şeklinde, Azeri Sahasında “oıımaıı” şeklinde yazılmıştır. Ancak bütün bu dönemlerde, bilindiği üzere, farklı alfabeler kullanıldığı için Latin alfabesine çevirisi bu şekilde yazılmıştır.

Türkiye Türkçesinde “okumak” kelimesi okunduğu gibi yazılmış olup, tek bir yazılış şekli bulunmaktadır: okudu, okumuş, okur, okuyor, okuyacak, oku, okuyucu, okumak, okuyuş, okuyup, okuyarak, okuyan, okuyası, okumaz, okuduk, okumadan vb. şekillerde yazılmaktadır. Çalışmanın ek kısmında “okumak” kelimesinin fiil olarak tüm zaman ve şahıs çekimli şekilleri ve yapım eki almış halleri yer almaktadır.

Anadolu ağızlarında “okumak – okımak – okımak – ohumak – ohimak – ogumak” şekillerinde yazılmıştır. Daha doğru ifadeyle Anadolu ağızlarında bu şekillerde söylenmektedir. Yapılan bir takım çalışmalar neticesinde söylendiği gibi kayıt altına alınan söz varlıklarının ortaya konulmasıyla bu yazılış biçimleri ortaya çıkmaktadır.

2. BÖLÜM: SES BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN “OKUMAK” KELİMESİ

“oku-mak” kelimesi, herhangi bir yapım eki almamış, başka bir kelimedenden türememiş, kök durumda, mastar eki almış basit bir fiildir. Taranan kaynaklarda kelimenin en küçük birimi “oku” olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kelimenin fiil olmasından dolayı ilk halinin tek heceli mi yoksa iki heceli mi olduğuna dair Türkologlar tarafından farklı görüşler ileri sürülmektedir.

Melioransky, Türk dilinde fiil köklerinin tek heceli olduğu görüşündedir. Ramstedt ise fiil köklerinin menşe bakımından iki heceli olduğunu, tek heceliliğin, daha çok kökteki son ünlünün ek ile birleşmesi veya düşmesi sonucu meydana geldiğini ileri sürer. Dimitriyev de kök fiilin tek heceli olduğu düşüncesini taşır. (İlker, 1997: 24.)

Bu görüşler ışığında “oku-mak” kelimesinin fiil kökündeki ikinci ünlü olan “u” veya “ı” ses birimi, fiilin kök halinin asıl birimlerinden biri olabileceği gibi, sonradan eklenmiş bir birim olabilme ihtimali de bulunmaktadır. Bu çalışma için taranan kaynak eserlerin tamamında “oku-mak” kelimesinin kök olarak üç ses biriminden oluştuğu görülmüştür. Bu birimler diziliş itibarıyla “ünlü + ünsüz + ünlü” şeklinde sıralanmaktadır. Buna rağmen kelime köklerinin tek bir heceden hatta tek bir ünlü ses biriminden türediği üzerinde durulan bir dil olarak Türkçeye ilişkin, bu alanda yapılmış ciddi çalışmaların sonuçlarına ihtiyaç vardır. Taranan kaynak eserlerde tek heceli bir kullanıma rastlanmamış ancak, özellikle de etimolojik sözlüklerde okumak kelimesi “ünlü + ünsüz” ses birimlerinden oluşan tek bir hece olarak “ok+i-mak”, “ok+i-ğ”, “ok+u”, “ok+i-n”, “ok+u+ncu”, “oğ+i-t-ğan” (Gülensoy, 2011: 619) şeklinde aktarılmaktadır.

Bu çalışmanın ana malzemesi olarak seçilen yazı metinlerde “okumak” kelimesinin tüm ses birimlerinde, tarihi süreçlerde, Türkçenin sahalarında, Türkçe lehçe ve ağızlarda bir takım ses değişiklikleri olduğu gözlemlenmiştir. Bu konuda üzerinde durulması gereken üç nokta vardır: “oku-mak” kelimesinin ilk ses biriminde olan /o-/ > /u-/ değişimi, ikinci ses birimi olan /k/ > /h/, /k/ > /ğ/ değişimleri ve üçüncü ses birimi olan /ı/ > /u/ değişim ve gelişim süreçleridir. Bu ses değişimleri üç başlık altında şöyle değerlendirilecektir.

“Okumak” kelimesinin ele alınıp anlam yönünden ve dil bilimsel özelliklerin belirlenmesi amacıyla hazırlanan bu çalışmanın, zorunlu olarak, yalnızca tarihi süreçteki yazılı metinlere bakılarak hazırlanma imkanı vardır. Türklerin tarihi süreçte en yaygın olarak kullandıkları alfabelerden olan Göktürk alfabeli, Uygur alfabeli ve Arap alfabeli metinlerde kalın yuvarlak

ünlüler olan /o/ ve /u/ ses birimleri aynı işaret sistemiyle gösterilmiştir. Göktürk alfabesinde bu ses birimi **𐰺** harfiyle, Uygur alfabesinde **𐰽** harfiyle, Arap alfabesinde **و** veya ötre işaretiyle gösterilmektedir. Dolayısıyla bizim burada cevabını aradığımız soruya, /u/ sesi ile mi yoksa /o/ sesi ile mi yazıldığı sorusuna bu yazılı dil sistemlerinde karşılık bulamamaktayız.

Türk lehçelerinden Kazak ve Tatar dillerinde “uku-mak” şeklinde kullanımlarına rastlanmaktadır:

Hikeyemez bir gaceep güzel hikeyeder. Hikeyemezi yahşi anlatmak öçin, evvelen vokugısı ne cirde ve ne vakıtta uldıgını yazamız. Hikeyemezden **ukılıp** anlaşılacak iş berniçe sene mokatdem beldeyi Kazanda vakıyg ulmış iştir. (Zahir Bigiyev, Ölüf, Yaki Güzel Kız Hediye)

(Hikayemiz çok güzel bir hikayedir. Hikayemizi iyi anlatmak için, evvela olayın nerede ve ne zaman olduğunu yazıyoruz. Hikayemizden okunup, anlaşılacağı üzere birkaç sene önce Kazan 'da vukua gelmiştir.) (Zahir Bigiyev, Elif Veya Güzel Kız Hatice)

Ukısan unitma dugadin mini,
Unitmasın izim rehmettin sini. (Berke Fakih)

*(Okursan, unutma duanda beni,
Unutmasın Tanrı'm rahmetinde seni)*

2.1. /k/ > /h/ Değişimi Bakımından “okumak” Kelimesi

“okumak” kelimesinin kökünde bulunan tek ünsüz ses birimi, en eski metinlerden günümüz Türkçesine kadar genellikle /k/ sesiyle ile karşılanmıştır. Ancak belirli dönemlerde, belirli sahalarda ve Türkiye Türkçesi Anadolu ağızlarında /h/ sesi ile karşılanmıştır. Azeri sahası Türk dilinde genel olarak /h/ ses birimi kullanılmıştır.

Dede Korkut'ta ‘çağırmaq, davet etmek’ anlamındaki kelimelerde /h/ ses birimi kullanılırken; ‘okumak – bir metni seslendirmek’ anlamındaki kelimelerde /k/ ses birimi kullanılmıştır.

81-11 Beyrek aydur: Ya pes nidelum? Pay Püre Big aydur: Oğul Ɔalın Oğuz biglerini odamuza **ohıyalum**, niçe maşlaħat görürler-ise aña göre iş idelum didi. (DDK)

6-10 Şağış güninde ayna görklü. Ayna günü **okıyanda** kütbe görklü. Ɔulağ urup diñleyende ümmet görklü. Minarada bañlayanda fağı görklü. Dizin basup oturanda ħalal görklü. Dulumından ağarsa baba görklü. (DDK)

Azeri sahasında kaleme alınan eserlerde de kelimedede ünsüz ses birimi olarak /h/ sesi kullanılmaktadır.

Gürgür Baba kalavdan gün batanda
Toran kuşlar yuvanda yatanda
Şehidlerüv kan kemiğe katanda
Ruhlarına sen **ohu** Fatiha
Kıymatta ne diyesin Fatih' a (İsmail Serttürkmen)

Heyder Baba, dağın daşın seresi,
Kehlik **ohur**, dalısında feresi,
Kuzuların ağı, bozu, karası,
Bir gedeydim dağ-dereler uzununu,
Ohuyaydım: 'Çoban, kaytar kuzunu'.

/k/ > /k/ değişimine Türkiye Türkçesi Anadolu ağızlarında rastlanmaktadır.

Oğumuşun temeli, benden yorulmuş maya / Anayım, anayım ben bir_anayım_ana.
(Eskişehir İli Mihaliççık İlçesi ve Yöresi Ağızları)

2.2. /ı/ > /u/ Değişimi Bakımından “okumak” Kelimesi

“oku-mak” kelimesinin kökü itibariyle son ses birimi kalın ünlülerden /ı/ > /u/ ile karşılanmaktadır. Kelime ulaşılabilen en eski kaynak eserlerde “oğı-mak” ve “oğı-mak” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Taranan kaynaklarda Gök T. ve Uyg. T. döneminde, Krh. (Hakaniye) ve Kpç. sahasında tamamen /ı/ sesiyle kullanılmıştır. Hz. sahası, Çğt. sahası ve E. A. T. dönemi itibariyle hem /ı/ sesli kullanım hem de /u/ sesli kullanım mevcuttur. Osmanlı sahasından taranan eserlerde de /ı/ ses birimiyle ve /u/ ses birimiyle kullanılmıştır. E. A. T. döneminden itibaren /ı/ > /u/ ses değişimiyle düzlük yuvarlaklık bakımından dudak uyumu gerçekleşmiş ve okı-mak > oku-mak şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.

3.BÖLÜM: ANLAM BAKIMINDAN “OKUMAK” KELİMESİ

Klasik Arapça gramer kaynakları arasında yer alan *Şerh-i Muğni* kitabında kelimenin tarifi şu şekilde yapılmaktadır: el-kelimetü lafzen vudî'a li-ma'ne l-müfret. Buna göre kelimenin tarifinde dört unsur bulunmaktadır. Lafz, Vad', mana ve müfret. Lafız ağızdan atmadır. Anlamlı anlamsız sözlerin tamamı lafızdır. Hatta ağızdan çıkan tükürük dahi lafız olarak nitelendirilmiştir. Söz konusu eserde verilen örnekte “hurmayı yedim çekirdeğini tükürdüm, çıkardım” örneği verilmektedir. Burada tükürmek, ağızdan çıkarmak anlamı lafız kelimesiyle karşılanmaktadır. (el-Meylani, 1983: 3)

Türkçe en eski yazılı kaynaklardan *Divan-ı Lügati't-Türk'te* ve *Clayton'un Etimolojik Sözlüğü'nde* okumak kelimesini anlamlarından biri de kusmak olarak verilmektedir. Bu minvalde Arapçada ağızdan çıkan ker sözün veya somut maddenin çıkarılma işlemi lafz kelimesiyle karşılandığı gibi Türkçede de okumak kelimesi benzer bir işlevde kullanılmaktadır. Okumak kelimesinin delalet ettiği mana ilk metinlerde ‘yazılı bir metni sese çevirmek’ anlamından ziyade “seslenmek, çağırmak, davet etmek” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

En eski yazılı Türkçe metin olan *Orhun Abideleri'nde* yapılan tarama sonucunda tek bir örneğe rastlanmıştır. Bu örnekte de okumak kelimesi çağırmak, davet etmek anlamında kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde, O. T. Döneminde iki anlamda, çağırmak-davet etmek ve bir metni okumak anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Bu çok anlamlı kullanım günümüze kadar taranan eserlerde karşımıza çıkmaktadır.

Günümüz Türkçesinde yazılan eserlerde ve basın yayın organlarında “okumak” kelimesi, çağırmak-davet etmek gibi anlamlarının dışında kullanılmaktadır. Ancak Anadolu ağızlarında ve bir takım isimlerde kavramlarda çağırmak-davet etmek anlamları yaşamaktadır. Günümüzde “okumak” kelimesi deyimlerde ve kelime gruplarında oldukça renkli ve zengin bir anlam derinliğine sahiptir. Özellikle argo kullanımlarda gerçek anlamın oldukça uzağında, çok farklı çağrışımlar uyandırmaktadır. Örneğin argo kullanımında “okutmak” belli bir eşyayı iyi fiyattan satma anlamında kullanıldığı gibi söyletmek, küfretmek gibi anlamlarda da kullanılmaktadır.

Okumak kelimesinin anlamına, birkaç farklı başlık altında ışık tutulacaktır. Öncelikle E. T.'den günümüze kadar taranan kaynak metinlerde “okumak” kelimesi hangi anlamlarda

kullanılmış, özet olarak sunulacaktır. “okumak” kelimesine ve “okumak” kelimesinden türemiş kelimelere sözlük maddelerinde hangi karşılıklar verilmiş, ona bakılacaktır. Ardından okumak kelimesinin yer aldığı kelime gruplarına, daha sonra da deyimlere bakılacaktır. Son olarak da “okumak” kelimesinin argo kullanımı örneklerle gösterilecektir.

3.1. Taranan Eserlerde “Okumak” Kelimesinin Anlamları:

Taranan eserler içinde ilk Kur’an tercümeleleri “okumak” kelimesinin en fazla farklı anlamlarda kullanıldığı eserler olarak görülmektedir. Türkçe yazılmış ilk yazılı metinlerden günümüze kadar “okumak” kelimesinin tespit edilen anlamları şu şekilde sıralanmaktadır: çağırarak, davet etmek, araştırmak – incelemek, uydurmak, şifa dilemek, istemek, hatırlamak, kusmak, ders almak, iddia etmek, tapmak – ibadet etmek, dua etmek, demek – söylemek, tahsil etmek, çözmek – çözümlenmek, sohbet etmek – konuşarak vakit geçirmek. Bu kısımda, bu kullanımlara en az birer örnek verilmiştir.

Çağırarak: Bir kimsenin başka bir kimseyi yanına gelmesini yüksek sesle söylemesi, ona seslenmesi veya gelmesi için üçüncü bir kişi aracılığıyla emir göndermesi.

Anda içreki ne kişi tin(.....)i yok (bolda)çı er(ti.....)a **okıgali** kelti. (ORA)

(Onun içindeki insan yok olacaktı **çağırarak için geldi.**) (ORA)

tapuççı yangılsa **okıtu** kerek
negüke yangılmış ayıtgu kerek (KTB)

(Eğer hizmetkar yanılırsa onu **çağırtmak** gerek,
neden yanılmış olduğunu sormak gerek.) (KTB)

Davet etmek: Bir kişinin veya bir topluluğun bir etkinliğe, bir yemeğe katılması için talepte bulunmak. Belirli kurallar bütününe uyulmasını istemek.

aşka **okımak** hem bargu barmagusın ayur (KTB)
(Ziyafete **davetin** ve buna **gidişin** veya **gidilmeyişin** usulünü anlatır.) (KTB)

Okumak: 1. Yazılı bir metne bakarak zihinde anlama dönüştürmek, yazılı metni seslendirmek. 2. Hafızada kayıtlı bulunan bir metni ezbere seslendirmek.

Kaçan kim **okısa sen** Okıgünü sığıngıl Tangrıka sökmüş sürülmüş yekdin. (TKT)

(Ne zaman Kur'an'ı **okursan**, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.) (Bulaç, 2010: 278)

Araştırmak, incelemek: Bir konuda bilgi edinmek için, kapalı kalmış bir meseleyi aydınlatmak için yapılan çalışma.

Bolmadı yaratılmışğa birse anga Tengri kitābnı taķı hikmetni taķı peygāberliķni aysa kişilerge; “bolung ullar manga Tengridin birse taķı anası bar; bolung İdige nisbetligler munung birle kim ğretür erdingiz kitābnı taķı munung birle kim **oıyur erdimiz.**” (TİK)

*(Allah’ın, kendisine Kitab’ı, hkm (hikmeti) ve peygamberliği verdiği hibir insanın, “Allah’ı bırakıp bana kullar olun” demesi dşnlemez. Fakat (şyle ğt verir:) “ğretmekte ve **derinlemesine incelemekte olduğunuz** Kitap uyarınca rabbāniler (Allah’ın istediği rnek ve dindar kullar) olun.”)* (Bula, 2010: 60)

Uydurmak: Gerek dışı, hakikati yansıtmayan, dzmece sz.

Taķı uydular ol nersege kim **oıyur** İblisler pādiřāhlıķ ze Sleymān’ını. (TİK)

*(Sleyman’ın hkmranlığı hakkında onlar, şeytanların **uydurup sylediklerine tābi oldular.**)* (Bula, 2010: 16)

şıfa dilemek: Bir hastanın iyileşmesi iin Kur’an-ı Kerim’den ayetler okuyarak, dualar okuyarak şıfa istemek.

Abdullah ibn Mesud (r.a.)’dan rivayet edildiğine gre kendisi bir hastanın kulağına **okudu** da, hasta iyileşti. Bunun zerine Hz. Peygamber (SAV): “onun kulağına ne **okudun?**” ... *(Riyazussalihin)*

İstemek: Bir şeyin olmasını veya yapılmasını talep etmek, arzulamak, bir ihtiyacın giderilmesini beklemek.

Sstelmengler, **oımanglar** elleşmek tapa, siz yksekler siz, Tangrı sizing birle hi ekstmez ‘amelleringizni. (TKT)

*(Siz gālip durumda iken gevşeyip barış **istemeyin.** Allāh sizinle beraberdir, O sizin amellerinizi zayı etmeyecektir.)* (Bula, 2010: 510)

ırlar anıng iinde amuğ miveni imin bolup olar. (istemek) (TKT)

*(Orada, gven iinde (canlarının ektiği) her meyveyi **isterler.**)* (Bula, 2010: 498)

Hatırlamak: Unutulmuş bir şeyin tekrar hafızada bilinir hale gelmesi, anımsamak.

mukimlukda bolsa namaz kalmışı
mukimane kılğay seferde kişi
sefer ire kalmış namazın mukim
okır bolsa hkmi sefer sakışı (MNM)

*(Kişi mukim iken namazları kılınmadan kazaya kalmışsa, yolcuyken bunları mukim gibi kaza eder. Mukim, yolculukta kılınmadan kalmış namazını **hatırlayacak olsa** yolculuk namazı sayısınca kılmalıdır.)* (MNM)

Kusmak: Canlıların midesinde bulunan şeyleri ağız yoluyla dışarı çıkarması. DLT'te ve Sir Gerard Clauson'un sözlüğünde "okımak" kelimesinin anlam karşılıklarından biri de 'kusmak' olarak verilmektedir: 'er okıdı' yani: 'adam kustu'

Ders Almak: Bir konuda uzman bir kişiden, ehil bir kimseden veya bir kaynak eserden eğitim almak, bilgi edinmek. Bir olay karşısında tecrübe kazanmak.

Yime bermedimiz anlarğa hiç bitig yarlıg kim **okısalar** anı... (TKT)

(Oysa biz onlara **ders alacakları** kitaplar vermemiştik) (Bulaç, 2010: 433)

İddia etmek: Bir konuda sözü direktmek, bir sav ileri sürmek.

Aning üçün kim **okıdılar** Tangırını oğul kız (TKT)

(Rahmân için çocuk **iddiâ ettiklerinden** ötürü.) (Bulaç, 2010: 311)

Tapmak – İbadet etmek: Yüce olduğuna inanılan bir varlığa itaat etmek, boyun eğmek kulluk etmek. Yani kutsal ve ulu olan karşısında kendini aşağılamak, alçaltmak.

Aygıl: ne körer siz ortaklarıngızni, anlar kim **okır sizler** Tangırda adın, körkitingler manga meni... (TKT)

(De ki: Siz, Allah'ın dışında **taptığınız** ortaklarınızı gördünüz mü? Bana haber verin; yerden neyi yaratmışlardır?) (Bulaç, 2010: 439)

Dua etmek: Bir talebini, bir dileğini Allah'tan istemek, Yaraticıya yalvarmak, yakarmak.

Ey Mūsā, **okıgıl** bizing üçün İdingni... (TKT)

(Ey Musa, bizim için Rabbine dua et...) (Bulaç, 2010: 166)

Kaçan her yirde bir müşkül iş olsa bu duayı **okıyasız**. (DAN)

(Nerede bir zorlukla karşılaşırsanız bu duayı okuyunuz.)

Demek, Söylemek: Düşünceyi veya bilgiyi sesle ifade etmek.

Ol, pâdişâha düşmân **okıdı** ve nâ-sezâ söz didi... (GLT)

(O, padişaha düşman **dedi** ve uygunsuz söz söyledi.)

Anlatmak: Bir konu üzerine bilgi vermek, bir haberi nakletmek.

Okıgıl anlarınğ üze ol er haberini kim berdimiz anga gelgülerimizni, soylup çıktı anlardın, udu bardı anı yek, boldı yolsuzlardın. (okumak) (TKT)

(Onlara kendisine ayetlerimizi verdiğimiz kişinin haberini **anlat**. O, bundan sıyrılıp uzaklaşmış, şeytan onu peşine takmıştı. O da sonunda azgınlardan olmuştu.) (Bulaç, 2010: 173)

Tahsil etmek: Bilgi edinmek, ilim sahibi olmak, bilgili olmak için yapılan çalışma.

‘İlm ne kadar **okursan** çün ki sen de ‘amel yok hemân yine câhilsin. (GLT)
(*Ne kadar ilim tahsil edersen et, amel etmediğin müddetçe cahilsin.*)

Sohbet etmek, konuşarak vakit geçirmek:

Ey anlar kim bittiler, kirmeng yalawaç ewinge meger destur berilse sizke ta’am tapa, bağıglılarda adın aning vaqtinge, ançası bar kaçanündense siz kiringler, yime kaçan yese siz tarınglar, **okımak** yok sizke hiç hadiş... (TİK)

(*Ey iman edenler! (Rastgele) Peygamberin evlerine girmeyin, (bir başka iş için girmişseniz ille de) yemek vaktini beklemeyin. (Ama yemeğe) çağrıldığınız zaman girin, yemeği yiyince dağılın ve (uzun) söze, sohbeta dalmayın.*) (Bulaç, 2010: 425)

Çözmek, çözümlemek: Bilgisayar teknolojisinde disk, CD ve benzeri veri saklama sistemlerindeki şifreleri çözümlüyip görüntü veya sese dönüştürmek. CD **okuma** programı, disk **okuma** hatası gibi.

3.2.Sözlüklerde “Okumak” Kelimesi ve Türemiş Şekilleri

“okumak” kelimesinin anlamı için taranmış olan bütün sözlüklerde, bir madde de olsa, “okumak” kelimesi ve türemiş şekillerinin yer aldığı görülmüştür. Bu konuda farklı alanlarda, farklı tarihlerde hazırlanmış 23 sözlükte “okumak” kelimesi ve türemiş şekillerine hangi karşılıkların verildiğine bakılmıştır. Farklı sözlüklerde aynı maddeye aynı tanım yazılmışsa, bu çalışmada tekrar edilen kısımlara yer verilmemiştir.

Okuma: Okumak işi. Kıraat. (Doğan, 2009: 839)

Okumak: (-i) 1. Bir yazıyı meydana getiren harf ve işaretlere bakıp bunları seslendirmek veya düşüncüyü anlamak: “Bana umutsuz bir sesle son raporları okudu.” -F. R. Atay. 2. (nsz) Yazılmış bir metnin iletmek istediği şeyleri öğrenmek: “Gazete bile okumak istemiyorum.” -B. Felek. 3. (nsz) Bir konuyu öğrenmek için okulda, bir öğretmenin yanında veya yazılı şeyler üzerinde çalışmak, öğrenim görmek: “Çabuk dil öğrenmedi, okumak istemedi.” -H. E. Adivar. 4. (nsz) Şarkı, türkü, şiir vb.ni sesli olarak veya ezgi ile söylemek: “Salon boşalmaya başladı, biz şiirler okuyup dinliyoruz.” -R. H. Karay. 5. (nsz) Bir şeyin anlamını çözmek: Şifre okumak. 6. Hastalığı iyi edeceğini ileri sürerek okuyup üfleme, üfürükçülük etmek. 7. mec. Bazı belirtilerle bir anlamı, gizli bir duyguyu anlamak, kavramak: “Yüzünü benden saklıyor. Niçin? Çehresinde, melalinde aşkının matemini okumayayım diye mi?” -Ö. Seyfettin. 8. mec. Değerlendirmek. 9. (nsz) argo Sövmek, küfretmek. 10. hlk. Bir yere çağırma, davet etmek, okuntu göndermek. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okumak: f. çağırma, da’vet etmek, teklif etmek, salâ, hânden, hunden, âvâz dâden, âvâz kerden, kırâet etmek, tilavet etmek, mutâle’a etmek,mutâli’ olma, (Tulum, 2011: 1410)

Okumamış: s. okumış olmayan, ‘ili olmayan, ehl-i ‘ilm olmayan, bî, ‘ilm, nā-dān, cahil, ma’rifetsiz, göl, gol, ümmî, (Tulum, 2011: 1410)

Okumuş: Okuyarak bilgisini genişletmiş, öğrenim görmüş (kimse): “*Bizim aramızda en görmüş geçirmiş, en okumuşu sensin.*” A. Erhat. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okumuşluk, -ğu: Okur yazar, öğrenim görmüş olma durumu: “*Okumuşluk yabancı etkilere açılmak demektir ve bu da dili az çok değiştirir.*” M. C. Anday. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okunabilmek: Okuma imkanı veya ihtimali bulmak: “*Halis bir şiir fena okunabilir lakin sahte bir şiir iyi okunamaz.*” Y. K. Beyatlı. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okunaklı: Açık ve düzgün harflerle yazılmış, kolaylıkla okunabilen yazı: “*Eksik olmasın, bizim vergi dairelerinden okunaklı makbuz alınmaz.*” B. Felek. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Oğumış: s. kâtib, günl. kâto, ‘âlim, ehl-i ‘ilm, ehl-i dāniş, ehl-i ma’rifet, ehl-i dāniş, pür-ma’rifet, ma’rifetlü, dānā, dānişmend, dāniş-ğor, dānişver, fāzıl, faziletlü, zū-fünūn, ħiredmend, hakîm, büzürgüvār, mu’allem, şeyh, ferzāne, pür-dāniş, sāhır, vâkif, terbiye olunmuş, (Tulum, 2011: 1410)

Oğunmak: f. çağırılmağ, da’vet olunmağ, dinmek, dinilmek, mağrū olmağ, (Tulum, 2011: 1410)

Oğunmuş: s. da’vet olunmuş, çağırılmış, med’uvv, diyüvirilmiş, mağrū, mağrî, ħunde, ħānde, (Tulum, 2011: 1410)

Oğutmak: f. da’vet ittirmek, öğretmek, ta’lim etmek, ders viemwk, ifāde etmek, ta’rif etmek, tefhim etmek, tembih etmek, tedris etmek, telkin etmek, tahbir etmek, tebsir etmek, āmūhten, āmūziden, (Tulum, 2011: 1410)

Oğuyıcı: is. İrlayıcı, kırāetçi, muganni, mutrib, ħūnende, gūyende, nağme-perdāz, nevāger, da’vet idici, dā’i, (Tulum, 2011: 1410)

Oğuyış: is. nidā, da’vet, divşüriş, kırāet, ħuniş, mutāle’a, telāvet, nūvān, (Tulum, 2011: 1410)

Okunaklı: Okunması kolay... Örneğin bu anlamda “okunaklı bir yazı” denir. (Ticaret Sözlüğü)

Okunaklılık: Okunması kolay olanın niteliği. (Ticaret Sözlüğü)

Okunamazlık: Okunması güç ya da olanaksız bulunanın niteliği. (Ticaret Sözlüğü)

Okunmaz: Okunması olanaksız. (Ticaret Sözlüğü)

Oku: Düğüne davet etmek için hazırlanan hediye (Antalya). (Binler, 2007: 220)

Okucu: Düğün, nişan gibi toplantılara davet için gönderilen haberci (Çal-Denizli) (Binler, 2007: 220)

Okuculuk: Bkz. Okuntu.

Okuluk: Düğüne davet için yapılan küçük ekmek, çay şeker, üzüm, ufak havlu, basma (Yenikenet-Aksaray) (Binler, 2007: 221)

Okuma: Düğüne çağırma.

Okunan: Davet edilen.

Okunculuk: Düğüne davet edilenlere gönderilen mum ve benzeri hediyeler (Çanakkale, Balıkesir, Bursa) (Binler, 2007: 221)

Okuntu dağıtma: Düğüne davet için hediye dağıtma. (Karatepeli) (Binler, 2007: 221)

Okuntu günü: Düğüne davet günü. (Yozgat) (Binler, 2007: 221)

Okuyuntu: Düğüne davet edilenlere verilen hediye. (Kayseri) (Binler, 2007: 221)

Okuntu: Küçük armağanlarla yapılan düğün çağırısı. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okuntucu: Düğüne çağrı yapan (kimse). (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü)

Okutmak: (-i) 1. Okumasını, öğrenim görmesini sağlamak: “*Babamın beni büyük kentte okutacak parası olmadığı için öğretmen olmuştum.*” -N. Meriç. 2. (nsz) Okuma işini yaptırmak: “*Kumandan paşaya bu akşam şiiir okutmak istiyoruz.*” -F. R. Atay. 3. (nsz) Ders vermek, bir konu üzerinde yetiştirmek: Lisede İngilizce okutuyor. 4. argo Satarak elinden çıkarmak: “*Bana iki sandık çay verdi. Bunları al okut, dedi.*” -S. F. Abasıyanık. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okutman: Üniversitede yabancı dil, Türkçe ve inkılap tarihi gibi ortak, zorunlu dersleri öğretmek için görevlendirilen, uygulamalı çalışmalarını yöneten öğretim elemanı, lektör. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okutmanlık: Okutmanın görevi, lektörlük. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okul: Her türlü eğitim ve öğretimin toplu olarak yapıldığı yer, mektep: “*Ayça okulla ilgili bir şeyler anlatıyor, yarım yamalak duyuyorum.*” -A. Ümit. 2. Bir okuldaki öğrenci ve görevlilerin bütünü: Okul dağıldı. 3. Ekol. (TDK Türkçe Sözlük, 2011) “Okul” kelimesinin “okumak” kelimesinde türemiş bir kelime olmayıp Fransızcadan alınmış bir kelime olan “ecole-ekol”ün Türkçeleşmesiyle oluştuğu bazı sözlüklerde yazılmaktadır. (Ayverdi, 2011: 1793) Bazıları ise bu kelimenin “okumak” kelimesinden türetilmiş bir isim olduğunu yazmaktadır. (Çağbayır, 2007: 2412)

Okuyucu 1.: 1) Sürekli olarak gazete, dergi vb. okuyan, okur, kari: “*Sevgili okuyucularım, hepinize şen, mesut, kısmetli ve bereketli yıllar dilerim.*” B. Felek. 2) Şarkıcı, Türkücü. 3) Hlk. Düğüne çağrı yapan kimse. . (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okuyucu 2.: Haberci, aracı, davetçi. / Düğün, nişan vb. törenleri çağrılacak eş-dost, akraba, komşu, tanıdık gibi kimselere haber verip davet eden kimse. Genellikle kadındır. // Kitap okuyan kimse, okur. (Halk Kültürü ve Edebiyatı Sözlüğü)

Okuyucu 3.: 1) Okur kitlesi; kitap, dergi, metin vs. kısacası yazıyı okuyan kişi ya da kişiler. 2) Bilgisayar ve benzeri bilişim cihazlarında CD, flaş disk ve benzeri materyalleri okuyan aygıt.

Okuyucu 4.: 1) Ses sanatçısı, şarkı ya da türkü söyleyen kimse. 2) Herhangi bir yöntemle kaydedilmiş sesleri yeniden sese dönüştüren aygıt. (Sözler, 2005: 513)

Okur: Okuyan kimse, okuyucu, kari: “*Bu iki yazar çok okuru olmanın tadını çıkarmasını da bilmişlerdir.*” -S. Birsal. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okunuş: Okunma işi: “*Şiir, okunuş yöntemini kendisi hatırlatır.*” B. Necatigil. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okunuş: is. Okuma tarzı. (Doğan, 2009: 839)

3.3. Kelime Gruplarında “okumak” Kelimesi

Okuryazar: Okuması yazması olan, öğrenim görmüş (kimse): “*Şimdi Diyarbakır'ın okuryazar gençlerinin hepsi beni tanıyor.*” -H. E. Adivar. . (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okumuş adam Sokağı: İstanbul Fatih’te bir sokağın adı.

Okumak evi: Kadın hocaların kadınlara Müslümanlık üzerine öğüt ve bilgi verdiği özel ev. (Çağbayır, 2007: 3602)

Okuma anıklığı: Okuma becerisini kazanmak ve geliştirmek için gerekli olan, zekâ ile ilişkisi bulunduğu inanılan içsel öğrenme yeteneği. (Eğitim Terimleri Sözlüğü)

Okuma anıklığı testi: Çocuğun okuma gücünü saptamaya yarayan test.(Eğitim Terimleri Sözlüğü)

Okuma bayramı: a. Öğrenimin ilk yılında öğrencilerin okumaya başlamasını kutlamak amacıyla yapılan tören. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okuma becerisi: Sözcükleri tanımak, anlamak ya da anımsamak gibi başarılı okumanın gereği olan konularda yeterlik, ustalık. (Eğitim Terimleri Sözlüğü)

Okuma bölümü: Ölçünleşmiş okuma ölçerlerinde öğrencilerin sağladığı okuma yaşını takvim ya da sınıf yaşına bölerek elde edilen sayısal bir değer. (Ruhbilim Terimleri Sözlüğü)

Okuma çalışması: Oyun çalışmasının ilk evresindeki metin üzerinde yapılan çalışma. Bu evrede metin oyuncunun sahne konuşmasına aktarılmaya başlanır. (Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü)

Okuma filmi: Özel olarak seçilip düzenlenen okuma parçalarını kapsayan ve öğrencilerin okuma hızını arttırmak için kullanılan film.(Eğitim Terimleri Sözlüğü)

Okuma gevşekliği: Okuma yitiminin bir belirtisi olan, aşırı derecede ağır okuma durumu. (Ruhbilim Terimleri Sözlüğü)

Okuma güçlüğü: 1. Gerekli becerilerden herhangi birinin elde edilmemiş olmasından dolayı öğrencinin okuma sırasında karşılaştığı güçlük. 2. Herhangi bir metnin okunmasında sözcük ve deyimlerin anlamını kavramak ya da cümle yapısını çözümlmek bakımından karşılaşılan zorluk. (Eğitim Terimleri Sözlüğü)

Okuma günü: Bir yazarın konuklara kitabının tanıtımını yaptığı, kitaptan bölümler okuduğu gün. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okuma hızı: Genellikle bir kimsenin bir dakikada ya da bir saniyede kavrayarak okuduğu sözcük ya da harflerin sayısına göre ölçülen hız. (Eğitim Terimleri Sözlüğü)

Okuma iğnesi: Plağa alınmış seslerin çalınması sırasında okuma kafasının plak üzerindeki izlere değen ucu. (Çağbayır, 2007: 3601)

Okuma kafası: Sinema/TV. 1. Çeşitli ses aygıtlarında, sesli göstericilerde, herhangi bir gereç üzerine saptanmış sesi yeniden oluşturan, dinlenmesini sağlayan, optik ve mıknatıslı olmak üzere iki çeşidi bulunan ana bölüm. TV. 2. Mıknatıslı görüntü aygıtında görüntüleri ve bunlarla ilgili sesleri veren kafa. (Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü)

Okuma kitabı: a. Okuma becerisini kazandırmak amacıyla hazırlanan ve içinde değişik metinler bulunan kitap. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okuma körlüğü: Hiç görme kusuru olmadığı halde okuma yetisini kaybetme biçiminde beliren rahatsızlık; aleksi. (Çağbayır, 2007: 3601)

Okuma kurulu: Fransız tiyatrosunda, sunulan oyunları okuyup değerlendiren kurul. Bu terim, Devlet Tiyatrosu'ndaki uygulamaya Comédie Française'den geçmiştir. (Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü)

Okuma oyunu: Yazan tarafından oynanmak için değil, okunmak için yazılmış oyun. Daha çok düşünceye dayanan, hareketsiz, sahne tekniğine uymayan oyun. (Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü)

Okuma ölçeği: Güçlük sırasına göre düzenlenen birtakım okuma parçalarını kapsayan bir test türü. (Eğitim Terimleri Sözlüğü)

Okuma saati: Zamanın okumaya ayrılan belli bir bölümü, okuma vakti. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okuma salonu: 1. Raflarda duran kitaplardan ya serbestçe ya da kitaplık görevlisinin aracılığıyla yararlanılan okuma yeri. 2. Yalnız kitap okunabilen yer. (Güncel Türkçe Sözlük)

Okuma secdesi: Kur'an-ı Kerim okunurken "secde ediniz" anlamına gelen ayetler geldiğinde yapılan secde; tilavet secdesi. (Çağbayır, 2007: 3601)

Okuma vakti: Okuma saati. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okuma yaşı: Bir çocuğun, okuma yeteneği bakımından, önceden saptanmış düzgünlere göre yaşı. (Eğitim Terimleri Sözlüğü)

Okuma yazma: a. Okuma ve yazma bilgisi: "Küçük Selim köy okulunda az buçuk okuma yazma öğrendi." -Halikarnas Balıkcısı. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Okuma yeteneği: Bir dile özgü basılı ya da yazılı simgeleri olağan göz hareketleriyle bir bakışta tanıyabilme ve doğru olarak yorumlayabilme gücü. (Eğitim Terimleri Sözlüğü)

Okuma yitimi: a. tıp Görmede hiçbir bozukluk olmadığı hâlde okuma yetisinin yok olması, aleksi. (TDK Türkçe Sözlük, 2011) Yazı dilini anlayamam durumu olarak açıklanabilen okuma yitimi genellikle bazı tanışıklık durumlarına eşlik eder. Okuma yitimine uğrayan kişinin konuşmasında ve söylenenleri anlamasında herhangi bir bozukluk yoktur, hatta düzgün bir biçimde yazabilir de. Ancak, sıra yazdığını okumaya gelince duralar çünkü yazılı sözcüklerin anlamını unutmuştur. Harfler ve sözcükler resim ya da yabancı bir dil alfabesi gibi algılanmaktadır. Bazen okuma yitimine yazma yitimi de eşlik eder. Okuma yitiminin nedeni sol beyin yarıküresindeki bir hasara bağlı bulunmaktadır. (Psikoloji Sözlüğü)

Okumaya hazır oluş: 1. Okumanın öğrenilmesi için gerekli ruhsal düzeye erişmiş olma durumu. 2. Belli bir düzeydeki okuma eğitiminden yararlanabilmek için gereken beden, zihin ve duygu olgunluğu. (Eğitim Terimleri Sözlüğü)

Okumuş cahil: Okumuş, tahsil görmüş, ama akıl yürütemiyor, mantık yürütemiyor. "Yatılı okullara, enstitülere göndermişlerdi onu. Ama adam olamamış, okumuş cahillerden biri olup çıkmıştı." C. Aytmatov. (Doğan, 2009: 839)

Okumuş olmak: okunmuş gibi görünmek, öyle farz edilmek. (TDK Türkçe Sözlük, 2011)

Oğumuş âdem gibi: âlimâne, 'ilm üzre, ızhâr-ı 'ilm ü ma'rifet ile, (Tulum, 2011: 1410)

Oğunması âsân: s. oğunur, (Tulum, 2011: 1410)

Oğur yazar: s. 'ilme tâlib, tâlib-i 'ilm, şâgird, talîb, soğta, (Tulum, 2011: 1410)

Okumuş yazmış: Tahsil görmüş. (Ayverdi, ? :2413)

Okuyup üflemek: bir hastalığın iyileşmesi, bir belanın ortadan kalması için bir duayı okuduktan sonra, üflemek. ... sonra başıma, saçlarımın arasına, yüzüme, göğsüme, kollarıma okuyup üfledi... “Haydi Fotika” dedi, “Allah’a senin için dua ettim. Bir şeyin kalmaz, merak etme.” (Peyami Safa, Matmazel Noraliya’nın Koltuğu, 270). (Saraçbaşı, 1997)

Optik Okuyucu: a. Kalem ile işaretlenen belgelerdeki bilgileri, laboratuvar, sınav sonuçları vb.ni okuyan ve bilgisayara aktaran aygıt. (Büyük Türkçe Sözlük)

3.4.Deyimlerde “okumak” Kelimesi:

Alkış okumak: Eskiden “Padişahım çok yaşa!”, “Ömr ü devletinle bin yaşa!” sözleriyle halkın devlet büyüklerine karşı yaptıkları tezahürat şeklindeki slogan cümleleri seslendirmesi. (Pala,2006: 19)

Bela okumak: Birine beddua etmek, birine ilenmek. (Deyimler Sözlüğü)

Benim oğlum binâ okur, döner döner yine okur: Hep aynı şeyleri tekrar ediyor, çok çalışıyor; ama bir türlü ilerlemiyor; aksine yerinde sayıyor. Çok çalışmasına karşın verimli ve yararlı olmuyor anlamında kınama veya eleştiri için kullanılan bir söz.

Bildiğini okumak: Kim ne derse desin, istediği gibi davranmak. “Bildiğini okumaya devam edersen, sonunda zarar görmem muhakkak olacak.” (Deyimler Sözlüğü)

Bülbül gibi okumak: Eksiksiz ve tam okumak, mükemmel okumak, çok güzel okumak.

Canına okumak: 1. Bir kimseye büyük bir zarar vermek, kötülük etmek. 2. İyi bir şeyi kötü hâle getirmek, heder etmek, harcamak. “Yeni aldığım oyuncağın canına okudu bir günde.” (Deyimler Sözlüğü)

Ciğerini okumak: Karşısındakinin gizli düşüncelerini bilmek, aklından geçenleri anlamak. “Bizi mi düşünüyor muş? Ben onun ciğerini okurum; o kendinden başkasını düşünmez.” (Deyimler Sözlüğü)

Çarkına okumak: Bozmak, çalışamaz hâle getirmek, zarar vermek; birine büyük kötülük yapmak. “Eline alır almaz saatin çarkına okudu.” (Deyimler Sözlüğü)

Ezan okumak: Müezzinin namaz vakitlerini hatırlatmak ve Müslümanları camiye davet etmek için her namaz vaktinde camilerden ve minarelerden yaptığı çağrı.

Fatiha okumak: Vefat eden birinin arkasından Fatiha suresini okumak.

Gazel okumak: 1. Gazel söylemek. 2. Kandırmak ve oyalamak için boş sözler söylemek. “Boşuna gazel okuma, kandıramazsın beni!” (Deyimler Sözlüğü)

Gözleri velfecir okumak: Kurnazlığı gözlerinden belli olmak. (Güncel Türkçe Sözlük)

Hariçten gazel okumak: 1. Bir konuyu iyice bilmeden, üzerinde görüş ve düşünce ileri sürmek. 2. Öncesini bilmediği bir konuşmaya yersiz ve zamansız katılmak. (lafsozluk)

İçinden okumak: Dudaklarını kıpırdatmadan, hiç ses çıkarmadan okumak. 2. Ses çıkarmadan sövmek, beddua etmek. "Hikâyeyi şimdi de içinizden okuyacaksınız." (Deyimler Sözlüğü)

Lâhavle okumak: Sıkıntıyı, öfkeyi gidermek, sabır telkin etmek için "Lâhavle" ile başlayan duayı okumak. "Lâhavle çekmeden başka bir şey yapamadım." (Deyimler Sözlüğü)

Lanet okumak: Bir kimsenin Tanrı'nın merhametinden mahrum kalmasını dilemek: "Hele sevgilisinin de hastalandığı bu korkunç haftalarda fabrikanın cinayetlerine ne kadar lanet okuyor, biraz da kendisi vasıta olduğundan dolayı ne derce ıstırap çekiyordu." R. H. Karay (TDK Türkçe Sözlük)

Masal okumak: İnandırıcı olmayan, oyalayıcı ve avutucu sözler söylemek. "Bana masal okuma, olayın gerçek yüzünü anlat." (Deyimler Sözlüğü)

Mevlit okutmak: Süleyman Çelebi'nin 15. Yüzyılın başlarında yazdığı "Vesiletünnecet" adlı eserin bir topluluk huzurunda belirli bir ritüele uyarak makamlı ve ahenkli şekilde seslendirmek.

Meydan okumak: Kavga ya da yarışmaya çağırmak, korkmadığını ve çekinmediğini açıkça bildirmek. "Bir an meydan okumayı içinden geçirdi, sonra bundan vazgeçti." (Deyimler Sözlüğü)

Niyet okumak: Bir kişinin aklından geçenleri tahmin edebilmek; başkasının davranış, konuşma, söylem ve sözlerinin üzerine, hiç de hakkı olmadığı halde kendi fikirlerini beyan ederek sonuca varma/vardığını sanma şeklinde açıklanacak durumdur.

Pabucu büyüğe okutmak: Akılsızca davrananlara öğüt olarak kullanılan bir söz. "Bu ne hâl, sen kendini pabucu büyüğe okut." (sozce.com)

Rahmet okumak: Tanrı'nın merhamet ve bağışlaması için dua etmek. (TDK Türkçe Sözlük)

Rahmet okutmak: Bir kişinin, kötü bir kimseden daha kötü çıkması: "Demek danslar, balolar, kokteyl partileri, daha bilmem ne gibi modern şeyler yapılan bu muhteşem apartmanda, Cerrehapaşa'nın arka sokaklarında izbelerde oturanlara rahmet okutacak kadar adi sahneler olabiliyordu." –H. E. Adıvar (TDK Türkçe Sözlük)

Okutup dokutmak: Yününü, yapağını da okutup dokutur, bir kürk yaptırırsın ona... (Eflatun Cem Güney, Bir Varmış Bir Yokmuş) Böylesi kitle kültürüyle yoğurulmuş sıradan okura eski, klasik eserlerimizi baştan sona okutup dokutmak kolay iş değildir. (Kadın gönlüyle şaka olmaz! Serdar Müteferrika Serhatlı, <http://www.acikgazete.com/>)

Su gibi okumak: Yanlızsız ve eksiksiz, çok güzel okumak. (Deyimler Sözlüğü)

Yüzünden okumak: Yazılı bir metni ezbere değil, metne bakarak okumak. Anlamadan, anlamını bilemeden sadece okumak, seslendirmek. (Deyimler Sözlüğü)

3.5. Argoda “okumak” Kelimesi

Okumak: f.(Kumarda) Anlamak, • Söylemek: “*kumar argosunda okumak, söylemek manasına kullanılır.*” (Hulusi Kodaman, Zar-Kağıt Oyunları ve Hileleri) • Anlatmak, söylemek. İtiraf etmek: “... ‘İş vermek’ veya ‘okumak’ yapılan hırsızlıkları itiraf etmek demek.” (Nazlı Ilicak, Allah Kurtarsın) • Küfür etmek, uzun uzun sövmek: “*İşvebaz – Yani okur musun? İbiş – Okurum. İşvebaz – Nasıl okursun? İbiş – Silsilesinden okurum.*” (Haldun Taner, Sersem Kocanın Kurnaz Karısı) (Aktunç, 1998: 225)

Okunaklı: s. Hoş, güzel (kız, genç kadın) (Aktunç, 1998: 225)

Okutmak: f. Satmak: “*Sen çalalım da Kapalıçarşı’da okutalım, demedin mi?*” (Yaşar Kemal, Kuşlar da gitti.) “*Daha geçen ay General Harrington’ın özel izniyle yeni bir parti kumaş getirtip Sultanhamam piyasasına okutmadınız mı?*” (Engin Ardıç, Doğru Söyleyeni Dokuz Köyden...) • Bir kimseyi kumarda, yankesicilik, dolandırıcılık vb. işlerde yetiştirmek, eğitmek: “*Onu okutan Altıparmak Hamdi hocam, çarığı, hatta çıbanı bilem yağ gibi çekizler.*” (Aktunç, 1998: 225)

Canına ezan okumak : Bir kimsenin hakkından gelmek.

Maval okumak: Yalan söylemek, yalan söyleyerek oyalamak, masal okumak. (TDK Türkçe Sözlük) (Aktunç, 1998: 214)

Martaval Okumak: Tutarlı, inandırıcı olmayan, yalan sözler söylemek. “Kes sesini, martaval okumandan bıktım artık! (Aktunç, 1998: 214)

Posta okumak: Meydan okumak: “*Bu açıktan açığa posta okumaktı.*” (Refi Cevat Ulunay, Sayılı Fırtınalar) (Aktunç, 1998: 245)

Türkçede “okumak” kelimesinin daha farklı anlamlarının ve daha yaygın kullanımının olduğu muhakkaktır. Bu sınırlı çalışma için yapılan araştırmalarda tespit edilebilenler bunlar olmuştur. Daha kapsamlı tarama ve daha nitelikli bir çalışma neticesinde muhakkak daha güzel örnekler bulunacaktır. Görüldüğü gibi “okumak”, Türkçenin bütün dönemlerinde ve sahalarında canlı bir kelime olarak yaşamını sürdürmüştür.

4. BÖLÜM: “OKUMAK” KELİMESİNİN ÇEKİM ÖZELLİKLERİ

4.1. “Okumak” Kelimesinin Zaman Çekimleri

Bu çalışma için taranan kaynak eserlerden, dizinlerden, metinlerden toplanan malzeme esas itibarıyla iki bölümde toplanmıştır. Bu bölümde “okumak” kelimesinin çekim eki almış fiil şekli, bir sonraki bölümde ise yapım eki almış isim şekli incelenecektir. Genel olarak Türkçenin tüm dönem ve sahalarına bakıldığında, en basit anlamıyla, fiil çekimleri bildiğimiz zaman ve şahıs ekleriyle sağlanmaktadır. Ancak bazen bu zaman ekleri asıl işlevlerinin dışında, farklı zamanların yerine de kullanılmıştır. Örneğin geniş zaman eki, şimdiki zaman, emir veya istek kipi yerine kullanılmıştır. Ancak bu çalışmada genel olarak zaman kaymaları yerine ekler biçimine göre sınıflanmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde, “okumak” kelimesinin fiil çekimlerinde üzerine hangi zaman ve şahıs eklerini aldığını ve cümle içerisinde nasıl kullanıldığını göstermek amaçlanmıştır. Buna göre de zaman çekimlerine göre bu bölüm alt başlıklara ayrılmıştır. Son kısımda “okumak” kelimesinin fiil kiplerinde pekiştirme ve olasılık, tezlilik ve anidenlik, süreklilik, yeterlilik kullanımları örnekleriyle gösterilmiştir.

Çalışmaya konu olan Türkçenin dönemleri ve sahalarında kaleme alınmış eserlerde taranan ve ortaya konulan sonuca göre “okumak” kelimesinin fiil çekimleri incelendiğinde en fazla kullanımın basit çekimlerde olduğu görülmektedir. Basit çekimlerin arasında en yoğun kullanım görülen geçmiş zaman sonra da geniş zaman olarak karşımıza çıkmaktadır. Tasarlama kipleri arasında en yoğun kullanım emir kipi olarak görülmüştür. Ancak “okumak” kelimesinin fiil çekimleri arasında birleşik zamanlı çekimleri ile ilgili olarak taranan metinlerden elde edilen örneklerin sayısı son derece sınırlıdır. Tarihi metinlerde örneği bulunamayan çekimlere günümüz Türkiye Türkçesinden “okumak” kelimesinin ilgili fiil çekiminin yer aldığı en az bir cümle örnek verilmiştir.

4.1.1. Görülen Geçmiş Zaman Çekimi

Görülen geçmiş zaman çekiminde her dönemde kullanım sıklığı görülmektedir. Taranan eserlerin birçoğunda görülen geçmiş zaman çekimi örneği bulunmuştur. E.T. döneminde Gök T. Yazılı metinlerde taranan kaynak eserlerde görülen geçmiş zaman çekimli “okumak” kelimesi tespit edilememiş, onun dışındaki tüm dönem ve sahalarda kelimenin

görülen geçmiş zaman çekimli örneği ile cümleler çalışmada yer almıştır. Tüm dönemlerde ve sahalarda görülen geçmiş zaman ekinin –dı ve –du olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir.

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 1: “oku-mak” fiilinin görülen geçmiş zaman çekimi

E. T. Gök T., Uyg. T.: 6.6,9,10: kaçan bot ört yekler mini bir ev kapığına iltükd e ötür ol kök tonlug beg atdın kodı tüşüp mini **okıdı** men ol begning özinge tegdükde koyunıntın bir kagda bitig üntürüp manga **okıdı** .. okısar men ol bitig içinte ol künki bizing aşda inçetir (UAY)

17.15,16 ol kuotau atlıg beg başın inanançları evintegi uluğı kiçigi barça bir ajunta özlüg ölürgü sav birtem kodup bir yintem bo nom erdinig boşguntılar tutdılar .. bitdiler bititdiler **okıdılar okıtdılar** :: :: yine anta kin ol ok inçü balıkda anko atlıg kıydakı künçing atlıg begning kisisi bir yıl tönı uzun iglep aşdın kitip sav söz kodtı .. (UAY)

187.20 üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymak burkan kutı küsüşin boşguntum tutdum **okıdum** sözledim ötrü ol üdün tengri tengrisi burkan manga burkan kutınga alkış birü yarlıkap inçe tip (UAY)

391.3 tering nom taplagınta yangırtı köngül öritip bışrunguluk öğretingülük tözüg aça ya da **okıdı** tip yarlıkadı (UAY)

O. T. Kh. T.: 7:169 ... alınmadı mu olar üze bitig bütünlüki aymağuları üze meğer hağrı, **okıdılar** ol kim anıng içinde... (TKT)

19:91 Anıng üçün kim **okıdılar** Tangrıını oğul kız. (TKT)

ilig aldı açtı **okıdı** bitig
sözün uktı aydı isiz ay tetig (KTB)

ilig yarlıkamış bitig birle söz
okıdım bitigin yaruk boldı köz (KTB)

416 uquşluğ kim erse **okıttı** anı
biliglig kim erse beğütti anı (KTB)

ol meni oqıdı: (*O beni çağırdı.*),
er bitig oqıdı: (*Adam kitap okudu.*)
er oqıdı: (*Adam kustu.*)
bitig oqıldı: (*Kitap okundu.*)
bitig oqındı: (*kitap okundu.*)
ol bitig oqındı: (*O, kendini kitap okuyormuş gibi gösterdi.*)
ol manga bitig oqıttı: (*O, bana kitap okuttu.*)
olār bir ekindi birle oqışılār: (*Onlar birbirini çağırdı.*)
ol menig birle bitig oqışdı: (*O, kitap okuma konusunda benimle boy ölçüştü.*) (DLT)

Hz. T. ve Kpç. T.: 53a Qur'en oqınsa tınglangız Qur'en'ni taqı tik turungız tip ol nerse kim sen oqur sen taqı biz anı tınglar biz senden ol, Tengri sözi turur haqıkat birle mecāz birle degül Qur'en barçası bir turur ançası bar Tengri Te'ālā ayıttı harfsiz taqı hecāsız taqı Cibril işitti harf birle taqı hecā birle, Cibril **okıdı** Muḥammed öze harf birle harf birle işitkenden songra taqı hecā birle heca birle işitkenden songra taqı ün birle ün birle işitkenden songra taqı **okıdı** Muḥammed ḥalāyıklar öze harf birle, harf birle işitkenden songra, biz oqır biz taqı yazar biz harf birle harf birle işitkenden songra. Farq yoqtur ol nerse kim biz yazar biz taqı anı oqır biz taqı ol nerse kim **okıdı** Muḥammed 'aleyhi's-selām taqı ol nerse kim **okıdı** Cibril Muḥammed öze ol nerse kim işitti Cibril Tengri Te'ālā'dan taqı ol nerse kim ayıttı Tengri barçası Qur'en turur, Tengri sözi turur indürülmiş turur (İMS)

63v6: Nāme Ya'qūbğa tegdi on oğlanların yığıp **okıtdı**, oğlanları turuqdılar aydılar. (KSE)

63v11: 'Umlāḵ nāmeni **okıdı** meñzi sarğardı, on eki miñ begleriñe baqdı. (KSE)

67v7: Cuhūd aydı: va'llāhi kim Tevrit içinde mundağuş **okıdım** tep imān keltürdi. (KSE)

102v15: Eligdin eligge berdiler, oqup bu bitigni bilmez-miz tediler. Yūsuf aydı: öz tiliñizni neteg bilmes-siz, oqun tedi erse olar qorqtılar yüzleri sarğardı yalbara başladılar, aydılar: ey 'aziz bu bitigni oqumağda siziñ muqşūdıñız ne turur, her qın bolsa biz tartalıñ bu bitigni bizge oqutmağıl öz bitigimizni özümüz oqıy bilmes-miz. Mundağuş kıyāmet küni bolsa āmennā bihi ve şaddaḵna tegme bendeniñ kılmışların bitig kılıp qolonğa bergeyler oqıgıl tep. Ol bendeler körgeyler kamuğı yazuq ma'şiyet oquy almağaylar, yarlıg kelgey kim: okuñız. Feryād kılıp ayğaylar: İlāhi bitig bu erse ornumız tamuğ turur, bu bitigni bizge oqutmağıl, uwtanmışdın oqıy bilmes-miz tegeyler. Yana Yūsuf aydı: bolmas oquñ tep Yehūdāğa berdi, Yehūdā alıp **okıdı**. (KSE)

103v9: Aymışlar: ol bitigni oqumas-miz tediler. Yūsuf öz bitigçisine berdi, oqıgıl tep. **Okıdı**. (KSE)

232v13: ‘Amr Necāşiqa keldi bitigni berdi, bitigni **oqidilar**, aydı: mundağ kişi maña kelmiş yoq, qaçan kelse körgey-miz, tedi. (KSE)

Bu yerke tegrü oqıdı erse, men taqı **oqidım**. Bu āyat avval nazil āyat tep ayturlar. Ma’nisi ol bolur kim: Yā Muḥammed on sekkiz ming ‘ālamnı yaratğan Bir u Bārning ‘āyatını oqıgıl! (NHF)

16.12 Bir kün Cebre’il ‘as nāzil boldı. Peyğāmbar ‘as’qa Haq te’ālā selamını keltürdi taqı bu āyatnı **oqıdı**, qt: ___ --- ___ (NHF)

24.15 Cümle şahābalar taqı kirdiler cum’a namazı qılmaq üçün. Peyğāmbar ‘as minberke aşip huṭba **oqıdı** taqı minberdin tüşüp imāmatlıq qıldı. Cümle şahābalar iqtidā qıldılar. (NHF)

51.1,9 Ka’be içinde butlar bar erdi, cümlesini çıqardı, taqı Ka’bede tört rek’at namāz qıldı taqı bu āyatnı **oqıdı**, qt: ___ --- ___ Haq te’ālā cümle ḥalāyıqnı Ādam atamız taqı Ḥavvā anamızdın yarattı, taqı Ādam Peyğāmbarnı topraqdın yarattı tedi taqı bu āyatnı **oqıdı**, qt: (NHF)

73.7 Mūsā Peyğāmbar ‘as ingen qağguluğ, müteḥayyir boldı taqı cümle yārānları qorqtılar. Mūsā Peyğāmbar ‘as bu sen oqığan du’ānı ol ḥālda **oqıdı** taqı üküş zārılıqlar qıldı erdi. (NHF)

153.9 Hemişe ezān taqı özi qılır erdi hem imāmluk taqı özi qılır erdi. Qaçan kim ‘Alī razhu ezān **oqıdı** erse, āvāzını ol mel’üne hatun eşitti taqı İbnü Mülcemke aydı kim: (NHF)

289.12 Erteke tegi on ming qata İhlas sūrasını **oqidım** taqı elgimni asrasıdın tartıp çıqardım. Menim sebebümdin anam oyğanmasun tep. Erte ol elgim birle hēç neerse tuta bilmedim. (NHF)

2.5: ... Tangrı-nıng işini arқақа atğan-lar yaқаğa yaқdı kemi-ni söndürdi çirāğ-nı suvsatdı anı **oқutdı** anga Qur’ān-nı ıydı anga selam-nı, selām kıldı anga ... (MKE)

11.6: ... Necdge keldi er böyük yer yövütkeci anga, yārı berdi anga **oқudı** anga şı’rni oқunmış şı’r aytı berdi anga yitükin, yava barmış-dın ḥabar berdi ... (MKE)

80.3: ... azın azın içürdi anga qağgunı āđıne namāzınga barduқ, ya’ni **oқudı**, āđıne kıldıuқ yığdı tıvarnı süngüki çıkarılmış ... (MKE)

86.2: ... bar kıldı anı, ayırtladı anı yükledi anga nerseni körklüg **oқıdı** Qur’ān-nı, seçe **oқıdı** Qur’an kelime-lerini, katıқ **oқıdı** takı ḥurūfını dürüst etti ... (MKE)

109.3: ... tokuş qopardı anıng birle örtüglü **oқıdı**, aқru **oқudı** oқımaқ-nı sözleşti anıng birle ... (MKE)

113.6: ... çala aldı andın nemeni **oқuyuştı** anıng birle bitig-lerni boluşdı işge ... (MKE)

196.2: ... rivāyet kılıştı-lar şı’rni, şı’r **oқuştı-lar** teng-lik üze ḥarç çıkarıştılar ... (MKE)

197.2: ... yavuz laķab uruştılar avnuş-tılar oturuşdı-lar **okuyuştı-lar kitab-larını okudılar** song ķaldı iş-din ...(MKE)

193.2: ... ol töllek-lik ođul **okundu** anı egildi butaķ yazuķ yūkledi, ... (MKE)

O. T. (Çđt. T.)

27b Sivgeli miskin řibānî gonca-i handānını

Okudu hayrān boluban şavz-ı kevşerdin şadıs (şHD)

E. A. T. 91a-13 ... diyüp bu medđi **okıdı**. 4a-2 Melik Ağmed menbere çıķdı, huķbe **okıdı**. Bu şi'ri **okudılar**. (DAN)

9b-10 Ol, pādıřāha dūřmān **okıdı** ve nā-sezā söz didi... (demek anlamında) (GLT)

13b-14 Pādıřāhlardan birisi bir gice mest bu beyti **okıdı** (GLT)

Okumaktan ma'nî ne kişi Hakk'ı bilmekdür

Çün **okudun** bilmezsin hā bir kurı emekdür (DYE)

Mansūr-vār oldum bugün ber-dār iden gelsün berü

Inni ene'l-lāh **okudum** inkār iden gelsün berü (DYE)

Ne elif **okıdum** ne cim ne varlıkdandır kelecim

Bilmeye yüz bin münecim tâlî'üm ne ılduzdan gelür (DYE)

Bu dervîşlik berātın **okımadı** müftîler

Kim ne biliser bunı bir 'acâyib varakdur (DYE)

Okıdum bildüm dime çok tâ'at kıldum dime

Eri Hak bilmezisen 'abes yire yılmekdür (DYE)

Muhammed'i bir gice Hak **okıdı** Mi'râc'a

Ser-te-ser uçdan uca bile yüz sürüp geldüm(DYE)

Yirde vü gökde 'ışkıla 'ışkdan gelür her söz dile

Bî-çāre Yûnus ne bile ne kara **okıdı** ne ak (DYE)

Okıdun yidi mushafı tâ'at gösterürsün sâfi

Çünkü 'amel eylemedün gerekse var yüz bin okı(DYE)

Medreseler müderrisi **okumadılar** bu dersi

şöyle kaldılar 'âciz bilmediler ne bâb durur (DYE)

Mansūr-vār oldum bugün ber-dār iden gelsün berü

Inni ene'l-lāh **okudum** inkār iden gelsün berü (DYE)

Dört kitâbı **okumadın** ayırıp seçmek olmadın
Ezberledüm sebakumı bu 'ışkı hânendeyidüm (DYE)

Muhammed'i bir gice Hak **okıdı** Mi'râc'a
Ser-te-ser uçdan uca bile yüz sürüp geldüm(DYE)

B. T. Osm. T.: 69-8 Bunuñ üzerine bir kaç zaman kiçdi. Allah Te'âla Pay Püre Bige bir oğul,
Pay Piçen bige bir kız virdi. Qalın Oğuz bigleri bunu işitdiler, şad olup sevindiler. Pay Püre Big
bazirganlarını yanına **ohıdı**, buyuruq itdi: Mere bazirganlar Allah Te'âla maña bir oğul virdi,
varuñ Rum iline menüm oğlum içün yahşı armağanlar getürüñ menüm oğlum büyüyinçe
dedi. (DDK)

283-5 Anası ağladı, aydur: Oğul babañ sağdur amma söylemege qorhar-idüm, kâfire varasın
kendüzüñi urasın helâk olasın, anuñ-içün sana dimez-idümcanum oğul didi. Amma 'emmiñe
adam şal gelsün görelüm ne dir didi. Adam şaldı, 'emmisini **ohıdı**. Geldi. Uruz aydur: Men
babam tutsaq olduğı qal'aya giderem. İttifak-ile tanışuq kıldılar. (DDK)

81-13 Qalın Oğuz biglerini hep **ohıdılar**, odalarına getürdiler, ağır qonukluq eylediler. Qalın
Oğuz bigleri ayıtdılar: Bu kıızı istemege kim vara bilür? Maşlahat gördiler ki Dede Qorqut
varsun didiler. (DDK)

84-8 Dede Qorquduñ ardından Delü Qarçar irdi. Dedenüñ anısı anıtdı, Tañrıya şıgındı, ism-i
a'zam **okıdı**. Delü Qarçar kılcın eline aldı, yukarusından öyke ile hamlle kıldı. (DDK)

121-3 Beyrek otuz toquz yigidinüñ üzerine geldi, anları sağ ve esen gördi, Allaha şükür
eyledi. Kâfirüñ kilisesin yıqdılar, yerine mescid yapdılar. Keşişlerin öldürdiler. Bañ bañlatdılar,
'aziz Tañrı adına qudbe **okıtdılar**. Quşuñ ala qanını, qumaşuñ arusını, kızuñ gökçeğini,
toquzlama çırğap çuğa hanlar hanı Bayındıra pencik çıkardılar. (DDK)

Sît-i 'adlüñ eyledi güş-ı bilâdı pür-tanîn
Okudı bu matla'ı göklerde Cibrîl-i emîn (NAD)

Yazdı bahâr âyet-i hüsnüñ varaq varaq
Gül muşhafından **okudı** bülbül sebaq sebaq (BDS)

Şi'r **okıdı** Hayâlî Beg pek pek
Didüm anun kulagina yep yep (GAZÂLÎ) (KHÇ)

Hatt-ı gubârınun eserin görmedin henüz
Ey gül-'izâr **okudum** idi bu du'âyı ben (EMÎREK) (KHÇ)

1951 Ol nâmenün eyleye nisârın
Ezfûn **ohıdı** bildi mazmûn (LVM)

Şi'r **okıdı** Hayâlî Beg pek pek
Didüm anun kulagina yep yep (GAZÂLÎ) (KHÇ)

Hatt-ı gubârınınun eserin görmedin henüz
Ey gül-'izâr **okudum** idi bu du'âyı ben (EMÎREK) (KHÇ)

Cenâb-ı şâh-ı vâlâ rütbe-i 'ışk
Ki nâmına **okundi** hutbe-i 'ışk ('AZMÎ EFENDİ) (KHÇ)

B. T. XIX. yy ve sonrası

376 Bana anlatma o raġnâ dini;
bilirim ben de senin bildiğini.
Okudum ben de kitâb-ı gaybi;
dinledim ben de hitâb-ı gaybi. (RŞT)

Düşürdün milletin en kahraman evlâdını ye'se...
Ne mel'un sun ki rahmetler **okuttun** rûh-i İblîs'e!(İsdişdad) (SMA)

Havâssınız yazıyorken avâmınız **okudu**,
Yazanların da okutmaktı, çünkü, maksûdu. (Berlin Hâtıraları) (SMA)

Ben de târîh **okudum**; âlemi az çok bilirim.
"Ş'uarâ" dendi mi, birdenbire oynar sinirim.(Asım) (SMA)

Bu kıpkızıl kayanın baġrı kaç yerinden oyuk!
Sırayla birçok isim var... Tesâdüfen **okuduk**: (Gölgeler) (SMA)

Hürriyet'in sanat sayfasında (21 Ocak) "Beethoven'la yatıp Mozart'la kalkmak" başlıklı şirin bir yazı **okudum**. Parçaların hepsinin, insanın sinirlerini dinlendiren, stresten kurtaran etkisine katılıyorum ama rehabetin bu kadarı da fazla değil mi? (HDH)

Karşlarına alıp uğraştıkları, övülmesini benimsemedikleri bir köy muhtarı, vali, bakan, Cumhur reisi değil bütün alemlerin efendisi, alemlerin rahmeti olan Sultanül Enbiya, Resulu Kibriya, Muhammed Mustafa (sav) olduğunu unutuyorlar ve inanamıyorlar. Ben Şam'da **okudum**, Mısır'da **okudum**, Suudi Arabistan'da okuduydum. Hocamdan böyle duydum demek insanı kur-tarmaz.(ZBN)

Sevgililer Günü'nde Beykoz Konakları'nda sevdiğimiz şairlerden şiirler **okuduk**. O gün, "Çocuklar gibi şendik". (HDH)

Cannes Film Festivali'nde sinema yönetmeni Atom Egoyan'ın verdiği demeci dünkü Hürriyet'in sanat sayfasında **okudunuz**. (HDH)

Üç Tenor'dan biri Placido Domingo, tangoları bir opera sanatçısı tekniğiyle **okudu**. Suna Korad'dan Remziye Alper Tanrıkulu'na, Ayhan Baran'dan Erol Uras'a, Mesut İktu'ya kadar bir çok opera sanatçımız, çok seslendirilmiş türkülerini **okudular**. O icraları da etkilenecek, severek dinliyorum. (HDH)

Bu tatil gününde paletimde tek bir pembe renk yok. Üstüste seyrettiğim savaş filmleri, bir kâbusun dehşetinin labirentlerine çekti beni. Neden olmasın? Çıkan savaşların küçük kıvılcımlarını tarihten **okumadınız mı?** Er Ryan'ı Kurtarmak'ın ilk karelerindeki şiddetli savaş sahneleri, gerçeğin sesiydi. (HDH)

Saláh Birsell'in ölümü bu gerçeği bana bir kez daha hatırlattı. Onun ardından devlet ve hükümet büyüklerinin tek söz söylediklerini duymadım. **Okumadım.** (HDH)

“okumak” kelimesinin Tarama Sözlüğünde geçen geçmiş zaman çekimli örnekleri:

Ş ... Berzaveyh tabibi kendi katına **okudu** ve işaret eyledi kim bu kitabı **okuya**. (Kel. XIV. 6)

Yusuŕ'u **okudu** anda içerü
Girdi Yusuf Zeliha turdu örü (Yuz.Şeyd. XIII. 33)

Ş ... Hâdimleri çuhdur, birisini viribiye idi ya, viribiyüp beni **okımadı**. (Yüz. Ha. XIV. 265)

Gönül uğurluğa vardı asıldı zülfünde
Cezasıdır zire **oĥımadın** dükâna girür (Kadı.XIV. 382)

Hemen lahza ol periyi **okudu**
Kim uçucağaz sanasın ok idi (Süh. XIV. 252)

Çü şah gördü oĥlu halini yavuz
Veziri **okudu** dedi nidevüz (Süh. XIV. 32)

Ş Bay Bora Beğ bezirgânlarını yanına **oĥudu**. (Dede. XV. 36)

Ş Kureyş ulularını katına **okudu**. (Si. Da. XIV. 181-2)

Katlanımadı anın hicranına
Okudu bir hâdimi eyvanına (Man. Tayr. XIV. 236)

Dediler şah **okudu** tiz örü tur
Ahd kıldı sen varıcak bizi kor (İbrahim. XV. 52-1)

Ş ... Andan sonra kuşların meliki ukabı **okudu** dedi ki: Tiz, işbu sâat kandadır, hüdhüdü bul bana getir. (Leys. Mu. XIV-XV. 95-2)

Saldı âdem **okudu** yoldaşların
Cem' kıldı katına koldaşların (Cam. XV. 107)

Ş Bir gün zerger, fakihi evine **okudu** yedirdi içirdi. (Ferec. XV. 189)

Ş Diraht [Fa.]: .. Ve hikayet olunur ki Şah Mansur'un üstadı Şah oĥlan iken ayva çubuĥıyla te'dip etmişti. Padişahlık seririne cülûs ittiĥü gibi üstadını **okudu**. Yeni içine bir ayva gizleyip katına vardıkta itâb ile hitap idip... (Deş. XVI. 40-2)

Ş Salih **okudu**, dediki, bugün ne amel kıldın. (Hay. XV. 13)

Ş Anın günahını affetti, evine **okudu** konaklık etti. (Kesir. XV. 264)

Ş Beni **okudular**, vardım, çünkü bu halden vâkıf oldum. (M. Na. XV. 4)

Ş Benim konuğum oldur kim **okumadin** kendi gele. (Cennet. XV. 452)

Ş Horasan zahidi geldi, anı oku dediler. Çünkim Hatem’i **okuttular**, halife katına girdi. (Tez. Ün. XV. 193-1)

Okumadık seni yazılma igen

Böyle küstah olur mu kendi gelen (Atai. Ha. XVII. 31)

Gülendam’ı **okudular** ol zaman

Ett iler ol kıza bu hali beyan (Battal. XIII. 180)

Çün oldu halvet **okundu** önüne

Ki istifsar ola düşer öğüne (Mih. XV. 287)

Ş Et-tetaffilü [Ar.]: **Okunmadın** ve gelmedin düğüne varmak. (Terceman. XV. 188)

Salâdır haşr için neşre bu demde

Oğundu çün kıyametçün ikamet (Gülşeni. XVI. 9)

Ş Sultan gerü bârgâha çıktı ve ulu beyleri **okuttu**. (Ta. Sel. XV. 188)

Ş Horasan zahidi geldi, anı oku dediler. Çünkim Hatem’i **okuttular** halife katına girdi. (Tez. Ün. XV. 143-1)

Ş ... Veziri **okuttu** ol taamı yi, dedi. Vezir bildi kim sır faş oldu, zararî yidi, öldü. (Ferec. XV. 220)

Ş ... Beğlerim ve kethüdalarım katıma **okuttum** bulara eyittim ... (Ferec. XV. 28)

Ş Haceam usturayı eline aldı bir iki kıl kesti, eyitti: Bugün hiç nesne yidin mi? Agâh ol, çün güneş Sığır eti, balık yimek mekruktur. Halit feryat eyledi: Hey Zalim, seni baş kazıtmağa **okuttuk** müneccimliğe çağırmadım. (Ferec. XV. 461)

Ş Drestü [Ar.]: Yehût lûgatında kare’tü [Ar.] mânasındadır ki Türkide **okuyuştuk** ve ders söyleştik ta’bir olunur. (Aks. XVII. 512)

4.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi

Taranan eserlerde “okumak” kelimesinin öğrenilen geçmiş zaman çekimli yoğun kullanımına rastanmamıştır. Ancak her dönem ve sahadan az sayıda da olsa örnekler bulunmuştur. Tüm dönemlerde ve sahalarda –miş ve –muş şeklinde kullanıldığı gözlemlenmiştir.

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 2: “oku-mak” fiilinin öğrenilen geçmiş zaman çekimi

E. T. Gök T. döneminden taradığımız kaynaklarda “okumak” kelimesinin öğrenilen geçmiş zaman çekimli şekliyle rastlanmamıştır. Uyg. T.: 396.4 anı için bo nom erdiniğ bir uçlug süzük köngülin boşgunmış tutmuş **okımış** sözlemiş eşidmiş tınglamış ötgürü yine adınaguka okitu nomlamış bitimiş bititimiŝ kergek .. (UAY)

578.21 sogançig nomug nomladı .. aç a yada **okıtımıŝ** .. buyan küçinte bo nomug .. öngdün yingak orunta akşobı atlıg burkan boltı .. (UAY)

O. T. (Krh. T.):

60 melikning önginde **okımış** munı
bu tavğaç kara buğra hanlar hanı(KTB)

3474 **okımış** ilig emdi kelgil tiyü
kamuğ eğgölükni atamıŝ sayu (KTB)

Kpç. T.: 200v13: Yana bir kırā’atda ... **okımıŝlar**, kâfirler burun Resûlğa münkir erdiler. (KSE)

Çğt. T.154b ... bu ebyâtnı **okımış –min**: (ŞHD)

E. A. T.:

Yûnus miskîn anı görmiş eline hem dîvân almış
‘Âlimler **okıyamamıŝ** bu ma’nîden tuyan gelsün(DYE)

B. T. Osm. T.

Ş Eşegi düğüne **okumuşlar** ya su eksiktir ya odun eksiktir. (Ata. XV. 15)

Name ile ben kara yazılıyı yâr **okumuş**

Yazılıp gönlüm, nola olursa gönlüm pür-sürur (Zati. XVI. 204)

Bilür kâfir ki kapuya **okunmuş**

Şehin dergâhına da'vet olunmuş (Hadidi. XVI. 303)

B. T. (XIX. yy ve sonrası)

Kitâb-ı na'şî serip taşların uzunluğuna,

Açıp açıp **okumuş** karşısında bulduğuna. (Fatih Kürsüsünde) (SMA)

Gülçin Telci'nin yazılarını gününde **okumuş**, ardından her gazete yazısı gibi unutup gitmişsinizdir. Faruk Bildirici'nin dünkü Hürriyet'in birinci sayfasındaki haberini **okumuşsunuzdur**: "Mudanya'da tarih dersi". Mudanya'daki Şehitler Anıtı'nda vatani uğruna can vermiş bir şehidin adı var: Kürt Hasan. (HDH)

4.1.3. Geniş Zaman Çekimi

Bu çalışma için taranan kaynak eserlerde, dizinlerde, metinlerde "okumak" kelimesinin fiil şekilleri arasında görülen geçmiş zamandan sonra kullanım sıklığı en fazla olan geniş zaman çekimidir.

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 3: "oku-mak" fiilinin geniş zaman çekimi

Kullanım sıklığının yoğunluğuna rağmen E. T. (Gök T. ve Uyg. T.) döneminden taranan metinlerde "okumak" kelimesinin geniş zaman çekimine rastlanmamıştır. O. T. döneminden Kh. T. sahasında geniş zaman çekimleri olumlu fillerde –r, olumsuz çekimleri ise –maz ekiyle yapılmaktadır.

oqitur, oqitmāq. oqīr, oqīmaq. oqīr, oqīmāq. oqılır, oqılmāq. oqınur, oqınmaq-nun(n), lam'dan (l) deǵışmıştır. oqısur, oqısmāq. (DLT)

2631 kitablar **oqır** hem bilir erse söz
uqar erse şı'r hem qoşar erse öz (KTB)

4665 yana öz evinge **oqımaz** kişi
başı bürnü yir evde yalnguz aşı(KTB)

75 ular qıuş ünin tüzdi ünder işin
silig qız **oqır** teg köngül birmişin (KTB)

5344 **oqırlar** ölüp yatǵuçılar naru
sürerler qarndaqılar qop tiyü (KTB)

35:6 Bütünlükün yek sizke yaǵı ol, yime tutanglar anı yaǵı, anıng üçün **oqır** kendü öǵürini,
bolsunlar tep tamuǵ eşlerindin. (TKT)

44:55 **Oqırlar** anıng içinde qamuǵ miveni imin bolup olar. (TKT)

43:86 Asıǵ kılmaz anlar kim **oqırlar** anda ağın şafa'atqa meger ol kim tanuqluq berdi rāstlıq
üze olar bilürler. (TKT)

35:40 Ayǵıl: ne körer siz ortaqlarıngızın, anlar kim **oqır sizler** Tangrıda ağın, körkitingler
manga meni... (TKT)

47:38 Uş sizler bu öǵür **oqınur** sizler, hezine qılsa sizler... (TKT)

Çǵt. T., Hr. T. ve Kpç T. sahasında "okumak" kelimesi geniş zaman çekimli şekilde
ekleşmemiş şahıs zamirleri görülmektedir: *oqur sen, oqır biz, oqumas-miz, oqır-men gibi*:

34b Taqı Tengri sözi arasında kim ol anıng şıfatı turur. Oşbu Qur'en oqımak kibi. Qur'en
kendüsi yaratılmış degül. Oşol kim **oqınur** ol Tengri kelāımı turur yaratılmış degül. Oşol anıng
tig qıldan iqrār keltürmek turur. (İMS)

53a Qur'en oqınsa tınglangız Qur'en'ni taqı tik turungız tip ol nerse kim sen **oqur sen** taqı biz
anı tınglar biz senden ol, Tengri sözi turur haqıqat birle mecāz birle degül Qur'en barçası bir
turur ançası bar Tengri Te'ālā ayıttı harfsiz taqı hecāsız taqı Cibril işitti harf birle taqı hecā
birle, Cibril oqıdı Muḥammed öze harf birle harf birle işitkenden songra taqı hecā birle heca
birle işitkenden songra taqı ün birle ün birle işitkenden songra taqı oqıdı Muḥammed
ḥalāyıqlar öze harf birle, harf birle işitkenden songra, biz **oqır biz** taqı yazar biz harf birle harf
birle işitkenden songra. Farq yoqtur ol nerse kim biz yazar biz taqı anı **oqır biz** taqı ol nerse
kim oqıdı Muḥammed 'aleyhi's-selām taqı ol nerse kim oqıdı Cibril Muḥammed öze ol nerse
kim işitti Cibril Tengri Te'ālā'dan taqı ol nerse kim ayıttı Tengri barçası Qur'en turur, Tengri
sözi turur indürülmüş turur (İMS)

160 kaza beş ya dört üç ya iki ya bir
kazanı unuttu takı vakt **okır**
tamam kıldı andı bütün bu namaz
namaz içre ansa kaza vaktı sır (MNM)

2v10: Körklüg şıfatlıg şüreti / Kündüz **okur** tünle çopar (KSE)

20r12: İdris aydı: subhānallāh helālğa kel tedim kelmediñ, harāmğa meni nelük **okır-sen**.
(KSE)

103v9: Aymışlar: ol bitigni **okumas-miz** tediler. Yūsuf öz bitigçisine berdi, oqıgıl tep. Oqıdı.
(KSE)

183r8: Ka'bege barur-men İdi 'azze ve celleni **okır-men**, ol 'azizni selāmet bizge tapşurgay
tep tileyür-men. (KSE)

193r20: Māl mülk kamuğ Resūlniñ boldı, lā-cerem kıyametğa tegi imāmlar mihrābda, qarılar
dūrda, oğlanlar debristānda munı **okırlar** kim çavluhu ta'ālā: ... (KSE)

38a Ay besā mundaç elem çardaşlarımğa kıldı çarç
Min **okur-min** la'net ü yüz ming tümen andın beter(ŞHD)

79b Ay köngül yaz faşlıda körgil Hudāning şun'ını
Bülbülüng **okur** sabağnı bitilür altun varaç (ŞHD)

B. T. E. A. T. döneminde geniş zaman olumlu –r ve olumsuz –maz ekiyle sağlanmışır.

Lâ-şerîkden **okursın** sonra şerîk katarsın
Bire iki dimegi kimden fetvâ dutarsın (DYE)

Okursın tasnîf kitâb niçe binâ vü i'râb
Havf ü recâ sende yok eyle ki bir Tatar'sın(DYE)

Levh ü kalemde yazılan tertîb-i tevhîd **okuram**
'ilm-i ledün seyr ü sülûk güftâr iden gelsün berü(DYE)

Dânişmend **okur** dutmaz dervîş yolın gözetmez
Bu halk ögüt işitmez ne sarp zamân olısar (DYE)

Degme 'âlimler **okımaz** bu 'âşıklar kitâbını
Zîrâ ki ol yazmış anı ezel ebed oldur bâkî(DYE)

Biz tâliblerüz her dem 'ışk sebakın **okuruz**
Tanrı virür sebakı 'ışk hod müderrisidür(DYE)

Bir dem varur mescidlere yüzün sürer anda yire
Bir dem varur deyre girer İncîl **okur** ruhân olur(DYE)

Okuram şâhumı kendü dilümce
Şâhum eydür bana her dem geli dur(DYE)

Altı bin altı yüz altmışaltı
Okınur halk üzere âyetün var (DYE)

Aç kendüne cinânun behişt ü dîdâr senün
Seni **okur** Sübhân'un ne yatarsın kıl yarak (DYE)

B. T. Osm. T.

279-4 Tañrı menem diyü şu dibinde çığrışur 'âşileri
Öñin koyup tersin **okur** kıızı gelini
Altun aşuq oynar Şancıdanuñ bigleri (DDK)

Bâğ-ı senâ vü gül-şen-i medhüñde mürğ- dil
Bu nazm-ı rûh-bahşı **okur** şu gibi revân (BDS)

'Avâm **okur** seni teshîr için hemîşe havâş
Bu muhlişüñ işi dâ'im maḥabbet ü ihlâş (BDS)

Cemâlüñ muşhafını dil-berâ gördükçe bu Bâķî
Okur Ve's-ş-şems yüzüñe қаşuña sûre-i Nûn (BDS)

Felekde sübha-i gîsûna medh **okur** her ân
Sübhân-ı semavât olup müselsel-hân (HÂKANÎ) (BTŞ)

İbrâhîm Paşaya kaside virüp mazhar-ı kemâl-i iltifât olmışken erbâb-ı hased bâb-ı lutfın sedd
içün Şîî mezhebdür diyü gamz idüp bu beytini **okurlar**. (BTŞ)

345 Efsûn **okur** iki çeşm-i câdû
Pîş-i nigeinde rahle ebrû (HSA)

Lâkin ebyât u eş'ârından ulü'l-enzâr gözine tokınur ve mecâlis-i şu'arâ vü zurefâda **okınur**
kelimâtı yokdur. (KHÇ)

Dervîş-i nemed-pûş gibi bülbül irakdan
Gül-ruhlarınınun vasfın **okur** al varakdan (ŞEMSÎ) (KHÇ)

154 Her dem anı bî-vefa **ohursen**
Dönsün deyü min du'â **ohursen** (LVM)

285 Ol rütbede kadr-i nazmdur dûn
Kim küfr **ohunur** kelâm-ı mevzun (LVM)

2711 Hâlâ kıluben kemâl hâsıl
Ebcded sebakın **ohur mi** kâmil (LVM)

Çemende mutrib-ı bülbül nevâ-yı mehdin **okur**
Gülüñ defin nola pür kılsa ebr-i nîsânı (NAD)

Añlasa âdem **okurlar** 'aleyke 'aynallah
Cevâd-ı tab'uma dirler Tebârekallah ücâd(NAD)

Çeküp hâk-i rehin mânende-i kuhl-ı Sifâhânî
Seher bu matla'ı gördüm **okur** hayli senâ-hânî (NAD)

'Atâyî gûyiyâ la'fîn-kabâdur kalb-i hûnînüm
Okur ezber o şâha kıssa-ı âlâm-ı hicrânüm (NAD)

Okurlar mekteb-i gülşende dersi safha-ı gülden
Anuñçün bâd ile etfâl-veş başın salar gonca (NAD)

Bezm-i muhabbetde ben haste-i 'aşkı görür
Mutrib u ney-zen hemân turmaz **okur** üfürür(NAD)

Basmasun sûfi-i sâlûs harâbâta ayak
Okudur sıklaeti zîrâ ki götürmez bu makâm(NAD)

B. T. XIX. yy. ve sonrası

48 Bağzan cerî, güzîde bir ümmîdi avlıyan
bir kurşunun safîr-i feciiyle sarsılır,
nefretle inlerim; ve sesim zerd ü muhtazır
bir çehrenin hutut-ı hamûşunda titreşen
evcâ'ı besteler; bu yanık ser-nüvişti ben
günlerle inler, inlerim artık... Tegallübün,
kahrın demir dudakları, cehlin ta'assübün,
masrû'u müfteris canavar dişlerinde hep
insanlığın asırlara mevdû'u pür-t'a'eb
şekvâ-yi ikirabını dinler; yakın, uzak
her nevha-i elemde boğuk bir enîn-i hakk,
sûzişli bir kitâbe **okur**, inlerim... Şebâb
âgûş açar karanlığa, ben inlerim, harâb... (RŞT)

66 Fikr ordusuyuz, meş'al-i irfanla mücehhez;
âyât-ı hakîyat **okunur** râyetimizde.
Ye'sin ebedî hasmıyız, ümmîd-i mu'azzez
rehberlik eder meşyet-i zî-fikretimizde... (RŞT)

236 Şeb-i nîlî-i nîsan, pür-tarâvet,
açıb karşımda bir âgûş-i mükrim
okur bî-intihâ eş'âr-ı dağvet:
<<Gel ey bîçâre fâni, gel, zilâlim

<<firâş-ı safıdır dildâr-ı hâbın,
<<sükûnet gâhıdır her ıztırâbın. (RŞT)

326 Zekâ tefelsüfü mâildi... Muttasıl düşünür.
Okur, okur, ve o hatmetdiği resâilden
birer hulâsa-i hikmet yapardı; sonra gelen, (RŞT)

Sendedir ümmîdler: Senden doğar fecr-i bekâ.
Her hacer pâren **okur** bin şîr-i lâhûtî-edâ; (Mezarlık) (SMA)

Bunun yaşında iken biz büyüklerin yanına,
Okur da öyle girer, hem ayakta beklerdik; (Mahalle Kahvesi) (SMA)

Duymamış kaygı denen duyguyu vicdânında.
Okunur her birinin cebhe-i hüsrânında, (Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

Tatarın yüzde bugün altmışı hakkıyla **okur**;
Rusların halbuki nisbetleri gâyet dündür.(Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

"Güzel yazılmış eserler ve şüphesiz ki müfid;
Fakat, basılsa **okurlar mı** Bence azdır ümîd.(Asım) (SMA)

Evet, beş on kişi ancak **okur** tenevvür eder;
Bizim mesârif i tab'ıye olmayaydı heder. "(Asım) (SMA)

Beşerin rûhunu tesmîm edecek karha budur;
Ne musîbettir o: Tâunlara rahmet **okutur**!(Asım) (SMA)

Öyleyse, "Şiir nasıl **okunur**?" sorusunu, "Şiir okumanın anlamı nedir?" gibi sorularla birbirlerinin yanında, biri ötekine yardımcı olacak biçimde sormak gerekir. (ŞOK. 15) Niçin şiir **okunuz**? Herhalde yokluğunu hissettiğimiz bir şeyleri tamamlamak, bir zorluğu gidermek ve nihayet bir doyum sağlamak için. (ŞOK. 16) Biz bir şiiri herhangi bir dünya görüşü sahibi olmak, ya da bir dünya görüşü içinde haklı delillerle kendimizi beslemek için **okumayız**. (ŞOK. 31)

Herhalde festival yetkilileri de seyirci çoğunluğunun eğilimini gelecek yıllarda kaale alacaklar. Adında "tango"nun bulunduğu her CD'yi dinler, her kitabı **okurum**. Tango'nun çağrışım zenginliğinden kaynaklanıyor... Türkü öyle mi **okunur**, böyle mi **okunur**, nasıl okunmalı, sorularının geçerli bir cevabının bulunacağını sanmıyorum. Çünkü türkü, her zevke ve müzik anlayışına göre okunabilir. Ben böylesine bir serbestiden yanayım... Zaman zaman bazı fotoğraflara bakarak onları **okursunuz**. Yalnızlar, yalnızlıklar... Sanatın, sanatçının tükenmeyen konusu. Sanatçının ta kendisi... (HDH)

Tarama Sözlüğü'nde "okumak" kelimesinin geniş zaman çekimli şekillerinin yer alışı aşağıdaki örneklerdeki gibidir.

Ferman alup eline kulların ana **okır** (Tebareke. XIV. 2-1)

Ş Cebrail aleyhisselam geldi ve eyitti: Kalk yâ Muhammed Hak Taâlâ hazretleri seni **okur**.(Envar. XV. 203)

San arus-ı goncaya şah-ı bahar eyler düğün
Yollar üzre serviler mum ile **okur** gördüğün (Aşki. XVI. 47)

Hüsnüne tahsin **oğurlar** rub-ı meskûn, şeş cihet (Nesimi XIV. 37)

Ş Bu şahsa gâh şair derler ve gâh kâhin **okurlar** ve gâh mecnun deyü istihza kılurlar. (Hadika. XVI. 29)

Ş Susayacak Kur'an **oğuruz** susalığımız geçer. (Fütuh. XIV. 59)

Cühut ana kim adı Fağfur-ı Çin
Gerek güyeğü ola andan için
Anı Tanrı nite reva görیده
Hakîm **okunur** âhir hem bir adı (Süh.XIV. 221)

Biti paşaya varır anı **okur**
Bindi ata, okrar at **okur okur**
Oldu Paşa Karaburun'a revan (Enveri. XV.39)

Zâhi sahra oldu, doldu kan çukur
Tâzi atlar okraşur **okur okur** (Enveri. XV. 64)

4.1.4. Gelecek Zaman Çekimi

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 4: "oku-mak" fiilinin gelecek zaman çekimi

E. T. Uyg. T. döneminde gelecek zaman çekimlerinde –daçı ekinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Şahıs eklerinin yanı sıra, okıdaçı-men gibi ekleşmemiş şahıs zamirleri de kullanılmıştır.

2.6,10 amtı monta bo nomnung kingürü ulalmış süü tıltagın az t(e)nginçe yeme okıtalım .. bo yme altun -önglög-y(a)ruk-yaltrıklıg-kopda-kötrülmiş-nom-ilig atlıg nom erdinig boşguntacı tutdaçı **okıdaçı** tıngladaçı bitideçi bitideçi tözünler oğlu tözünler kızı toyın şamnanç upası upasanç tört törlüg tirin kuvraglarınig köngülüngüzlerte antag sakınçingızlar tursar .. (UAY) 272.16 nom tözlüğün at tözlüğün üjik tözlüğün bölük tözlüğün bilmek :: **okıtdaçısın** ukguluk ikegünü birle tutmak üze üjik tözlüğün yörüg tözlüğün bilmek .. (UAY) 274.9 bolar ikegünü bir kamaglık belgü üze adırtlıg bilmek ukmak erür :: kamaglık belgü üze sudur agılıgı bilmek erser kaltı üç törlüg boşgut tözlüg nomlarıg yumgı **okıtdaçısın** tutmak üze sudur agılık ol tip bilmek erür ::' engeyü belgü üze bilmek erser .. ol ugrayu dyanıg ok **okıtdaçı** ap uzun keziglig ap yme şlök üzeki kayu nomlar erser .. olarnı sudur agılık ol tip bilmek erür..(UAY) 338.15 ay tengri yaruklug atlıg daranı nom :: alkinmaksız isilmeksız nızvanı kadgularıg kevip adgü edremlerig **okıtdaçı** atlıg daranı nom .. alkinmaksız isilmeksız vajır tagıg sıdaçı atlıg daranı nom :: (UAY) 661.4 amtı yene mini üküş telim nomlar yörügün kingörü **okıtdaçı** biltürteçi üstünki yig ögdi üze öge küleyü ötüntüng (UAY)

O. T. Kh. T. döneminde gelecek zaman fiil çekimi –gay ekiyle sağlanmıştır. Normal şahıs eklerinin yanında ekleşmemiş şahıs zamirinin kullanıldığı bilinmektedir: okıgay-men, okıgay-miz gibi.

4576 ya iş tuş **okıgay** ya kıldaş adaş
uluğ ya kiçig tut yakın ya kıdaş (KTB)

Hrz. T. Ve Kpç T. :52b Kim kim inkâr kılsa bir âyatka Tengri Te'âlâ kiteblerinden mağat kâfir bolur. Körmes mü sen rāstı Tengri Te'âlâ buyurdı kıllarına Kıur'en'ni okımak birle ol kıadar kim āsān bolsa anlar öze Kıur'en'den takı ayıttı Tengri Te'âlâ: okungız ol nerse kim āsān bolsa Kıur'en'den tip. Kıaçan kim Kıur'en bolmasa dünyāda ni nerse **okıgay**? Takı buyurdı andağ işitmekni Kıur'en'ni kıaçan (İMS)

194r19: Ya'ni, men bitig bilmes-men, ne **okıgayın**? (KSE)

194v14: Törtünçi ümmetiñ Kıur'ān-nı köñül birle zāhir **okıgaylar**. (KSE)

138 bilin üçge mesbuk burun ekkide
kırā'at **okıgay** kılurda edā
munun orta otruşda ön birisi
takı bir sonınça a sāhib-hüda(MNM)

323.12 Qaçan kim qullarımdın bir qulumğa muşibat tegürsem, malı içinde yā taqı oğlu kıızı içinde yā taqı teni içinde taqı ol qulum muşibatqa körküg şabur birle qarşu kelür bolsa, kıyāmat kün 'amallarını ölçmek için ol qulumnı tarāzū qatınga keltürmegeymen taqı

önginlerin ‘amallarının dîvânını oqıtmışta ol qulumnung dîvânını yaymağaymen taqı **oqutmağaymen** taqı hēç su’âl ve hısâb qılmadin uçmağqa kigürgeymen, tep aydı. (NHF)

Çğt. T., B. T. E. A. T. ve B. T. Osm. T. dönemlerinden taranan kaynaklarda, dizinlerde ve metinlerde gelecek zaman eki almış “okumak” kelimesi tespit edilememiştir. Bu dönemlerde geniş zaman veya şimdiki zaman eki gelecek zaman fonksiyonunda kullanılmış olabilir. B. T. XIX. yy. ve sonrası “okumak” kelimesinin gelecek zaman çekimi (y)–acak ekiyle sağlanmaktadır.

Herhangi biri işinden çıktıktan sonra kitap okumak istese ne yapacak? Gündüzden ayırttığı kitabı **okuyacak**. Açığçası kütüphaneye iki kere gidip gelecek. Birincisi kitabı ayırtmak için, diğer de okumak için. Büyük şehirlerin çalışma hayatındaki hızlı tempoya göre bu imkansız. (HDH)

Deniz Adanalı, mikrofonu eline alıp, şiir kim **okuyacak** diye sorduğunda, hepimiz sınav heyecanı taşıyan bir öğrenci gibi hissettik kendimizi. şair nasir (düzyazı) nasıl olur? Başarısının ölçütü nedir? Cemal Süreya'nın denemelerini **okuyacaksınız**. Bir insan portresi nasıl çizilir? Sevgiyle nasıl örülür bir yazı? (HDH)

Okumadan **okuyacak**

Öğrenmeden **okuyacak**

Yazmadan **okuyacaksınız**

Melek işte böyle oku dedi (SGD)

4.1.5. şimdiki Zaman Çekimi

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 5: “oku-mak” fiilinin şimdiki zaman çekimi

E. T. Gök T. döneminden taranan eserlerde “okumak” kelimesinin şimdiki zaman ekli kullanımıyla karşılaşılmamıştır. Uyg. T. dönemindeki eserlerde şimdiki zaman eki olarak –yur kullanılmıştır. Şahıs eki yerine ekleşmemiş şahıs zamirinin kullanıldığı görülmektedir:

26.9 buşu idisi ulatı alku kamağ tınlıglarka bo sudurug nomlayu **okiyur men** tip ötünü yene öznüng ögnüng kangning buşu idisi başlap nom uguşintakı tınlıglarning üç üdki özlüg ölümiş (UAY)

O. T. Kh. T. döneminde ekleşmemiş şahıs zamiri kullanımının devam ettiği görülmektedir. Gelecek zaman eki olarak –yur kullanılmıştır.

28:59 Ap ermez sening İding uluşları helak kılğan ıdmağınça uluğrağında bir yalawaç kim **okiyurlar** olar üze belgülerimizni... (TKT)

45:6 Ol Tangrining nişānları **okiyur-miz** sizing üze rāstlıq üze, qayu sezke Tangrı kiğın aning nişānlarında taparlar. (TKT)

39:71 **Okiyurlar** sizing üze İdingizning āyetlerini hem qorqıtguçılar ceza küningizke qarışğu bu ayğaylar (TKT)

Hz. T. Ve Kpç T. sahalarında aynı dönemin yansıması olarak –yur gelecek zaman eki olarak kullanılmış; şahıs yerine ekleşmemiş şahıs zamirinin kullanımı sürdürülmüştür.

224r3: Aydı: uçmağ tegme künde yetmiş katla Selmānnı **okuğsayur**. (KSE)

125r7: Bu kün meni **okiyur**, sizler asmañ. (KSE)

218v13: ilgerüsünde on miñ kürsi, her bir kürside on miñ ferişte öre turup āyete’l-kürsi **okiyurlar**. (KSE)

8.15 Hādica aydı razhā: Yā Muḥammed, turğil, baraling! Menim atam qarındaşı oğlı bar, Varqa ‘bnü Nevfel teyürler. Uluğ yaşlığ turur, eki közi körmes bolup turur. ‘İsa ‘as dīni üze turur. Üküş ‘ilm bilür, İncil **oqiyur** tedi erse, Peyğāambar ‘as Hādica birle bardılar. (NHF)

131.15 Abū Zar Gafāring bir ‘ayālı bar erdi Fāṭıma atlığ. Ol aytur: Babam Abū Zarnı tüşümde kördüm. Bu yaşıl çimgen içinde bolur, ol çimgen içinde yaşıl ton keçip Qur’ān **oqiyur**. Bu āyatqa yetmiş erdi kim: ___---___(NHF)

190.15 Erteke tegi ṭā’at ve ‘ibādat qılır, namāz qılır, Qur’ān **oqiyur**. Men ewdeki ḥādimleridin sorar erdim kim özi keçe yatmas mu? (NHF)

203.1 İmām Şāfi’î rahmhi nārasīde erken Qur’ān **oqiyur** ḥalda, qarı anası bar erdi, ekki kişi kelip bir cāmādānnı emānat qoğtılar içindeki tonları birle taqı aydılar kim: (NHF)

322.17 Mālik bin Dīnār rahmhi aytur: Bir keçe manga ğaflat ğālib boldı, virdimni qılı bilmedim, uyquğa bardım. Tüşümde körer-men: Uçtağ ḥūrılaridin bir ḥūra manga kelür,

elginde bir ruq'a bar. Manga aytur: Ey Mâlik, haþ **oqıyur-mu-sen**? Men aydım: **Oqıyur-men**, tedim erse ol ruq'anı manga berdi. (NHF)

Çğt. T., B. T. E. A. T. ve B. T. Osm. T. dönemlerinden taranan eserlerde şimdiki zaman kullanımına rastlanmamıştır. B. T. XIX. yy. ve sonrasında şimdiki zaman eki olarak –yor kullanılmıştır. Şahıs eki olarak bilinen şahıs ekleri kullanılmaya başlanmıştır.

Bu havâlidekiler pek yaya kalmış dince;
Öyle Kur'an **okuyorlar** ki: Sanırsın Çince! (Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

Sayırsız mektep açılmış: Kadın, erkek **okuyor**;
İşliyor fabrikalar, yerli kumaşlar dokuyor.(Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

Hayâtı anlamıyor... Çünkü görmüyor, **okuyor**;
Zavallı kırkına gelmiş de ağzı süt kokuyor! (Berlin Hâtıraları) (SMA)

Çünkü biz şiiri onun esrarını kendi esrarımızla kaynaştırabilme çabasıyla **okuyoruz**. (ŞOK. 44)

Cumhuriyet döneminin önemli eleştirmeni Nurullah Ataç'ın Günce'sini **okuyorum**. Ataç, Günce'yi tanımlarken, farklılığının da altını çiziyor: (HDH)

Eğitim sistemindeki yanlış, yasakçı bir kafayla düzeltmeye çalışıyorlar. 61 yükseköğretim kurumunda, 238 bin öğrenci **okuyor**. Onların da ancak yüzde 30.9'u Kazakça dersler alıyormuş. (HDH)

Birden canlanıp, en sevdiğim şiirleri **okuyorlar**. Beni şiirin o hiç bir duyguyla mukayese edilmeyecek güzelliğine çekip götürüyorlar. (HDH)

Bizde böyle bir saptama yapılsa, düzeyin yükseltilmesi için hemen neden **okumuyoruz**, diye açık oturumlar yapılır, gençlerin düşünceleri alınmadan, bakanlıklar okuma alışkanlığımız konusunda söyleşiler düzenler ve sonuç değişmez. (HDH)

JEAN Clair'in dediği gibi,biz bu fotoğrafları bir yazarın günlüğünü okurken duyduğumuz heyecanla **okuyoruz**. (HDH)

4.2. “okumak” Kelimesinin Tasarlama Çekimleri

4.2.1. Emir Çekimi

“okumak” kelimesinin en renkli ve en farklı çekimleneni emir kipiridir.

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T., Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+/-	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+/-	
	T. T.	-	+	+	+	+	+	+/-	

Tablo 6: “oku-mak” fiilinin emir çekimi

E. T. Gök T. dönemininden taranan metinlerde oğın, oğınasın, oğıtayın, oğıtunsunlar, oğııl, oğımağıl vb. emir çekimleriyle karşılaşmamıştır ancak bu çekimlerin olası muhatemeldir.

E. T. Uyg. T. döneminde emir çekimleri –ayın, -ng, -sun, -yalım, -inglar, sunlar gibi emir eklerinin şahıs ekleriyle kaynaşmasıyla yapılmıştır. Günümüz kullanımından farklı olarak birinci tekil şahıs çekimi de bulunmaktadır.

198.15 birer şlokin birer bölükin birer kesinin bir uçlug kop süzük kirtgünç köngülin **okınglar** sözlengler boşgununglar tutunglar sakıninglar bışrununglar .. adın tınlıglarka kingürü aç a yada **okıtinglar** .. (UAY)

435.20,21 nom erdinig süzük köngülin eşidsünler tınglasunlar ayasunlar ağırlasunlar **okısunlar okıtsunlar** bitısünler bititsünler .. ötrü biz kamag tengriler kuvragı kentü kentü tirinimiz kuvragımız birle nomlug aşka tok bolup çoğumuz yalınımız asılgay üstelgey .. atı kötrülmüş (UAY)

440.9 özi arıg suvka kirip yangı arıg ton kedip iliginte tütsüglük tuta .. bo tütsügü urup mini **okısun** .. ötüntükde bo daranıg sözlesün daransı bo erür :: :: :: (UAY)

363.23 al altag uzanmakım üze .. adın tıtaglarıg kelürüp .. ulug kuvrag arasında .. arslanlar etinin etineyü :: aç a dıra **okıtayın** .. yok kurug nomnung yörügin :: bilmiş kergek bo et’özüg .. (UAY)

O. T. Kh. T. döneminden taranan kaynak eserlerde emir kipinin birbirinden farklı kullanımlarıyla karşılaşmıştır. Aynı eserde, örneğin KTB’de “okumak” kelimesi yalın haliyle emir kipinde kullanımı görülürken, diğer taraftan –ğıl emir ekiyle oğııl şeklinde veya –ng

ekiyle oqing şeklinde kullanıldığı da görülmektedir. Özetle: oqi, oqima, oqing, oqimang, oqıgıl, oqımağıl, oqısun, oqımasun şeklinde çekimlenmektedir.

319 mungar mengzetü keldi türkçe meşel
oqıgıl munu sen köngül ögke al (KTB)

1186 bu dünya içinde tirilding öküş
bilig bilding erdem **oqing** ukuş(KTB)

1498 bitigim **oqısun** sözüm tutsunu
ölümke anunsun işin itsünü(KTB)

1649 mungar mengzer emdi bu beytig **oqi**
uqa barsa ma'ni açılğay taqi(KTB)

3162 **oqi** kelse kelgey qalı kelmese
negüke ilengü sözüm tutmasa(KTB)

3178 ilig me bitüsü öz elgin bitig
oqısun ilig yarlığın ol tetig (KTB)

4663 bu aşqa **oqıgılı** bolur tört qutu
barıglı yime tört bolur ay botu (KTB)

6317 mungar mengzer emdi bu beytig **oqi**
oqip keq köngülke alıngıl taqi(KTB)

4644 qalı sen **oqıyın** tise sen kişig
oqıgıl velikin keq itgil işig (KTB)

1356 munu emdi artuq bağırsaqlıqın
bitip kodtum öt sav qumarı **oqın**(KTB)

4953 ıdur men sini kör bu hacet üçün
oqi edgü birle **oqıma** küçün (KTB)

5.27 **Oqıgıl** olar üze Ādemnüng iki oğı haberini... (TKT)

7: 175 **Oqıgıl** anlarning üze ol er haberini kim berdimiz anga gelgülerimizni, soylup çıktı
anlardin, udu bardı anı yek, boldı yolsuzlardın. (TKT)

16:125 **Oqıgıl** İding yolıqa könilik birle... (TKT)

7:134 ... Ey Mūsā, **oqıgıl** bizing üçün İdingni, (TKT)

47:35 Süstelmengler, **oqımanglar** elleşmek tapa, siz yüksekler siz, Tangrı sizing birle hiç eksütmez ‘amelleringizni. (TKT)

34:22 Aygıl: **oqinglar** anlarını kim sezdingiz Tangrıda aqın. (TKT)

40:65 Ol tirig turur, ilāh yoq meğer ol, **oking** anı qatıqsız kılğanlar angar dinni, şükr ol Tangrıqa ‘älemluğlar idisi. (TKT)

40:49 Ayğay anlar kim ot içinde tamuğ erkliginge: **oqinglar** idinizke yüngültsün üçün bizdin bir kün qın-nı. (TKT)

40:50 Ayğaylar: kelmez mü erdi, sizlerke yalavaçlarıngız belgüluğlerni? Ayğaylar: andağ keldiler, ayğaylar: **oqinglar**, yoq kâfirlerning oqımağı meger yolsuzluk içre. (TKT)

Hrz. T. ve Kpç T. sahalarında emir kipinin birinci tekil şahıs kullanımının oqayın şeklinde devam ettiği görülmektedir. Emir çekimlerinin yalın “okumak” kelimesinin yalın kullanımının yanında –ng, –ğıl, –sun, emir ekleriyle yapıldığı görülmektedir.

52b Kim kim inkār kılsa bir āyatqa Tengri Te’ālā kiteblerinden mağat kâfir bolur. Körmes mü sen rāstı Tengri Te’ālā buyurdı qullarına Qur’en’ni oqımak birle ol qadar kim āsān bolsa anlar öze Qur’en’den takı ayıttı Tengri Te’ālā: **oqungız** ol nerse kim āsān bolsa Qur’en’den tip. Qaçan kim Qur’en bolmasa dünyāda ni nerse oqığay? Taqı buyurdı andağ işitmekni Qur’en’ni qaçan (İMS)

108 namāz içre vācip nece bil abı
kerek erse bilgil eşitgil sanı
okı fātiha zam kılıp suredin
burun ekki rek’at içinde munı (MNM)

7-8.15,16,17 Bir kün ol gār içinde olturur erken bir kimerse peydā boldı taqı Peyğāambar ‘as qatınga keldi. Aydı: Yā Muḥammed, **oqığıl!** tedi erse, Peyğāambar ‘as aytur: Men oqığan ermes-men tedim erse, meni tuttı taqı qatıg qıstı, andağ kim t̄aqatım qalması. Yana ıda berdi taqı aydı: Yā Muḥammed, **oqığıl!** Men aydım: Oqığan ermes-men tedim erse, ekinç qata meni tuttı taqı andağ qıstı kim hēç yarağım qalması. Yana boşadı, yana aydı: Yā Muḥammed, **oqığıl!** tedi erse, men aydım: Vallāhi, men oqığan ermes-men tedim erse, manga aydı: Aytğıl: ____ ---- ____ (NHF)

Bu yerke tegrü oqıdı erse, men taqı oqıdım. Bu āyat avval nazil āyat tep ayturlar. Ma’nisi ol bolur kim: Yā Muḥammed on sekkiz ming ‘ālamnı yaratğan Bir u Bārnung ‘āyatını **oqığıl!** (NHF)

199.16 Hāriş ibnü Lebiz aytur: İmām Şāfi’î birle Şafāğa çıqtup taqı anda olturduq. Manga aydı: Yā Hāriş Qur’ān **oqığıl!**, tedi erse, men taqı Qur’ān oqıyū āğāz qıldım. Āvāzım ingen hoş erdi. Qaçan kim bu āyātqa tegdim erse, qt: ____ --- ____ (NHF)

53r20: Yana du'ā kıldılar; bizniñ oğlanlarımızdın bir yalavaç çıkarğıl seniñ kelāmuñni olarğa **oķusun**, kitābuñni, ĥikmetüñni olarğa öğretsün. (KSE)

53v4,5: Cebrā'il keldi yarlığ tegürdi: ey İbrāhim ĥopğıl ĥacğa **oķıđıl**. İbrāhim aydı: ĥayu yerdin oķayın, ĥalāyık köp. Men za'ifğa yarlığ keldi: sendin oķımaķ mendin işitdürmek. (KSE)

158r14: Añlađıl İlyās yalavaç sözlerini ey aķı
Aytayın men sen işit ya işteyin men sen **oķı**(KSE)

102v12: Yūsuf aydı: satdım, bitig aldım bitig bu turur, 'İbrāni tilinçe biz oķıyu bilmes-miz sizniñ tiliñiz turu **oķuñız** işiteliñ. (KSE)

53v4,5: Cebrā'il keldi yarlığ tegürdi: ey İbrāhim ĥopğıl ĥacğa **oķıđıl**. İbrāhim aydı: ĥayu yerdin **oķayın**, ĥalāyık köp. Men za'ifğa yarlığ keldi: sendin oķımaķ mendin işitdürmek. (KSE)

102v15: Eligdin eligge berdiler, oķup bu bitigni bilmez-miz tediler. Yūsuf aydı: öz tiliñizni neteg bilmes-siz, **oķun** tedi erse olar ĥorķtılar yüzleri sarđardı yalbara başladılar, aydılar: ey 'aziz bu bitigni oķumaķda sizniñ muķşüdiñiz ne turur, her ĥın bolsa biz tartalıñ bu bitigni bizge **oķutmađıl** öz bitigimizni özümüz oķıydu bilmes-miz. Mundađuķ ĥıyāmet küni bolsa āmennā bihi ve şaddaķna tegme bendeniñ ĥılmaşların bitig ĥılıp ĥolunğa bergeyler **oķıđıl** tep. Ol bendeler körgeler ĥamuđı yazuķ ma'şiyet oķıy almağaylar, yarlığ kelgey kim: **oķuñız**. Feryād kılıp ayđaylar: İlähi bitig bu erse ornumız tamuğ turur, bu bitigni bizge **oķutmađıl**, uwtanmışdın oķıydu bilmes-miz tegeyler. Yana Yūsuf aydı: bolmas **oķuñ** tep Yehüdāğa berdi, Yehüdā alıp oķıdı. (KSE)

103v9: Aymışlar: ol bitigni oķumas-miz tediler. Yūsuf öz bitigçisine berdi, **oķıđıl** tep. Oķıdı. (KSE)

134v17: Dāvūd aydı: maña hem belā ığğıl şabr ĥılayın meni hem du'ālarında **oķusunlar**. (KSE)

Çğt. T. döneminde, günümüz T. T. de olduğu gibi, "okumak" kelimesinin yalın kullanımıyla emir kipinin çekimlendiği görölmektedir.

107a **Oķu** ĥazel-h'ān imdi 'uşşāķ 'aşıķāne
Reh sırrı çalsa neyzen bolur kem-i kem küm(ŞHD)

117b Şibānî tün ü kün tilmür uşol gül yüzige her dem
Seĥer tınmay **oķu** bülbül bigin bolup hezār-destān (ŞHD)

147a Ķara köz birle sāķi bir ayak tut
Oķusun 'andelib efgān u nāle (ŞHD)

56b Kil ay dilber içelim bade-i gül
oķusun 'andelib çalsun ĥıçekler (ŞHD)

B. T. E. A. T. döneminden taranan kaynak eserlerde emir kipinin birinci tekil şahıs kullanımının okuyayın şeklinde devam ettiği görülmektedir. Emir çekimlerinin yalın “okumak” kelimesinin yalın kullanımının yanında –ng, –ğıl, –sun, emir ekleriyle yapıldığı görülmektedir. Özetle: okı, okıma, okığıl, okımağıl, okıng veya okıñ, okımang veya okımañ, okıñız, okısun, okısunlar,

Okımağıl ‘ilmün yüzün ilme ‘amel eyle güzün
Aç gönülden bātın gözün ‘âşık-ma’şûk hâline bak (DYE)

İy çok kitâblar okıyan sen kim dutarsın bana dak
Tâ bilesin sırrı ‘ıyân gel ‘ışkdan **okı** bir varak (DYE)

Açuk duvacuk kapısı dostları için ol Hakk'un
Dostı olmak dilerisen dostlardan **okı** bir sebak (DYE)

131a-11 Pes **okı** sen dahı “naşrun minallah”
Ki nuşret vire mü’minlere Allah (DAN)

131a-12 Dahı hem **okuğıl** “fethün qaribi”
Ki qahr ide Hudâ ehl-i şalibi (DAN)

2b-6 Baṭṭal Ğazi’nünñ kıızı oğlını **okuñuz**, gelsün. (çağırın, anlamında) (DAN)

49b-10 Dahı hem **okuğıl** “fethün qaribi”
Ki qahr ide Hudâ ehl-i şalibi (DAN)

77a-1 **Okuñ** mü’minler için Fâtiha siz
Sebeb ola ki rahmete iresiz (DAN)

B. T. Osm. T. döneminde “okumak” kelimesinin emir kipi –ğıl, –ñ, –sun ekleriyle ve kelimenin yalın kullanımıyla yapılmaktadır. ,

Leb-i şîrîni vafında ‘aceb rengîn gâzel düşdi
Okuñ bu şî’ri tûṭî-i şeker-güftâre eglensün (BDS)

Okusun vaşf-ı ruḥ-ı yâr ile Bâkî şî’rin
Bülbül-i gül-şeni meclisde gâzel-h’ân idelüm (BDS)

Vaşf-ı la’lin **okı** ey ḥüsn kitabın okuyan
Meded Allahı severseñ katı zibâ yiridür (BDS)

İcâzet buyurulursa kasîdesin gelsün **okısun** dir. (BTŞ)

Şevk ile tâzelenmege dil ü cân
Okı bu şî’ri dinlesün yârân (BEHİŞTÎ-i DİGER) (KHÇ)

Yâd kıl Vâlihiyâ vasf-ı hatt u reftârın
Gazelün ger diler isen ki **okinsun** yürüsün (VÂLİHÎ) (KHÇ)

A'zâmun **okusun** kemügin seng-i melâmet
Tâ virmiye dendân-ı seg-i dil-bere zahmet (MÎRÎ) (KHÇ)

625 Men bilmedüğüm mana **ohutgıl**
Dersüm ohuyam kulag dutgıl (LVM)

Okuma feth tılısm-ı vuslatı hîç
Biñ kılıcdur o gamze-i hûn-hâr(NAD)

O gül-ruha yüri ahvâli açacak söyle
Düşerse fırsat eger **oku** bir güşâde gazel (NAD)

Sûz u derd ile 'Atâyî didi târîhin anuñ
Okuñ 'Abdülhay Efendi cânı içün fâtiha (NAD)

B. T. XIX. yy. ve sonrası

<< **Oku**, önündeki manzume bir hakıykatdır;
<< hâyale benzetiyorsun, ya anlamazsın ki...(RŞT)

Oku, şâyet sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zîrâ onu yazdım, iki söz yazdımsa. (Bana sor sevgili karî) (SMA)

Koyardı mektebe... Dur söyleyim" demişti hani
Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni! (Küfe) (SMA)

Al **okut**, Avrupa tahsîli desinler, gönder,
Servetinden bölerek nâ-mütenâhî para ver;(Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

Okutma: Bitti; **okut**: Serserî-i şî'r ü hayâl!
Okutmasan da, okutsan da aynı istikbâl! (Berlin Hâtıraları) (SMA)

Bir şimşek gibi aydınlık
Melek kelimelere basa basa
"**Oku**, Rabbinin adıyla **oku**" dedi (SGD)

Ataç'ın Günce'sini **okuyun**, Cumhuriyet kültürünün önemli bir eleştirmeninin düşüncelerini,
doğrularını, çelişkilerini bulacaksınız. (HDH)

Nelerden, hangi şairlerden hoşlanırdı, sorusunun cevabını bekleyenlere kopya
vermeyeceğim. Günce'yi **okusunlar**. (HDH)

Sergi broşüründeki teşekkürün arkasındaki öyküyü size nakledeyim. Önce teşekkürü **okuyalım:** (HDH)

Tarama Sözlüğü:

Ş ... Musa eyitti: İmdi ol fülâneyi **okuñ** (Enb. XIV. 450)

Ş Ol er avratına eyitti kim: Yarın bir taife yâranlar **okıyayın** konaklık eyleyeyin. (Kel. XIV. 85)

Ş Resûl Hazreti, Ali'ye eyitti: Vargıl müslümanları cem' eylegil, toyuna düğününe **okugıl**, dedi. (Si. Da. XIV. 540-1)

Ş Meymune eyitti: Var, atanı ve kalan ekâbir ve a'yanı **oku** gelsinler dedi. (Ferec. XV. 76)

Ş Ana dedik, yürü Harun ile **oğu** Firavn'ı benim ibadetime. (Kesir. XV. 20)

Oku bu canibe gelsin bu gice

Kamu maksudunu alsın bu gice (Lârendi. XVI. 22)

Didi Seyyit Talût'u **okuñ** beri

Getürdüler anı girdi içeri (Battal. XVIII. 98)

Ş Feriştah eyitti: geri döngil ve benden ana selâm **okugıl** (Enb. XIV. 631)

Çünkü deyyus oğundu gayretsiz

Oğu gayretliye sen imdi: gayur (Uc. Gar. XV. 10)

4.2.2. Dilek - Şart Çekimi

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 7: "oku-mak" fiilinin dilek - şart çekimi

E. T. Gök T. döneminden taranan eserlerde dilek - şart çekimi örneğiyle karşılaşılmamıştır. E. T. Uyg. T.: Bu dönemde dilek - şart çekimi –sar ekiyle yapılmaktadır. Şahıs çekimleri bildik şahıs ekleriyle yapılmakla birlikte, ekleşmemiş şahıs zamirleri de kullanılmaktadır. Bu dönem metinlerinde –sAR ekinin tam bir kip olarak kullanılmadığı ve zarf fiil görünümünde olduğu bilinmektedir.

6.6,9,10: kaçan bot ört yekler mini bir ev kapığına iltükd e ötür ol kök tonlug beg atdın kodı tüşüp mini okıdı men ol begning özinge tegdükde koyunıntın bir kagda bitig üntürüp manga okıdı .. **okısar men** ol bitig içinte ol künki bizing aşda inçetir (UAY)

80.6,7 bo sudur nom erdinig alıp teginip tutsarlar **okısarlar** adınlarka yme **okıtsarlar** nomlasarlar.. könisinçe körkıtsarler monıng buyanlığı ögmeki ... üküş telim ülgüsüz sansız bolur (UAY)

341.9 nom iligi atlıg nom erdinig **okısar okıtsar** bitiser bititser nomlasar nomlatsar :: ötrü biz kamag tengriler kuvragı ol yir orunta barıp nomladaçı nomçı açarig (UAY)

516.3 kötrülmüş nom iligi atlıg nom erdinig **okısarlar** sözleserler .. yene kün küninge edgü yıd yıpar (UAY)

O. T. Kh. T.: Bu dönemde dilek - şart çekiminin –sa ekiyle sağlandığı görülmektedir. Şahıs eklerinin yanında ekleşmemiş şahıs zamirlerinin de kullanımı sürmektedir.

358 bu tört neng öze sözledim men sözüg
okısa açılığay yitig kııl közüg (KTB)

412 mungar mengzetü keldi şa'ir sözi
okısa açılığay oğılı közi(KTB)

4647 **okımasa** aş suv müni bir bolur
okısa körügli birig yüz kıılur(KTB)

34:44 Yime bermedimiz anlarğa hiç bitig yarlıg kim **okısalor** anı... (TKT)

16:98 Kaçan kim **okısa sen** Oğıgunı sığıngıl Tangrığa sökmüş sürülmüş yekdin. (TKT)

27:92 Kim **okısa men** Qur'ānı, kim kim köndi erse bütünlükün köner özinge, kim kim azsa aygıl: bütünlükün men qorqutuğlılardın men. (TKT)

7:204 Kaçan **okınsa** Qur'ān kulaq tutunglar angar. (TKT)

8:2 Kaçan **okınsa** olar üze (āyātları), arturur olarğa bitmek... (TKT)

Hz. T. ve Kpç T. sahalarında “okumak” kelimesinin dilek - şart çekiminin –sa ekiyle yapıldığı, şahıs çekimlerinin bilinen şahıs ekleriyle sağlandığı görülmektedir.

53a Qur'en **okınsa** tınglangız Qur'en'ni taqı tik turungız tip ol nerse kim sen oqur sen taqı biz anı tınglar biz senden ol, Tengri sözi turur haqıqat birle mecâz birle degül Qur'en barçası bir turur ançası bar Tengri Te'âlâ ayıttı harfsiz taqı hecâsız taqı Cibril işitti harf birle taqı hecâ birle, Cibril oqıdı Muḥammed öze harf birle harf birle işitkenden songra taqı hecâ birle heca birle işitkenden songra taqı ün birle ün birle işitkenden songra taqı oqıdı Muḥammed ḥalâyıqlar öze harf birle, harf birle işitkenden songra, biz oqır biz taqı yazar biz harf birle harf birle işitkenden songra. Farq yoqtur ol nerse kim biz yazar biz taqı anı oqır biz taqı ol nerse kim oqıdı Muḥammed 'aleyhi's-selâm taqı ol nerse kim oqıdı Cibril Muḥammed öze ol nerse kim işitti Cibril Tengri Te'âlâ'dan taqı ol nerse kim ayıttı Tengri barçası Qur'en turur, Tengri sözi turur indürülmiş turur (İMS)

25r1: Aydılar: kim seniñ atıñnı **okısa** ol kimersege zarar tegürmegey-miz, kişiler yılan çıdandın qorqsa (şu ayeti) oqıp yatsun. (KSE)

81v5: ...ya'ni uş anuq boldum, men qamuğnı anutdum saña ... **okısañ** ey tölek men seniñ-men, tölegü yerim qalmadı tilekimni tükkel bergil. (KSE)

177.7 Emdi ey Zührî, bu âyâtnı **oqısam**, bağrım pâra pâra bolur. (NHF)

207.17 Sizing derhost qılır-men, benim birle Bağdâdqa barsangız taqı Mu'ṭî atlıg kitâb taşnıf qılıp turur-siz, bu kitâbnı 'ulemâlar sizing hıdmatıngızda **oqısalır**, bu kitâb taqı münteşir bolsa, erte keçe taqı sizig cemâlıngız birle müşerref bolsaq, tep derhost qıldı erse, İmâm Mâlik aydı: (NHF)

241.12 Dünyadâ bizim 'amalımız ol erdi kim henüz namâz vaqtı bolmadın turup âbdast qılıp âmâda bolup turur erdük kim qaçan mu'azzin ezân **oqısa**, ol sâ'at mescidke barur erdük, tep eydılar. (NHF)

Çğt. T. ve E. A. T.: Bu dönemlerden taranan eserlerde "okumak" kelimesinin dilek - şart çekimiyle ilgili herhangi bir kullanıma rastlanmamıştır.

B. T. Osm. T.: Bu dönemde "okumak" kelimesinin dilek - şart çekiminin –sa ekiyle yapıldığı, şahıs çekimlerinin bilinen şahıs ekleriyle sağlandığı görülmektedir.

379 Elf **okısa** kaddin eyleyip yâd
Tâ arşa çıkardı âh ü feryâd (HSA)

Yanup künişt ü kütüb-hânesi harâb oldı
'Aceb mi râhib-i bed küfri **okısa** ezber(NAD)

Ele câm alup **okıtsa** kitâbı nola rindâne
Fenâ fennini 'âşık rind-i dürd-âşâmdan gördi(NAD)

Evşâf-ı la'lüñ ile pür-efsûndur sözüm
K'eyler **okınsa** çihre-i a'dâyı senderûs (BDS)

Şi'r-i Bâkî seb'a-i iqlime oldukça revân

Okinursa yiridür bu nazm-ı ğarrâ semt semt (BDS)

Her kaçan devr **okusa** mahfilde cânânum benüm

İster ol devrün teselsül bulduğun cânum benüm (HÂLETÎ) (BTŞ)

6-1 Dede Korkut gine şoylamış, görelüm hanum ne soylamış: Ağz açup öger olsam üstümüzde Tañrı görklü. Tañrı dostı din şerveri Muhammed görklü. Muhammedüñ şağ yanında namaz kılan Ebü Bekir Şiddik görklü. Ahır şıpara başıdur 'amme görklü. Hecesinleyin düz **okinsa** yâsin görklü. Kılıç çaldı din açdı şâh-ı merdan 'Ali görklü. (DDK)

B. T. XIX. yy. ve sonrasında dilek - şart çekiminin olumlusu –sa ekiyle olumsuzu ise –masa olumsuz ekinin baş kısmına eklenmesiyle yapılmaktadır. Şahıs çekimleri ise bilindik şahıs ekleriyle yapılmaktadır. Gerek Osm. T.de ve gerek T. T. de basit dilek şart çekimi yaygın değildir. Dilek - şart anlamı daha çok birleşik çekimlerle sağlanmaktadır.

Okutma: Bitti; okut: Serserî-i şî'r ü hayâl!

Okutmasan da, **okutsan da** aynı istikbâl! (Berlin Hâtıraları) (SMA)

-Akli ermez babanın, sen nene lâzım, bana bak!

-Yeni yazdıklarınız nerde, efendim, **okusak** (Asım) (SMA)

Yedi yüz yıl dünyaya hükmeden bir imparatorluğun bilimsel yöntemle, objektif bir anlayışla yazılmış tarihini **okursak**, yalnız dünü değil bugünü de daha iyi, daha doğru ve daha sağlıklı anlayıp yorumlayabilir, yarını da daha akılcı biçimde kurabiliriz. (HDH)

Vivaldi'nin Bayezid'ini ses ustamız Leyla Gencer sayesinde seyrettik. Yaptığı çalışmalarını kitapçıkta **okursanız** daha ayrıntılı öğrenirsiniz. (HDH)

Veli Göçer, burada gerçekten hinoğlu hinlik yapıyor. Biliyor ki bu ülke şairler ülkesi, herkes şiir **okumasa da** mutlaka şiir yazmıştır. Üstelik edebiyatçı denince, halim selim, derviş meşrep, kendi halinde, iyi insanlar gelir gözünüzün önüne. (HDH)

4.2.3. İstek Çekimi

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 8: “oku-mak” fiilinin istek çekimi

E. T. (Gök T., Uyg. T.) O. T. Kh. T dönemleri metinlerinde başlı başına bir istek eki kullanılmadığı, istek anlamının emir veya gelecek zaman ekleriyle verildiği bilinmektedir. Bu dönemden taranan metinlerde “okumak” kelimesinin istek çekimi Uyg. T. döneminde -(t)-alım, -(y)-alım ekleriyle kullanılmıştır.

2.6,10 amtı monta bo nomnung kingürü ulalmış süü tıltagın az t(e)nginçe yeme **okıtalm** .. bo yme altun -önglög-y(a)ruk-yaltrıklıg-kopda-kötrülmiş-nom-ilig atlıg nom erdinig boşguntacı tutdaçı okıdaçı tıngladaçı bitideçı bitideçı tözünler oğlu tözünler kızı toyın şamnanç upası upasanç tört törlüg tirin kuvraglarınğ köngülüngüzlerte antag sakıncıngızlar tursar .. (UAY)

3155 negü teg **okılım** anı ey berü
kimi ıdşa bolgay oqıtçı naru(KTB)

Hz. T., Kpç T. ve Çğt. T. dönemlerinde taranan eserlerde “okumak” kelimesinin istek çekimli örnekleriyle karşılaşılmamıştır.

B. T. E. A. T. ve Osm. T döneminde -(n)a, -(t)a, -(y)a ekleriyle kullanılmaktadır. Bu kipin çekiminde -n, -t, gibi fiilden fiil yapma ekleri kullanılmadan “okumak” kelimesi yalın kullanıldığında araya kaynıştırma harfi olarak (y) ünsüzü getirilmektedir. okına, okita, okuya, okumaya vb. örnekler bulunmaktadır.

41b-6 Kaçan her yirde bir müşkül iş olsa bu duayı **okıyasız**. (DAN)

226b-1 Dahı yârenlerüñe virgil bunı
Buñ deminde **okıya** anlar bunı (DAN)

149b-3 Odur şöhet **okına** anda Qur'ân
Anuñ arduñça medh **okına** ey cân (DAN)

33b-6 Yazuqlu ümmetinde **okına** hem
Selâm ile taḥıyyât birle her dem (DAN)

262b-1 Her ki diler rahmet-i Haḫḫ ḫazana
Fatiḫa **okuya** bunı yazana (DAN)

49b-10 Eğer Kur'an'ı sen bu resme **okıyasın**, müslümanlık revnakın giderürsin (GLT)

58a-8 Eğer fermân olursa bir tabîb **okıyalum** tâ ki gele mu'âlece kıla. (çağırmaq anlamında)
(GLT)

60b-6 Gerekdür ki ḫurbân idesin ve hatmler **okıdasın**. (GLT)

Okına Kur'ân u Yâ-sîn
Kulak urup dinleyesin(DYE)

Okına hadîs ü kelâm
Diyeler 'Aleyhi's-selâm(DYE)

Her kim şer'at bile hem **okıya** hem kıla
Ol gerek kim er ola dün-gün tâ'at içinde(DYE)

Çün elini 'ışka ura 'ışk **okına** kimdür tura
Gök yüzinde melâiki 'ışk anı indürdi yire (DYE)

Yûnus oldıysa adum pes ne 'aceb
Okuyalar defter ü dîvânumı (DYE)

Şöyle eş'âr-ı güher-bâr **okına** aduña kim
Cân u dilden ide ḫassân aña yüz biñ taḫsîn (BDS)

Anunçün eyledi bâdı çemende defterdâr
Ki vâridât **okuya** şâh-ı mihr-i câna hazân (MEYLÎ-İ DİGER) (BTŞ)

81-11 Beyrek aydur: Ya pes nidelum? Pay Püre Big aydur: Oğul ḫalın Oğuz biglerini odamuz
okıyalum, niçe maşlahat görürler-ise aña göre iş idelum didi. (DDK)

Âyet-i hüsnün **okınmasun** diyü cânâ galat
Yazdı kudret kâtibi ebrûnı med hâlün nukat (SİHRÎ) (KHÇ)

Anunçün eyledi bâdı çemende defterdâr
Ki vâridât **okıya** şâh-ı mihr-i câna hazân (MEYLÎ) (KHÇ)

283 Sen ver bâde men eyleyem nûş
Men nazm **ohuyam** sen ana dut gûş (LVM)

B. T. XIX. yy. ve sonrası

Görünmüyor ki, **okunsun** sevâd-nâme-i gayb;
Yakîne sed çekiyor her satırda yüz bin rey. (Fatih Kürsüsünde) (SMA)

Dedi: "Meclisce münâsibse basılsın da hemen
Okusun taşralılar gönderelim meccânen." (Asım) (SMA)

Şiir dünyasına yıllarca emek verenlerden biri. Ödül kazanan kitabından 'Arzu şiir okuyor'dan
bir kaç dizeyi birlikte **okuyalım**: (HDH)

Tarama Sözlüğü

Ş ... Berzaveyh tabibi kendi katına okudu ve işaret eyledi kim bu kitabı **okuya**. (Kel. XIV. 6)

Ş Oğul, kalın Oğuz Beğlerini odamıza **ohuyalım**. (Dede. XV. 42)

Ş Mansur, Sadık'a eyitti: Ne hacetin var? Sadık eyitti: Hacetim oldur kim ayruk beni katına
okumayasın ve beni Tanrı tâatine koyasın. (Tez. Ba. XV. 6)

Ş Eğer katına **okuyasın** ve ger katından süresin bendeleriz, muhalefete kaadir değiliz. (Saa.
Pend. XVI. 127)

Eşek kim düğüne **okuna** pes ya
Demişlerdir ya oduna ya suya (D. B. XVI.)

4.2.4. Gereklilik / Zorunluluk Çekimi

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T., Uyg. T.	-	-	-	-	-	-	-	
O. T.	Kh. T.	-	-	-	-	-	-	-	
B. T.	E. A. T.	-	-	-	-	-	-	-	
	Osm. T.	-	-	-	-	-	-	-	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 9: "oku-mak" fiilinin gereklilik / zorunluluk çekimi

E. T. (Gök T., Uyg. T.), O. T. Kh. T., Hz. T. ve Kpç T., Çğt. T., B. T. (E. A. T. ve Osm. T.)
Bu dönem metinlerinde açık bir gereklilik / zorunluluk ekiyle karşılaşmamıştır. Gereklilik / zorunluluk kipi yerine salt müstakil biçim birimlerle ifade edildiği, bazı sözdizimsel yapılanlarla sağlandığı görülmektedir. ... lazım gelir ki, -sa gerek, gerek ki (kim), -mak lazım gibi kelime gruplarıyla bu ihtiyaç karşılanmaktadır. B. T. XIX. yy. ve sonrası dönemde ise – malı ekinin kullanımıyla “okumak” kelimesinin gereklilik / zorunluluk çekimi yapılmaktadır. (Yüceol Özezen, 2009: 42)

Ekmek yemek, pabuç giymek gibi şiir okumak da insanın etkinliklerinden biridir. Şiir okumayı insanoğlunun bazı çok yaygın ve giderek vazgeçilmez sayılmış etkinlikleriyle birlikte anıp da ona üstün bir ye sağlamak hilesine başvurduğum sanılmasın. Hayır, insanlar nasıl ekmek yiyor, pabuç giyiyorlarsa şiir de **okumalıdır** gibi bir düşünceye yaklaşmak istemiyorum. (ŞOK. 14)

Türkü öyle mi okunur, böyle mi okunur, nasıl **okunmalı**, sorularının geçerli bir cevabının bulunacağını sanmıyorum. Çünkü türkü, her zevke ve müzik anlayışına göre okunabilir. Ben böylesine bir serbestiden yanayım. (HDH)

'...bugün bize hikâye diye okutturulmak istenen mütereddi verimlerin sahipleri F. Celâlettin'i **okumalıdır**, ondan öğrenecekleri bir hayli şey var.' Yazıldığı yıl 1936. Benim gibi 1950'lerde Cumhuriyet Gazetesi'ndeki yazılarını, kitaplarını okuyan biri için daha da üzüntü veriyor bu yokluk. (HDH)

Yaşamımızı güzelleştirmek, mutlu olmak ve mutlu etmek için felsefe **okumalıyız**. (HDH)
Gonçarov'un 'Oblomov'undan her sabah bir kaç paragraf **okumalı**. En azından gözünü para hırsı bürümüş insanlara, böyle bir hayatın ve çalışmanın boşluğunu aşılacak açısından. Rifat Ilgaz'ın 'Hababam Sınıfı'nı hem **okumalı** hem seyretmeli. O kahramanlar bize, her şeye rağmen Türklerin neşesini kaybetmediğini öğretecektir. (HDH)

Neleri, nasıl **okumalıyım**? Yazmaya, önce ne okuduğumuzu sorgulayarak başlamalıyız. O başlangıçta, ne yazdıklarımızdan çok ne okuduklarımız daha önemliyse, yazar adayının başucu yazarlarını ve kitaplarını seçmiş olması gerekir. (RSG)

4.3. “okumak” Kelimesinin Birleşim Zaman Çekimleri

4.3.1. Hikaye (Görülen Geçmiş Zaman) Birleşik Çekimi

4.3.1.1. Görülen Geçmiş Zamanın Hikayesi

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 10: “oku-mak” fiilinin görülen geçmiş zamanın hikayesi

E. T. (Gök T. Uyg. T.), O. T. Kh. T. dönemlerinden taranan kaynak eserlerde “okumak” kelimesinin görülen geçmiş zamanın hikayesi çekimiyle ilgili herhangi bir kullanım ile karşılaşılmamıştır. Ancak bu dönemlerde diğer bazı fiillerin görülen geçmiş zamanın hikayesi çekimlerinden yola çıkarak “okumak” kelimesinin şu şekilde çekimlenmesi muhtemeldir: okıdım erdi, okımadım erdi, okıydın erdi, okımadıñ erdi, okıdı erdi, okımadı erdi, okıdımız erdi, okımadımız erdi, okıdıñız erdi, okımadıñız erdi, okıdılar erdi, okımadılar erdi.

Hz. T. ve Kpç T. dönemleri için en azından bir örnek sunulabilmektedir. Bu dönem için de görülen geçmiş zamanın hikayesi ‘erdi’ cevher fiiliyle sürdürülmektedir.

79.9 Bu sūranı, Zekeriyā peygāmbar qıṣṣası taqı Meryem qıṣṣasını tamām **oqıdı erdi**. Baqar, Necāṣi közindin qatarāt ve ‘abarāt aqa başladı, meḥāsini tükel ezildi. (NHF)

B. T. (E. A. T., Osm. T.) Bu dönem için taranan metinlerde “okumak” kelimesinin görülen geçmiş zamanın hikayesine örnek tespit edilememiştir. Ancak olası kullanımı şu şekildedir: okıdı idüm (okıdıydum), okıdı idüñ (okıdıyduñ), okıdı idi (okıdıydı), okıdı idük (okıdıydık okıdıydı), okıdı idiñüz (okıdıyduñuz), okıdı idi (okıdıydı)

B. T. XIX. yy. ve sonrası

Karşılarna alıp uğraştıkları, övülmesini benimsemedikleri bir köy muhtarı, vali, bakan, Cumhur reisi değil bütün alemlerin efendisi, alemlerin rahmeti olan Sultanül Enbiya, Resulu Kibriya, Muhammed Mustafa (sav) olduğunu unutuyorlar ve inanamıyorlar. Ben Şam'da

okudum, Mısır'da okudum, Suudi Ara-bistan'da **okuduydum**. Hocamdan böyle duyduğum demek insanı kur-tarmaz.(ZBN)

4.3.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 11: “oku-mak” fiilinin öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi

E. T. (Gök T., Uyg. T.) ve O. T. Kh. T. dönemlerinde taranan metinlerde “okumak” kelimesinin öğrenilen geçmiş zaman çekimleriyle karşılaşılmamıştır. Ancak bu dönemler içinde olası çekimler şu şekilde olmalıdır: okımış erdim / okımamış erdim, okımış erdin / okımamış erdin, okımış erdi / okımamış erdi, okımış erdimiz / okımamış erdimiz, okımış erdiniz / okımamış erdiniz, okımış erdiler / okımamış erdiler.

Hz. T., Kpç T. ve Çğt. T. sahalarında da benzer kullanımın sürdüğü bilinmektedir. Bu dönemlerden taranan kaynak eserlerde de öğrenilen geçmiş zamanın hikayesine örnek tespit edilememiştir.

B. T. (E. A. T., Osm. T.) dönemlerinden itibaren birleşik zamanlı örnekler görüleneye başlamıştır. Bu dönemlerde “okumak” kelimesinin öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi çekimi şu şekildedir: okımışdum/ okımamışdum, okımışdun / okımamışdun, okımışdı / okımamışdı, okumışduk / okımamışduk, okımışduñuz / okumamışduñuz, okımışdılar / okımamışdılar

kasîdelerinün dahi evvelinden birkaç beyt tahmîs olup kendülere **okınmışdı**. (BTŞ)

Hatt-ı gubârınınun eserin görmedüm henüz
Ey gül-'izâr **okumuşdum** bu du'âyı ben (EMİREK) (BTŞ)

B. T. XIX. yy. ve sonrası

Buna benzer düşünceleri, Yakup Kadri Karaosmanloğlu'nun, Esat Mahmut Karakurt'un röportajlarında **okumuştum**. (HDH)

Ye'si ezber bilirim, azmi yüzünden tanımam;
Okutan böyle **okutmuştun**, beğendin mi İmam (Asım) (SMA)

4.3.1.3. Geniş Zamanın Hikayesi

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 12: "oku-mak" fiilinin geniş zamanın hikayesi

E. T. (Gök T., Uyg. T.): Bu dönem metinlerinde "okumak" kelimesinin geniş zamanın hikayesi çekimiyle ilgili herhangi bir örnek tespit edilememiştir. Ancak bu dönemlerde "okumak" kelimesinin geniş zamanın hikayesinin şu şekilde çekimlenmesi olasıdır: oğır erdim / oğımaz erdim, oğır erdiñ / oğımaz erdiñ, oğır erdi / oğımaz erdi, oğır erdimiz / oğımaz erdimiz, oğır erdiñiz / oğımaz erdiñiz, oğır erdiler / oğımaz erdiler...

O. T. Kh. T. döneminde E. T. döneminde uygulandığı varsayılan yukarıdaki çekimlerin örnekleri aşağıdaki gibi mevcuttur.

16:86 ... Ey İdimiz-â bu öğür ortaklarımız, anlar kim **oğır erdimiz** sende öngdin, kemişgil olar tapa ayıtkını, bütünlükin kim siler yalğançılar-siz. (TKT)

45:31 Emdi anlar kim tandılar azu mening âyetlerim **oğınur erdi** sizing üze boynağuluk kıldingiz, erdingiz yazuğ kılgan boğun. (TKT)

Hz. T. Ve Kpç T. döneminde da “okumak” kelimesinin geniş zaman çekimi Kh. Türkçesi dönemi kullanımı sürdürüldüğü görülmektedir.

139 son otruşda uysa yetürgey tamam
neteg kim **okur erdi** yalguz müdam
yerince kıyam u kıra’at rüku’
sücut ka’de ketrüp sonınça selam (MNM)

114v8: Muḥammed Muştafâ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem çekürge kelmişde bu du’ānı **okur erdiler.** (KSE)

B. T. E. A. T. döneminde de önceki dönemlerdeki kullanımın sürdürülmesinin yanında okurdum, okurduñ, okurdi şeklinde kullanımıyla da karşılaşılacaktır. Bilindiği üzere E. A. T. dönemi dil yapılanması açısından bir geçiş dönemidir:

48b-5 Hâfızlar dahı hûb âvâz-ıla Qur’ân **okurdi.** (DAN)

B. T. Osm. T.

714 Derd ile düzüp terâne-i gam
Bu bir gazeli **ohurdi** her dem (LVM)

1406 Bir kimse **ohurdi** şî’r-i Mecnûn
Bu nükte ibâretinde mazmûn (LVM)

1458 Bezminde misâl-i dürr-i meknûn
Bir gün **ohunurdi** şî’r-i Mecnûn (LVM)

2710 Etmışdi sana beni mukayyed
Gûyâ **ohudurdi** ders-i ebced (LVM)

2805 Yazarlar idi tamâm şî’rin
Ohurlar idi müdâm şî’rin (LVM)

Âteşbâzlık iderken kendünün bu ebyâtını **okurdi.** (BTŞ)

1091 Sayyâd ki bin füsûn **okurdi**
Bin Tebbet-i vâj-gûn okurdi (HSA)

178 Gâhî **okunurdi** Hayrâbâd
Nâbî olunurdi hayr ile yâd (HSA)

Ş Daima padişah ol avratı **okuturdu** avrat oğlan arasında sergüzeştini söyletirdi. (Ferec. XV. 198)

B. T. XIX. yy. ve sonrası

134 Bahar idi; ona kuşlar **okurdu** mersiyeler,
ederdi hâkini her şeb sehâbeler sîrâb,
yakardı şem'a-i türbet başında bir şebtâb... (RŞT)

206 Birlikde olursak yine bir parça gülümser
ömrün, şu geçen ömrümün iqbâl-i harâbî;
tezkîr ile mâzîyi, - Gel ey hem-dem-i dilber! –
birlikde **okurduk**, yine birlikde, beraber
hatmeyliyelim, gel, şu gam-âlûde kitâbî! (RŞT)

...

O gün o şiğrini elbett gelir **okurdu** bana: (RŞT)

Bir nüsha-i kübrâ idin, oğlum, elimizde:

Sen benden **okurdun** seni, ben senden **okurdum**. (Gölgeler) (SMA)

Nurullah Ataç'ın Günce'sinde yüksek sesle müzik dinleyenleri, çevreyi sesle kirletenleri ne kadar aşağıladığını zevkle **okurdum**. İstirabın derecesini şimdi algılayabildim. (HDH)

Tiyatro üzerine, dünyanın sayılı kuramcılarının eserlerinin çevirilerini okur, tiyatroya gitmeden önce ya da gittikten sonra metinleri **okurduk**. (HDH)

4.3.1.4. Gelecek Zamanın Hikayesi

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 13: "oku-mak" fiilinin gelecek zamanın hikayesi

E. T. (Gök T. Uyg. T.) dönemlerinden taranan metinlerde “okımak” kelimesinin gelecek zamanın hikayesi çekimi ile karşılaşılmamıştır. Ancak bu dönemlerde gelecek zaman çekiminin şu şekilde olması olasıdır: oğıdaçı erdim / oğımadaçı erdim, oğıdaçı erdiñ / oğımadaçı erdiñ, oğıdaçı erdi / oğımadaçı erdi, oğıdaçı erdimiz / oğımadaçı erdimiz, oğıdaçı erdiñiz / oğımadaçı erdiñiz, oğıdaçı erdiler / oğımadaçı erdiler.

O. T. Kh. T.: dönemlerinden taranan metinlerde “okımak” kelimesinin gelecek zamanın hikayesi çekimi ile karşılaşılmamıştır. Ancak bu dönemlerde gelecek zaman çekiminin şu şekilde olması olasıdır: oğıgay erdim / oğımagay erdim, oğıgay erdiñ / oğımagay erdiñ, oğıgay erdi / oğımagay erdi, oğıgay erdimiz / oğımagay erdimiz, oğıgay erdiñiz / oğımagay erdiñiz, oğıgay erdiler / oğımagay erdiler. B. T. E. A. T.: dönemlerinden taranan metinlerde “okımak” kelimesinin gelecek zamanın hikayesi çekimi ile karşılaşılmamıştır. B. T. XIX. yy. ve sonrası:

Deniz Adanalı, günün programını söyleyince, şiirin çağrısına kim hayır diyebilirdi ki? Türk edebiyatının en seçkin şairlerini bir kez daha anacaktık. Şiir **okuyacaktık**, şiir dinleyecektik. (HDH)

4.3.1.5. Şimdiki Zamanın Hikayesi

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	-	-	-	-	-	-	-	-
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	+
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	+
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	+
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	+

Tablo 14: “oku-mak” fiilinin şimdiki zamanın hikayesi

E. T. (Gök T. Uyg. T.), O. T. Kh. T. dönemlerinde şimdiki zamanın hikayesi kullanımı ile karşılaşılmamıştır. Bu dönemde şimdiki zamanın hikayesi kullanımı geniş zamanın hikayesi ile karşılandığı bilinmektedir. (Yüceol Özezen, 2009: 52)

Hz. T. Ve Kpç T.

417.17 Qaçan kim Peyğāambar ‘as öz hālınca kelse erdi, andın song Kelāmu’llāhni **oqıyur erdi**. Qaçan kim Peyğāambarqa bu hālat belgürdi erse, ew içindekiler cümlemüz tek turduq, hēç sözlemedük. (NHF)

157r15: Aydılar: İlāhi, Yūnus yalavaç dāyim seni **oqıyur erdi**, edgülükde bu kün aña feraḥ bergil, zilletin keçürgil, balık ıarnıdın ıutıarğıl tep şefā’at ılıdılar. (KSE)

B. T. E. A. T., Osm. T. taranan eserlerde “okumak” kelimesinin şimdiki zamanın hikayesi çekimi için her hengi bir örnek tespit edilememiştir.

B. T. XIX. yy. ve sonrası

O her sabah **okuyordu** gürül gürül cüzünü;
Ayırmıyordu kitaptan ne olsa hiç gözünü. (Meyhane) (SMA)

Niçin **okuyordu**, beklediği neydi? Bir devlet dairesinde memurelik vb. bir görev. Daha büyük şer’î problemlerle karşılaşmayacak mıydı o zaman? Yok, görev almayacak, zâten kocası da onun geçimini karşılayacaksa, müslümanca görev yapılamıyorsa ilim için mi **okuyordu** gerçekten? Benim kuşağımdan birçok kişi için o gün, bir edebiyat matinesinin nostaljisi gibiydi. Gençlik günlerimizin şiir âyinlerine katılmış gibiydik. Yağmura, soğuğa meydan **okuyorduk**, şiirin sıcaklığı bizi çekmişti. (HDH)

Kendi çağlarına pek “romantik” gelenler bile klasiklerden başka pek bir şey **okumuyordu**. (OKÜ. 53)

4.3.1.6. Emirnin Hikayesi

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	-	-	+	-	-	+	+/-	+/-
O. T.	Kh. T.	-	-	+	-	-	+	+/-	+/-
B. T.	E. A. T.	-	-	+	-	-	+	+/-	+/-
	Osm. T.	-	-	+	-	-	+	+/-	+/-
	T. T.	-	-	+	-	-	+	+/-	+/-

Tablo 15: “oku-mak” fiilinin emirnin hikayesi

B. T. XIX. yy. ve sonrasına kadar olan süreçte taranan eserlerde “okumak” kelimesinin emir kipinin hikayesine örnek bulunamamıştır. T. T. de ise sadece üçüncü tekil şahıs ve üçüncü çoğul şahıs çekimlerinde kullanımı mevcuttur.

"Faydasız ilimden" Allah'a sığınyordu o Örnek İnsan. "Câhil mi kalsındı?" Yok, öyle demiyoruz; **okusundu** ama, Allah'ın ismiyle okunacakları ve Allah'ın istediği şekilde **okusundu**, onu diyoruz. Bazı insanlar, diğer insanları memnun etme, bu yüzden de onları hemen hemen hiç kırmama uğruna kendilerinden taviz verirken, o diğer uçta yer alıyordu. İnsanlar incinirmiş, kırılırmış; umursamazdı. Yeter ki, o bildiğini **okusundu**. Bunu “Ben gerçeği ifade ederim, bende yalan dolan yoktur, bu yüzden de dosdoğru konuşurum” kılıfına bürüyordu. (ZDR)

4.3.1.7. Dilek - Şartın Hikayesi

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 16: “oku-mak” fiilinin dilek - şartın hikayesi

E. T. (Gök T., Uyg. T.): Bu dönemden taranan metinler içinde “okumak” kelimesinin dilek – şartın hikayesi çekimi tespit edilememiştir. O. T. (Kh. T., Hz. T. ve Kpç T.) içinde taranan metinlerde “okumak” kelimesinin dilek - şartın hikayesi çekimine herhangi bir örnek kullanım bulunamamıştır.

B. T. E. A. T.: Bu dönemde şart çekiminin gelişimine göre oğısa erdim / oğısa erdiñ / oğısa erdi / oğısa erdimiz / oğısa erdiñiz / oğısa erdiler olumlu çekimi, oğımasa erdim / oğımasa erdiñ / oğımasa erdi / oğımasa erdimiz / oğımasa erdiñiz / oğımasa erdiler olumsuz çekimi olasıdır. Ancak bu dönemde taranan metinlerde bu kullanım tespit edilememiştir.

B. T. XIX. yy. ve sonrası

Başbakan keşke Cemal Süreya'nın Üvercinka, Göçebe, Sezai Karakoç'ın Mona Roza'sından dizeler **okusaydı**. Sayın Başbakan, bunları okuduğu zaman Türkiye'de demokrasi yoluna girmiş olacak, otoriter rejim endişeleri ortadan kalkacaktır. Bunları okumasını diliyorum" diye konuştu. (İHS)

4.3.1.8. İsteğin Hikayesi

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T., Uyg. T.	-	-	-	-	-	-	-	-
O. T.	Kh. T.	-	-	-	-	-	-	-	-
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	+
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	+
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	+

Tablo 16: "oku-mak" fiilinin isteğin hikayesi

E. T. (Gök T., Uyg. T.) ve O. T. (Kh. T.): Bu dönemlerde istek anlamı vermesi olası herhangi bir çekim ekinin istek anlamlı hikaye birleşik zaman çekimi söz konusu değildir. (Yüceol Özezen, 2009, 56) Bu durum doğal olarak "okumak" kelimesi için de geçerlidir. Hz. T. ve Kpç T. sahalarından taranan metinlerde bu çekim için örnek kullanım tespit edilememiştir.

B. T. (E. A. T. ve Osm. T.): Bu dönemlerde okıyaydum, okıyayduñ, okıyaydı, okıyayduk, okıyayduñuz, okayaydular olumlu çekimi, okımayaydum, okımayayduñ, okımayaydı, okımayayduk, okımayayduñuz, okamayaydular olumsuz çekimi olasıdır. Ancak taranan metinlerde "okumak" kelimesi için bu çekimlerin örneğine rastlanmamıştır.

B. T. XIX. yy. ve sonrası

Heyder Baba, dağın daşın seresi, Kehlik okur, dalısında feresi, Kuzuların ağı, bozu, karası, Bir gedeydim dağ-dereler uzununu, **Okuyaydım**: 'Çoban, kaytar kuzunu'. (HBS)

Rektöre "akıllı ol!" diyen adam! Önce sen akıllı olsaydın da, **okuyaydın...** (SUM)

4.3.1.9. Gerekliliğin / Zorunluluğun Hikayesi

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	-	-	-	-	-	-	-	
O. T.	Kh. T.	-	-	-	-	-	-	-	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 17: “oku-mak” fiilinin gerekliliğin / zorunluluğun hikayesi

Taranan kaynak eserlerde, metinlerde ve dizinlerde B. T. XIX. yy. ve sonrasına kadar olan süreçte “okumak” kelimesinin gerekliliğin – zorunluluğun hikayesi çekimi için örneğe rastlanmamıştır. Günümüz Türkiye Türkçesinde bu çekimin örneği aşağıdaki gibidir.

Durduramıyordum kalp atışımı, heyecandan dilim damağım kurumuştü. Şimdiye kadar varlığından neredeyse şüphe duyduğum Tanrı idi seslenen. Okumamı istiyordu. **Okumalıydım** ama neyi? Benden başlamalıydım okumaya, öncelikle kendimi **okumalıydım**. **Okumalıydım** nefes almayı, **okumalıydım** nefes vermeyi, son nefesin verilmesini, **okumalıydım** kendimi. Kimdim ben? Yaratılmış mıydım? Tesadüfen mi yaşıyordum? Etrafımdakiler benim için mi vardı? Ben mi onlar için vardım? (YSA)

4.3.2. Rivayet (Öğrenilen Geçmiş Zaman) Birleşik Çekimi

4.3.2.1. Görülen Geçmiş Zamanın Rivayeti

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	-	-	-	-	-	-	-	
O. T.	Kh. T.	-	-	-	-	-	-	-	
B. T.	E. A. T.	-	-	-	-	-	-	-	
	Osm. T.	-	-	-	-	-	-	-	
	T. T.	-	-	-	-	-	-	-	

Tablo 18: “oku-mak” fiilinin görülen geçmiş zamanın rivayeti

Bu çalışmanın kapsamına giren Türkçenin tarihi dönemlerinde E. T. (Gök T. Uyg. T.), O. T. (Kh. T.), B. T. (E. A. T., Osm. T. ve Türkiye Türkçes,) görülen geçmiş zamanın rivayet çekimi geçici yapılar dışında söz konusu değildir. Geçici yapılar küçümseme veya alaya alma için kullanılan biçimlerdir. (okudu imişim, okudu imişiz gibi.) bu yapılar kullanımda yoktur. Taranan metinler içinde böyle bir kullanım ile karşılaşılmamıştır.

4.3.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 19: “oku-mak” fiilinin öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti

E. T. (Gök T. ve Uyg. T.), O. T. (Kh. T.), B. T. (E. A. T. ve Osm. T.) olası kullanım okıymış ermiş veya okıymış imiş şeklinde bir kullanım olasıdır. Ancak bu dönemlerden taranan eserlerde “oku-mak” fiilinin öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti çekimine rastlanmamıştır.

B. T. XIX. yy. ve sonrası

Bugünlerde ise, edebiyat tarihinin büyük eserlerini okumak zahmetine katlanmak bir yana, **okumuşmuş** gibi yapmanın görece saygınlığına bile sığınmaya yeltenmiyor gençlerimiz.

4.3.2.3. Geniş Zamanın Rivayeti

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	+
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	+
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	+
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	+
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	+

Tablo 20: “oku-mak” fiilinin geniş zamanın rivayeti

E. T. (Gök T. ve Uyg. T.) O. T. (Kh. T.), olası kullanım okır ermiş men / okımaz ermiş men, okır ermiş sen / okımaz ermiş sen, okır ermiş / okımaz ermiş, okır ermiş biz / okımaz ermiş biz, okır ermiş siz / okımaz ermiş siz, okır ermişler / okımaz ermişler şeklindedir. Ancak bu dönemlerden taranan eserlerde “oku-mak” fiilinin geniş zamanın rivayeti çekimine rastlanmamıştır. B. T. (E. A. T. ve Osm. T.) olası kullanım okır ermişim, okır imişsin şeklinde bir kullanım olasıdır. Ancak bu dönemlerden taranan eserlerde “oku-mak” fiilinin geniş zamanın rivayeti çekimine rastlanmamıştır.

B. T. XIX. yy. ve sonrası

İmam Bildiğini **Okurmuş!** Erdoğan’ın Çankaya’ya tırmanış projesi içinde yer alan büyükşehirlerin sayılarını artıracak tasarı TBMM’de olanca hızıyla yürütülüyor. (COB)

Hani, Ashâb-ı Kirâm, ayrılalım, derlerken,
Mutlakâ "Sûre-i ve'l Asr"ı **okurmuş**, bu neden (Asım) (SMA)

4.3.2.4. Gelecek Zamanın Rivayeti

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 21: “oku-mak” fiilinin gelecek zamanın rivayeti

E. T. (Gök T. ve Uyg. T.) olası kullanım oğıdaçı ermiş men / oğımadaçı ermiş men, oğıdaçı ermiş sen / oğımadaçı ermiş sen, oğıdaçı ermiş / oğımadaçı ermiş, oğıdaçı ermiş biz / oğımadaçı ermiş biz, oğıdaçı ermiş siz / oğımadaçı ermiş siz, oğıdaçı ermişler / oğımadaçı ermişler şeklindedir. Ancak bu dönemden taranan eserlerde “oku-mak” fiilinin gelecek zamanın rivayeti çekimine rastlanmamıştır. O. T. (Kh. T.), olası kullanım oğıgay ermiş men / oğımagay ermiş men, oğıgay ermiş sen / oğımagay ermiş sen, oğıgay ermiş / oğımagay ermiş, oğıgay ermiş biz / oğımagay ermiş biz, oğıgay ermiş siz / oğımagay ermiş siz, oğıgay ermişler / oğımagay ermişler şeklindedir. Ancak bu dönemden taranan eserlerde “oku-mak” fiilinin gelecek zamanın rivayeti çekimine rastlanmamıştır. B. T. (E. A. T. ve Osm. T.) olası kullanım oğır ermişim, oğır imişsin şeklinde bir kullanım olasıdır. Ancak bu dönemlerden taranan eserlerde “oku-mak” fiilinin gelecek zamanın rivayeti çekimine rastlanmamıştır.

B. T. XIX. yy. ve sonrası

Kudüs'te Dışişleri Kültür Dairesi başkanının da bulunduğu üst düzey yetkililerinin bize verdiği yemekte Avrupa masasının başındaki kişi de Orhan Pamuk'un kitabını almış ve **okuyacakmış.** (HDH) Güya ben yazacakmışım, Başbakan da **okuyacakmış.** güya! Böylece bizim kendisine düşman olmadığımızı anlayacakmış. (TTO) Vakıf Okulları Yönetim Kurulu, başkanın önerisiyle bir karara varmış, deprem felaketine uğrayan 267 öğrencisini burslu **okutacakmış.** (HDH)

4.3.2.5. Şimdiki Zamanın Rivayeti

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 22: “oku-mak” fiilinin şimdiki zamanın rivayeti

B. T. XIX. yy. sonrası döneme kadarki süreci kapsayan metinlerde yapılan taramalar neticesinde “oku-mak” fiilinin şimdiki zamanın rivayeti çekimi için örnek kullanım tespit edilememiştir. Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanımı şu örnekte görülmektedir:

İşte Türkiye’nin liberallerine göre, bu tür demokratik hamleleri yapan Tayyip Erdoğan bildiğini **okuyormuş** ve böylece de özellikle Batı dünyasına karşı meydan **okuyormuş**... Ne diyebilirim ki, bu kadarı ancak ucuz liberallerin işi olabilir herhalde... (AMO)

4.3.2.6. Emir Rivayeti

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
O. T.	Kh. T.	-	-	+	-	-	+	+/-	+/-
B. T.	E. A. T.	-	-	+	-	-	+	+/-	+/-
	Osm. T.	-	-	+	-	-	+	+/-	+/-
	T. T.	-	-	+	-	-	+	+/-	+/-

Tablo 23: “oku-mak” fiilinin emirin rivayeti

Türkçenin tarihi süreçleri içinde “oku-mak” fiilinin emirin rivayeti 1. şahıs ve 2. şahıs çekimleri bulunmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bu 3. şahıs çekimine örnek aşağıdaki gibidir:

Cengiz Semercioğlu "Köşe yazılarından kitap olmaz" da ısrarlı. Bana takılmış gene. Tezi aynı.. "Yazar yazısının karşılığını zaten gazeteden alıyormuş. Aynı mal ikinci kez satılır mıymış?. okur daha evvel okuduğu yazıyı bir daha niye **okusunmuş..**" (SHU)

4.3.2.7. Dilek - Şartın Rivayeti

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 24: “oku-mak” fiilinin dilek - şartın rivayeti

Türkçenin tarihi süreci içinde Türkiye Türkçesi öncesindeki dönemlerden ve sahalardan taranan metinlerde “oku-mak” fiilinin dilek - şartın rivayeti çekimi için örnek tespit edilememiştir. Günümüz Türkçesinde bu çekime örnek aşağıdaki cümlelerde kullanıldığı gibidir.

Dediğim gibi, bu olayın Türkiye'yi bilip bilmemekle alakası yok, ama ayrıca, Türkiye'yi yeniden keşfetmiş tavırlarının da hiçbir mazereti yok, madem ülkesini yıllar sonra gelip kurtarmaya soyunacak kadar seviyormuş, yakından izleseymiş. mesleği bu takibe son derece uygun, keşke, vatan hasretini arabasında arabesk müzik dinleyerek gidermek yerine, biraz daha sık Türk gazetesi **okusaymış.** (RNM)

İnşallah bu yazıyı görmemiş olur da, ilerde her şey kötüye gittiğinde, ben de, eh!.. ne yapalım ki bu yazıları okumamış, keşke **okusaymış** diye düşünürmüşüm. (TTO)

4.3.2.8. İsteğin Rivayeti

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 25: “oku-mak” fiilinin isteğin rivayeti

E. T. (Gök T., Uyg. T.), O. T. (Kh. T.), B. T. (E. A. T. ve Osm. T.) dönemlerinde “oku-mak” fiilinin isteğin rivayeti çekimi için örnek bulunamamıştır. B. T. XIX. yy. ve sonrası için aşağıdaki şiirler metinlerinde tespit edilen kullanımlar örnek olarak sunulmuştur.

bir ara bir söylenti yayıldı ortaya
dediler vurgun yemiş garibin
garip yüreği
mürekkep yalamış
halinden tavrından belli
sanırsam burdan gelir
duruşunda ki o derin bilgeliği vakurluğu
okuyaymış aslında
olurmuş memlekete iyi bir hukukçu (ÇFE)

Dramaturgia **okuyaymışım** iyi iş yapardım
Yüzümü yıkadım, az açıldı gözüm.
Ha bire gözyaşı... sümük...
Bu grip durumları bana göre değil.
Hele bu baştaki migren ağrısı... (MCC)

4.3.2.9. Gerekliliğin / Zorunluluğun Rivayeti

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 26: “oku-mak” fiilinin gerekliliğin / zorunluluğun rivayeti

Türkiye Türkçesi öncesinde dönemlerde ve sahalarda “oku-mak” fiilinin gerekliliğin / zorunluluğun rivayeti çekimi için örnek tespit edilememiştir. Günümüz Türkçesinde bu çekime örnek aşağıdaki cümlede kullanıldığı gibidir.

Zor kitapları **okumalıymış** insan meğer. Kitap insanı allak bullak etmeliymiş; insanda bir şeyleri değiştirmeliymiş. (RMP)

4.3.3. Dilek - Şart Birleşik Çekimi

4.3.3.1. Görülen Geçmiş Zamanın Dilek – Şartı

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 27: “oku-mak” fiilinin görülen geçmiş zamanın dilek - şartı

E. T. (Gök T. ve Uyg. T.) ile O. T. (Kh. T.) dönemlerinden ve sahalarının taranan metinlerde “oku-mak” fiilinin görülen geçmiş zamanın dilek – şartı çekimi için örnek kullanım tespit edilememiştir. Hz. T. ve Kpç T. sahaları için aşağıdaki kullanımlar bulunmuştur:

134.3 Taqı ‘Ali razhu başlap ‘Oşmān qatınga bardılar taqı ol bitigni ‘Oşmān qatında **oqidılar erse** ‘Oşmān aydı: Vallāh men ol bitigni bitimedim taqı kişike taqı buyurmadım, bu qulnı taqı men ıdım. (NHF)

81.8 Qaçan kim bu ‘Abdullāh Kesri mülkinge tegdi taqı bitigni berdi, Kesri aldı taqı **oqıdı erse**, ğazabı keldi taqı aydı kim: Bu dünyāda andağ-mu kişi bar kim aning atı benim atım üzesin bitilgey? (NHF)

240r14: Bu bitigni **oqidılar erse** korqıtlarMedinege yandılar, bitigni ıdılar. (KSE)

B. T. Osm. T.

Okudunsa eger mihr-i nigînünden olan nakşı
Süleymân-ı zemân oldun yüri destünde hâtem var (VÂLİHÎ) (KHÇ)

B. T. XIX. yy. ve sonrası

Nolmuş canım başbakan yanlış şiir **okuduysa!** Amma da büyüttünüz! Tamam, Fazıl Hüsnü Dağlarca daha yeni toprağa verildi. Tamam, “şiir ormanının en soylu ağacıydı. Tamam, başbakanın sevmeyeceği türden şiirleri vardı da. İnsan karıştırabilir, ne olur yani! Biraz anlayış lütfen! (İNY)

4.3.3.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Dilek – Şartı

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	+
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	+
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	+
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	+

Tablo 28: “oku-mak” fiilinin öğrenilen geçmiş zamanın dilek - şartı

E. T. (Gök T. ve Uyg. T.) oğımış erser men / oğımamış erser men vb. çekimler olasıdır. O. T. Kh. T. döneminde oğımış erse men / oğımamış erse men vb. çekimler olası görünmektedir. B. T. E. A. T. döneminde oğımış isem / oğımamış isem, oğımış isen / oğımamış isen vb. çekimler olsadır. Ancak bütün bu dönemler içinde taranan metinlerde herhangi bir örnek kullanımla karşılaşılmamıştır.

B. T. XIX. yy. ve sonrası

Düşünü görmedikce iflahını bulmayan

Adam sende, uzun gider bu laf

Eğer kitabını ondan **okumuşsa**

Bilemedin kadın... (SSK)

4.3.3.3. Geniş Zamanın Dilek – Şartı

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	+
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	+
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	+
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	+
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	+

Tablo 29: “oku-mak” fiilinin geniş zamanın dilek - şartı

E. T. (Gök T. ve Uyg. T.): Bu dönem içinde taranan metinlerde “oku-mak” fiilinin geniş zamanın dilek – şartı çekiminin kullanımı ile karşılaşılmamıştır. O. T. Kh. T.: sahasında da “oku-mak” fiilinin geniş zamanın dilek – şartı çekimine örnek tespit edilememiştir.

Hz. T. Ve Kpç T. 189.10 Bukündin song manga un tükendi tep habar berseng yâ taqı kişi birle aytı şursang yâ taqı bitig bitip manga **oqıtursang**, mendin haram sen, tep aydı. (NHF)

180 mukimlukda bolsa namaz kalmışı

mukimane kılğay seferde kişi

sefer içre kalmış namazın mukim

okır bolsa hükmi sefer sakışı (MNM)

B. T. E. A. T.: 67a-1 'İlm ne kadar **okursan** çün ki sen de 'amel yok hemân yine câhilsin.
(tahsil etmek anlamında) (GLT)

Gökden inen dört kitâbı günde bin kez **okursan**
Va'llâh dîdâr görmeyesin sevmezisen dervîşleri (DYE)

B. T. Osm. T.: Şî'r-i Bâkî seb'a-i iklime oldukça revân
Oķınursa yiridür bu nazm-ı ğarrâ semt semt (BDS)

B. T. XIX. yy. ve sonrası: Nasıl **okunursa** öyle yazılır. Doğru bir okuma biçimine böyle ulaşılır.
(RSG)

4.3.3.4. Gelecek Zamanın Dilek – Şartı

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 30: "oku-mak" fiilinin gelecek zamanın dilek - şartı

Taranan eserlerde ve metinlerde Türkçenin tarihi süreci içinde "oku-mak" fiilinin gelecek zamanın dilek – şartı için örnek kullanma rastalanmamıştır. Türkiye Türkçesinde kullanımı ise aşağıdaki örnek cümlelerde olduğu gibidir:

Ergin'in de konuşmasında işaret ettiği gibi "Bir müessese zamana meydan **okuyacaksa**, geleneklerine sahip çıkmalıdır. Milliyet'in kurumsal kimliğinde, toplumsal sorumluluk duygusu her zaman çok ağır basmıştır." (MMT) Eğer benimsediğimiz düşünceler, sahip olduğumuz değer yargıları dolayısıyla şiir **okuyacaksak** vakit kaybetmiş olacağız. (ŞOK. 31)

Hepiniz birincisiniz ve birer incisiniz. Efendimiz (asm), 'Rabbiyle konuşmak isteyen Kur'ân okusun' buyuruyor. İmam Hanbel ve İmam Malik, en güzel elbisesini giyerler, nereye gidiyorsun diye soranlara hadis-i şerif okuyacaklarsa, 'Efendimiz'le (asm) konuşmaya

gidiyorum’, Kur’ân-ı Kerîm okuyacaklarsa, ‘Cenâb-ı Allah’la konuşmaya gidiyorum’ derlermiş. (İLM)

4.3.3.5. Şimdiki Zamanın Dilek – Şartı

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 31: “oku-mak” fiilinin şimdiki zamanın dilek - şartı

Taranan eserlerde ve metinlerde “oku-mak” fiilinin şimdiki zamanın dilek - şartı için örnek kullanma rastalanmıştır. Türkiye Türkçesinde kullanımı ise aşağıdaki örnek cümlede olduğu gibidir:

Yeni çıkan batı müziği CD'leri yurda getirilmediği için eğer özel zevkiniz doğrultusunda bazı dergileri **okumuyorsanız**, zaten böyle bir ihtiyaç duymazsınız. (HDH)

4.3.3.6. Emir Dilek – Şartı

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
O. T.	Kh. T.	-	-	-	-	-	-	-	
B. T.	E. A. T.	-	-	-	-	-	-	-	
	Osm. T.	-	-	-	-	-	-	-	
	T. T.	-	-	-	-	-	-	-	

Tablo 32: “oku-mak” fiilinin emir dilek – şartı

Bu çalışmanın kapsamına giren Türkçenin tarihi dönemlerinde E. T. (Gök T. Uyg. T.), O. T. (Kh. T.), B. T. (E. A. T., Osm. T. ve Türkiye Türkçesi,) “oku-mak” fiilinin emirin dilek – şartı çekimi söz konusu değildir. Taranan metinler içinde böyle bir kullanım ile karşılaşılmamıştır.

4.3.3.7. Dilek - Şartın Dilek – Şartı

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	-	-	-	-	-	-	-	-
B. T.	E. A. T.	-	-	-	-	-	-	-	-
	Osm. T.	-	-	-	-	-	-	-	-
	T. T.	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablo 33: “oku-mak” fiilinin dilek - şartın dilek - şartı

Bu çalışmanın kapsamına giren Türkçenin tarihi dönemlerinde E. T. (Gök T. Uyg. T.), O. T. (Kh. T.), B. T. (E. A. T., Osm. T. ve Türkiye Türkçesi,) “oku-mak” fiilinin dilek - şartın dilek – şartı çekimi söz konusu değildir. Taranan metinler içinde böyle bir kullanım ile karşılaşılmamıştır.

4.3.3.8. İsteğin Dilek – Şartı

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	-	-	-	-	-	-	-	-
B. T.	E. A. T.	-	-	-	-	-	-	-	-
	Osm. T.	-	-	-	-	-	-	-	-
	T. T.	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablo 34: “oku-mak” fiilinin isteğin dilek - şartı

Bu çalışmanın kapsamına giren Türkçenin tarihi dönemlerinde E. T. (Gök T. Uyg. T.), O. T. (Kh. T.), B. T. (E. A. T., Osm. T. ve Türkiye Türkçes,) isteğin dilek – şartı çekimi söz konusu değildir. Taranan metinler içinde böyle bir kullanım ile karşılaşmamıştır.

4.3.3.9. Gerekliliğin / Zorunluluğun Dilek – Şartı

dönem / saha		kişilere göre çekim						olumsuz çekim	soru çekim
		tekil			çoğul				
		1.	2.	3.	1.	2.	3.		
E. T.	Gök T. , Uyg. T.	+	+	+	+	+	+	+	
O. T.	Kh. T.	+	+	+	+	+	+	+	
B. T.	E. A. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	Osm. T.	+	+	+	+	+	+	+	
	T. T.	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 35: “oku-mak” fiilinin gerekliliğin / zorunluluğun dilek – şartı

Günümüz Türkiye Türkçesi öncesinden taranan eserlerde ve metinlerde “oku-mak” fiilinin gerekliliğin / zorunluluğun dilek – şartı için herhangi bir çekim örneğiyle karşılaşmamıştır. Türkiye Türkçesinde bu çekimin örneği aşağıdaki cümlelerde geçen örnekler gibidir:

Çağdaş bi ülkede yaşamamız için herkes **okumalıysa** eğitim şartsa bu saçmalığa artık son verilmeli. (HDH) Özellikle Mühendislikler için Odtü yazmalısın derim. İktisatı nasıl Odtü yerine Boğaziçinde **okumalıysan** mühendislik içinde Odtü diyorum(HDH)

4.4. “okumak” Kelimesinin Pekiştirme ve Olasılık Kullanımı

Günümüz Türkçesinde fiil kipleri ‘muhakkak, sakın, mutlaka, kesinlikle, elbette’ gibi zarflarla pekiştirilmekte, ‘belki, galiba, zannedersen, muhtemlen’ gibi zarflarla olasılık görevi yürütülmektedir. (Ruhi, 1997: 111) –dır eki “okumak” kelimesine eklenerek bu işlevlerden birini sağlamaktadır. Taranan metinlerde Osm. T. ve T. T. döneminden eserlerde tespit edilen örnekler aşağıdaki gibidir:

Âşık Çelebi kendüden gâyetle makbûlinüz olan kangı beytinüzdür diyü sû’al itdükde bu beyti **okımışlardur.** (BTŞ)

Lâmi’î ulemâ-yı şehri câmi’e cem idüp kendi didüğü Maktel-i Hüseyin **okumışdur.** (BTŞ)

Bu kitâbları cümle ferzendi Ebu'l-me'âlîye **okutmuşlardır** ve ahvâl-i 'ışkda bir kitâb diyüp adını Tefennetü'l-masdûr komışdur. (KHÇ)

Fazlî nâm bir şâkird-i be-nâm vardur icâzet virün gelsün diyüp huzûr-ı sultânîde kasîdesin kendüden sonra **okutdurmuşdur**. (KHÇ)

Vâ'iz Monlâ 'Arab mecâlis ü mecâmî'de Maktel-i Hazret-i Hüseyin okutmak küfrdür didükde monlâ-yı mezbûr kitâb-ı mezkûrî te'lîf idüp ol eyyâmda kâdî-i şehri olan Aşcızâdeyi ve Vâ'iz-i mestûrî ve a'yân-ı şehri ü 'âmme-i cumhûrî câmi'-i kebîr-i Burusada cem' idüp huzûrlarında Maktel-i Hazret-i Hüseyini **okutmuşdur**. (KHÇ)

Alanın sayısı belli, okuyanı belli değil. 'Göz gezdirelim evlerimizdeki kitap raflarına. Kaç tanesini **okumuşuzdur** o kitapların? Kaç tanesini, baştan sona.' Talat Halman dostumun saptamasına katılıyorum. (HDH)

4.5. Tezlik /Anidenlik

Türkçede yapılan bir işin tezliğini, anidenliği bildirmek için –verdi yardımcı fiili kullanılmaktadır. Bu yardımcı fiil aynı zamanda bir işin önemsizliğini ve basitliğini ifade etmek için de kullanılmaktadır. (Demir, 1996: 88) tezlik / anidenlik bildiren yardımcı fiil Krh. T. sahasında –birdi, Hrz. T. sahasında -viridi, -berdi, E. A. T. döneminde virsün, günümüz T. T. ise –verdi şeklinde kullanılmaktadır.

140v2: Aymışlar: namâz kaçâ bolmadı ammâ **okuyur viridi** bar erdi ol fevt boldı. (KSE)

60.8: ... kitti yastuğdın turdı yastuğdın kız kıldı narh-nı kaçnatdı küveç-ni **okuyu berdi** anga bitig-ni zaman berdi Tangrı anga ... (MKE)

191a-3 Her gelen **okuyı virsünler** anı
Diñleyüp hem şâd ola anuñ cānı (DAN)

Biz bir seferdeydik. Bir yerde konakladık. Yanımıza bir cariye gelip: "Obamızın efendisi Selim'i bir zehirli soktu. Onunla meşgul olacak erkekler de şu anda yoklar. Sizde rukye yapan biri var mı?" dedi. Bunun üzerine bizden rukye hususunda maharetini bilmediğimiz bir adam kalkıp onunla gitti ve adama **okuyuverdi**. Adam iyileşti. Kendisine otuz koyun verdiler. Bize sütünden içirdi. Ona: "Yahu sen rukye bilir miydin?" dedik. "Hayır, ben sadece Fatiha okuyarak rukye yaptım" dedi. Biz kendisine "Resulullah (sav)'a sormadan (bu verdiklerine) dokunma!" dedik. Medine'ye gelince, durumu ona söyledik. Aleyhissalatu vesselam "Fatiha'nın rukye olduğunu (tedavi maksadıyla okunacağını) sana kim söyledi? (verdikleri koyunları paylaşın, bana da bir hisse ayırın) buyurdular. (RYZ)

4.6. Süreklilik

Bir işin devamlılığını sürekliliğini bildirmek için kullanılan birleşik yapı "okumak" kelimesine uygulandığında –(y)ıp dur, –(y)up dur, –(y)a dur yardımcı fiilinin kullanımıyla sağlanmaktadır.

Kitap ehlinin hepsi bir değildir: Onlardan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini **okuyup duranlar** vardır; bunlar Allah'a ve ahiret gününe inanır, kötülükten meneder, iyiliklere koşarlar. İşte onlar iyilerdendir. (Diyanet Kur'an Meali)

Bunu duyan o gönül ehli, daha sonraki zamanlarda şu şiiri **okuyup durdu**: (ZİP)

4.7. Yeterlilik

Türkçede “okumak” fiilinin yeterliliği fiilin -(y)a'lı zarf-fiili ile ‘bil’ fiil kökünün birleşmesiyle sağlanmaktadır. Bu kullanım yeterlilik, muktedir olma anlamı vermektedir. E. T. ve O. T. dönmelerinde “oku-mak” fiili ile yardımcı fiil “bil-mek” ayrı yazılırken E. A. T. döneminden itibaren bitişik yazılmaya başlamıştır. Günümüz T. T. de “okuyabilirim” şeklinde bitişik yazılmaktadır.

102v12: Yūsuf aydı: satdım, bitig aldım bitig bu turur, ‘ibrāni tilinçe biz **oқыu bilmes-miz** sizniñ tiliñiz turu okuñız işiteliñ. (KSE)

102v15: Eligdin eligge berdiler, oқup bu bitigni bilmez-miz tediler. Yūsuf aydı: öz tiliñizni neteg bilmes-siz, oқun tedi erse olar қорқtilar yüzleri sarғardı yalbara başladılar, aydılar: ey ‘aziz bu bitigni oқumaқda siziñ muқşūdiñiz ne turur, her қın bolsa biz tartaliñ bu bitigni bizge oқutmağıl öz bitigimizni özümüz oқыu bilmes-miz. Mundaғuқ қıyāmet күni bolsa āmennā bihi ve şaddaқna tegme bendeniñ қılmışların bitig қılıp қолunға bergeyler oқығıl tep. Ol bendeler көргеyler қamuғı yazuқ ma’şiyet **oқыu almaғaylar**, yarlıғ kelgey kim: okuñız. Feryād kılıp ayğaylar: İlähi bitig bu erse ornumız tamuғ turur, bu bitigni bizge oқutmağıl, uwtanmışdın oқыu bilmes-miz tegeyler. Yana Yūsuf aydı: bolmas oқuñ tep Yehūdāğa berdi, Yehūdā alıp oқudı. (KSE)(ebilmek olumsuzu)yeterlilik.

102v15: Eligdin eligge berdiler, oқup bu bitigni bilmez-miz tediler. Yūsuf aydı: öz tiliñizni neteg bilmes-siz, oқun tedi erse olar қорқtilar yüzleri sarғardı yalbara başladılar, aydılar: ey ‘aziz bu bitigni oқumaқda siziñ muқşūdiñiz ne turur, her қın bolsa biz tartaliñ bu bitigni bizge oқutmağıl öz bitigimizni özümüz **oқыu bilmes-miz**. Mundaғuқ қıyāmet күni bolsa āmennā bihi ve şaddaқna tegme bendeniñ қılmışların bitig қılıp қолunға bergeyler oқығıl tep. Ol bendeler көргеyler қamuғı yazuқ ma’şiyet oқыu almaғaylar, yarlıғ kelgey kim: okuñız. Feryād kılıp ayğaylar: İlähi bitig bu erse ornumız tamuғ turur, bu bitigni bizge oқutmağıl, uwtanmışdın **oқыu bilmes-miz** tegeyler. Yana Yūsuf aydı: bolmas oқuñ tep Yehūdāğa berdi, Yehūdā alıp oқudı. (KSE)

15b Muşhaf-ı ruhsāringı her kim **oқыu bilmes idi**
Min ezeldin uşbu haţtı-ı ‘ışkında kıldım iştırāb (ŞHD)

Hadīs'dür Mustafâ'dan ‘ışkıla ikrâr didi
Binde bir ‘ârif bunı bakup **okıyubilmez** (DYE)

Yapayalnız insan, seçmelerini kendine zorla kabul ettirilen düşünme yolları içinde yapmaktan tedirginlik duyduğu zaman şiir **okuyabilir**. (ŞOK. 22)

O zaman mahalle kitaplıkları kurulmalı ve herkes işinden döndükten sonra onları **okuyabilmeli**. Ya da evine almalı belli bir süre kendinde kalmalı. (HDH) Reşat Nuri Güntekin'in 'Çalıkuşu'nu yeniden **okuyabilirim**. Feride, beni daima hayata bağlamıştır. (HDH) Öylesine büyük kitapçılar yapılmalı ki, insanlar içinde oturup kitabı **okuyabilsin**, kahve içebilsin. Ama nohut oda bakla sofa kadar küçük esaslarda bu özentiği geçiştirmeyelim. (HDH) Türkü öyle mi okunur, böyle mi okunur, nasıl okunmalı, sorularının geçerli bir cevabının bulunacağını sanmıyorum. Çünkü türkü, her zevke ve müzik anlayışına göre **okunabilir**. Ben böylesine bir serbestiden yanayım. (HDH) Şimdi koalisyon formülleri arasına, ana antlaşmaya şairlik konulmasa da, şiiri bilmek maddesi eklenmeli. Hiç olmazsa iktidar hırsıyla bazı kişiler şiir **okuyabilir**. En azından şiir, o katı, sınırlı, dar hendeseli dünyalarını değiştirebilir. (HDH) Çok renkli kültür haritasını **okuyabilenler**, kasıtlı renk körlüğüyle malul olmayanlar, yarının Türkiye'si için bir umuttur. (HDH) Kazandıkları içindir ki bugün Türk edebiyatında onların olağanüstü güzellikteki eserlerini **okuyabiliyoruz**. (HDH) Sık sık yazıyorum, iyi bir kitabevinde başvuru kitaplarını alıp **okuyabilirsiniz**. (HDH)

Rahatça **okuyabilecek** kadar dingin ve dokunulmaz, günün her saatine sırasıyla sığınılan tatil günlerindeki bu okumaları kim anımsamaz. (OKÜ. 8) Köye bir kilometre uzaklıktaki parka gitmek gerektiğinde uzun süredir odamda **okuyamıyordum**. Ama bu zorunlu oyun bitince, sepetlerde getirilen ve nehir kıyısında, kitabın el sürmemek kaydıyla bırakıldığı çimenlerin üzerinde çocuklara dağıtılan ikindi kahvaltısını kısa kesiyordum. (OKÜ. 20)

5. BÖLÜM: “OKUMAK” KELİMESİNİN YAPIM ÖZELLİKLERİ

Bir dilin kelime hazinesi o dil ve kültürün milli sermayesi olduğu gibi o dilde kelime üretme yöntemi ve yapımı da milli üretim olarak ifade edilmektedir. (Banguoğlu, 1995: 154)Türkçe, bilinen ilk zamanlarından itibaren, yani E. T. döneminden beri zengin bir kelime yapım imkanına sahip olduğu görülmektedir. Dilimiz Türkçe, kelimeleri sonuna eklemeli bir dil olarak, dilin işleyişinde ek düzenini yaygın ve çok yönlü olarak kullanmaktadır. Bu durum, Türkçe sözcük incelemelerinde ekleri dikkat çeker duruma getirmektedir. Ses olaylarına bağlı olarak durum ve duruş gösteren ekler, dil içinde sadece fonetik unsurlarmış gibi görünse de şekil ve işlevleri açısından morfolojik özellikleriyle sözcüklerin ayrılmaz parçalarıdır. (Gedizli, 2012: 3353)

Türkçede ekler genel olarak yapım eki ve çekim eki olarak ikiye ayrılmaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümünde incelendiği üzere, çekim ekleri kelimelere sonradan eklenen zaman, şahıs ve teklik-çokluk anlamı katan geçici eklerdir. Yapım ekleri ise eklendikleri kelimelerden yeni ve kalıcı kelimeler türeten eklerdir. “okumak” kelimesi de diğer kelimelerde olduğu gibi dört ana başlıkta yapım eki almaktadır. Bunlar “okumak” kelimesinin aldığı fiilden fiil yapan ekler, “okumak” kelimesinin aldığı isimden fiil yapan ekler, “okumak” kelimesinin aldığı fiilden isim yapan ekler ve “okumak” kelimesinin aldığı fiilimsi ekleridir. Burada “okumak” kelimesinin isimden isim yapan ek alması tespit edilememiştir. Bazı kullanımlarda “okumak” kelimesinin hem fiilden fiil yapım eki aldığı hemde fiilimsi aldığı görülmektedir. Örneğin “okunan” kelimesinde ‘oku’ fiil kökü, ‘-n’ fiilden fiil yapım eki, ‘-an’ sıfat fiil ekidir.

5.1. “okumak” Kelimesinin Aldığı Fiilden Fiil Yapan Ekler

5.1.1. –n: Türkçesnin bütün dönemlerinde ve sahalarında “okumak” kelimesine eklenen ‘-n’ eki, kelimeye meçhullük ve pasiflik anlamı katmaktadır.

oqındı

bitig **oqındı**: kitap okundu.

ol bitig **oqındı**: O, kendini kitap okuyormuş gibi gösterdi. (DLT)

7:204 Kaçan **oqınsa** Qur’ân kulağ tutunglar angar. (TKT)

8:2 Kaçan **oqınsa** olar üze (âyâtları), arturur olarğa bitmek... (TKT)

45:31 Emdi anlar kim tandılar azu mening âyetlerim **oqınur erdi** sizing üze boynağuluk kıldıngız, erdingiz yazuğ kılğan boğun. (TKT)

47:38 Uş sizler bu öğür **oqınur** sizler, hezine kılsa sizler... (TKT)

Evvel gönül levhinde Hak yazmışıdı çün bir varak
Bu şimdi **okınan** sebak ezel-i âzâldan gelür (DYE)

Altı bin altı yüz altmış altı
Okınur halk üzere âyetün var (DYE)

Okına Kur'ân u Yâ-sîn
Kulak urup dinleyesin(DYE)

Okına hadîs ü kelâm
Diyeler 'Aleyhi's-selâm(DYE)

Evvel bize vâcib budur hoş hulkıla 'amel gerek
İslâm adı **okınıcak** yoldaşumuz îmân gerek (DYE)

Çün elini 'ışka ura 'ışk **okına** kimdür tura
Gök yüzinde melâiki 'ışk anı indürdi yire (DYE)

Okınan Kur'ân'a kulak tutulmaz
Şeytânlar semirdi kuvvetlü oldu(DYE)

'İlim hod göz hicâbıdır dünyâ âhret hisâbıdır
Kitâb hod 'ışk kitâbıdır bu **okunan** varak nedür (DYE)

Cühut ana kim adı Fağfur-ı Çin
Gerek güyeğü ola andan için
Anı Tanrı nite reva görیده
Hakîm **okunur** âhir hem bir adı (Süh.XIV. 221)

Çün oldu halvet **okundu** önüne
Ki istifsar ola düşer öğüne (Mih. XV. 287)

Ş Et-tetaffilü [Ar.]: **Okunmadın** ve gelmedin düğüne varmak. (Terceman. XV. 188)

Bilür kâfir ki kapuya **okunmuş**
Şehin dergâhına da'vet olunmuş (Hadidi. XVI. 303)

Eşek kim düğüne **okuna** pes ya
Demişlerdir ya oduna ya suya (D. B. XVI.)

Varıp **okunmaduğuiñ** yere yindek
Demesinler sakın güç ile gökcek (Güvahi.XVI. 115)

Ş Sifle [Ar.]: **Okunmadık** yere varan.

Şöyle eş'âr-ı güher-bâr **okına** aduña kim
Cân u dilden ide Hâssân aña yüz biñ taḥsîn (BDS)

Evşâf-ı la'lüñ ile pür-efsûndur sözüm
K'eyler **okınsa** çihre-i a'dâyı senderûs (BDS)

Şi'r-i Bâkî seb'a-i iqlime oldukça revân
Okınursa yiridür bu nazm-ı ğarrâ semt semt (BDS)

285 Ol rütbede kadr-i nazmdur dún
Kim küfr **ohunur** kelâm-ı mevzun (LVM)

1458 Bezminde misâl-i dürr-i meknûn
Bir gün **ohunurdi** şi'r-i Mecnûn (LVM)

kasîdelerininü dahı evvelinden birkaç beyt tahmîs olınuş kendülere **okınmışdı**. (BTŞ)

Mahâfil-i cevâmî'de **okınan** Ta'rifat anun inşâsıdır. (BTŞ)

Ekseriyâ murabba'lar diyüp ve ehl-i mûsîkî olmagla latîf makamlarda bağlayup mecâlis ü mahâfilde anun murabba'ları **okınmagla** meşhûr-ı âfâk olmışdır. (BTŞ)

Merhûm Ayas Paşa meclisinde bir murabba'ı **okındukda** gâyet hazz eyleyüp sipâh zümresine ilhâk itmişdür. (BTŞ)

Binâ'en-'aleyh-hezâ ol e'imme-i Hüdâya iktidâ olındı. Fi'lvâki' her minberde ki hutbe-i sultân-ı bahr u berr **okınmaya** anda cum'a vü cemâ'ât makbûl olmaz ve her sîm ü zere ki nâm-ı pâdşâh-ı 'adâlet-güster anda yazılmaya berârende matlûb u me'mûl olmaz. (KHÇ)

Yûsuf u Züleyhâyı tamâm itdükde ol hitâb-ı belâgat-nisâbun hutbesinde nâm-ı hümâyûn-ı sultânî **okınmamak** revâ degüldür. (KHÇ)

Ol câmi'i mahâsin-i fezâ'ilün minber-i letâfet-muhbirinde hutbe kendülerinin nâm-ı vâcibü'l-ihtirâmına **okınmadugından** rencide-hâtır olmuşlar idi. (KHÇ)

Âyet-i hüsnün **okınmasun** diyü cânâ galat
Yazdı kudret kâtibi ebrûnı med hâlün nukat (SİHRÎ) (KHÇ)

Lâkin ebyât u eş'ârından ulü'l-enzâr gözine tokınur ve mecâlis-i şu'arâ vü zurefâda **okınur** kelimâtı yokdur. (KHÇ)

Yâd kıl Vâlihiyâ vasf-ı hatt u reftârın
Gazelün ger diler isen ki **okınsun** yürisün (VÂLİHÎ) (KHÇ)

Yolunda râst-rev olmasa ey kemân ebrû
Atılamaz idi **okunda** yabâna bencileyin (RAHÎMÎ) (BTŞ)

178 Gâhî **okunurdi** Hayrâbâd
Nâbî olunurdi hayr ile yâd (HSA)

Cenâb-ı şâh-ı vâlâ rütbe-i 'ışk
Ki nâmına **okundi** hutbe-i 'ışk ('AZMÎ EFENDİ) (KHÇ)

Bir gün Niyâzînün murabba'ları Ayas Paşanın meclis-i dil-güşâsında **okundukda** ve âvâze-i belâgat u beyânı kulagina tokındukda Hayâlîye ragmen şâ'ir-i mezbûrî zümre-i sipâh-ı zaferpenâhdan idüp hudemât-ı celîle ve 'atıyyât-ı cezîle mazhar itmiş idi. (KHÇ)

66 Fikr ordusuyuz, meş'al-i irfanla mücehhez;
âyât-ı hakıykat **okunur** râyetimizde.
Ye'sin ebedî hasmıyız, ümmîd-i mu'azzez
rehberlik eder meşyet-i zî-fikretimizde... (RŞT)

-Oğul, çabuk... Bana tîrak... **Okunmuş** olmalı ha!
Bizim çocuk, adı batsın, yılcık olmuş... / -Ya (Hasır) (SMA)

Ya Vatan Şarkısı, yahut ona benzer bir şey
Okunup her köşe çın çın ötüyor... Hey gidi hey! (Hürriyet) (SMA)

Duymamış kaygı denen duyguyu vicdânında.
Okunur her birinin cebhe-i hüsrânında, (Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

Okunandan ne haber On para etmez fenler,
Ne bu dünyâda soran var, ne de ukbâda geçer.(Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta **okunmak** ne de fal bakmak için!(Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

Son sayfa **okunduktan** sonra kitap bitiyordu. Gözlerin çılginca yarışını ve gözleri gürültüsüzce izleyen ve sadece nefes almak için derin bir iç çekişle duran sesinkini durdurmak gerekiyordu. (OKÜ.24)

Öyleyse, "Şiir nasıl **okunur**?" sorusunu, "Şiir **okumanın** anlamı nedir?" gibi sorularla birbirlerinin yanında, biri ötekine yardımcı olacak biçimde sormak gerekir. (ŞOK. 15)

5.1.2. -t: Türkçesinin bütün dönemlerinde ve sahalarında "okumak" kelimesine eklenen fiilden fiil yapan '-t' eki, kelimeye ettirgenlik anlamı katmaktadır. Bu ek Türkçenin her döneminde ve sahasında yoğun şekilde kullanıldığı görülmektedir. Özellikle E. T. döneminde kaleme alınan UAY adlı eserde yoğun şekilde kullanılmıştır.

2.6,10 amtı monta bo nomnung kingürü ulalmış süü tıltagın az t(e)nginçe yeme **okıtalım** ..
bo yme altun -önglög-y(a)ruk-yaltrıklıg-kopda-kötrülmüş-nom-ilig atlıg nom erdinig
boşguntaçı tutdaçı okıdaçı tıngladaçı bitideçi bitideçi tözünler oğlu tözünler kızı toyın
şamnanç upası upasanç tört törlüg tirin kuvragların g köngülüngüzlerte antag sakınçingızlar
tursar .. (UAY)

7.8 toggluk öteke emgek ke teker biz bo montag emgek tolgakka tegmiş üdte bo mungumuzni emgekimizni açā yada **okitu** sözle geli uguluk(UAY)

17.15,16 ol kuotau atlıg beg başın inanançları evintegi uluğı kiçigi barça bir ajunta özlüg ölürgü sav birtem kodup bir yintem bo nom erdinig boşguntılar tutdılar .. bitdiler bitidiler okıdılar **okıtdılar** :: :: yene anta kin ol ok inçıu balıkda anko atlıg kıydakı künçing atlıg begning kisisi bir yıl tōni uzun iglep aşdın kitip sav söz kodtı .. (UAY)

80.6,7 bo sudur nom erdinig alıp teginip tutsarlar okısarlar adınlarka yme **okıtsarlar** nomlasarlar.. kōnısınçē körkitserler monıng buyanlıg ögmeki ... üküş telim ülgüsüz sansız bolur (UAY)

100.6 :: alkugun bolurlar emgekdin öngi üdrülüp kurtulmakka teggeli :: :: amtı men **okitu** sözleyin :: kşantı kılguluk yangıg K'.... K :: (UAY)

198.15 birer şlökin birer bölükin birer kesinin bir uçlug kop süzük kirtgünç köngülin okınglar sözlengler boşgununglar tutunglar sakıninglar bışrununglar .. adın tınlıglarka kingürü açā yada **okıtinglar** .. (UAY)

270.13 :: törtünç tıltagın bilmek üze :: bışınç üdlerig tuta **okıtmakın** bilmek üze :: altınc tayşing savşing kölüngülerke sanlıgın bilmek üze :: yitınç (UAY)

272.16 nom tözlügin at tözlügin üjik tözlügin bölük tözlügin bilmek :: **okıtdaçısın** ukguluk ikegüni birle tutmak üze üjik tözlügin yörüg tözlügin bilmek .. (UAY)

274.9 bolar ikegüni bir kamaglık belgü üze adırtlıg bilmek ukmak erür :: kamaglık belgü üze sudur agılıgıg bilmek erser kaltı üç törlüg boşgut tözlüg nomlarıg yumgı **okıtdaçısın** tutmak üze sudur agılık ol tip bilmek erür ::' engeyü belgü üze bilmek erser .. ol ugrayu dyanıg ok **okıtdaçı** ap uzun kezıglıg ap yme şlök üzeki kayu nomlar erser .. olarnı sudur agılık ol tip bilmek erür .. (UAY)

277.19 anın tıltaglıgın yarlıkamış bölük tayşingda yok üçün .. yene nom tözin ukmışları üçün neng olarka yöleşürüg üze nom yörügün **okıtmakning** işi yok :: anın yöleşürügler bölüki yme yok .. (UAY)

338.15 ay tengri yaruklug atlıg daranı nom :: alkınmaksız isilmeksız nızvanı kadgularıg kevip adgü edremlerig **okıtdaçı** atlıg daranı nom .. alkınmaksız isilmeksız vajır tagıg sıdaçı atlıg daranı nom :: (UAY)

341.9 nom iligi atlıg nom erdinig okısar **okıtsar** bitiser bititser nomlasar nomlatsar :: ötrü biz kamag tengriler kuvragı ol yir orunta barıp nomladaçı nomçı açarıg (UAY)

362.20 altun önglüg yaruk-yaltrıklıg-kopda kötrülmüş nom iligi atlıg nom bitigde yok kurug tözin **okıtmak** atlıg tokuzunç bölük :: anta ötrü tükel bilge bilıglıg tengri tengrisi burkan bo daranı nomug nomlayu tüketip (UAY)

363.23 al altag uzanmakım üze .. adın tıtaglarıg kelürüp .. ulug kuvrag arasına .. arslanlar etinin etineyü :: açā adıra **okıtayın** .. yok kurug nomnung yörügün :: bilmiş kergek bo et'özüg .. (UAY)

377.8 kut bulmış tözünlerning ök bilgülüki erürler :: adınlarning bilgülüki ermezler :: yine sav söz üze yme **okıtguluk** biltürgülük ermezler(UAY)

391.3 tering nom taplagında yangırtı köngül öritip bışrunguluk ögretingülük tözüg açā yada **okıtdı** tip yarlıkadı (UAY)

395.2 ögretingeli öyü sakını tutgalı ötgürü yine adınaguka kingürü nomlagalı **okıtgalı** yarlıkayur men tutuzur men :: ne üçün tip tiser .. (UAY)

396.4 anı üçün bo nom erdinig bir uçlug süzük köngülin boşgunmış tutmış **okımış** sözlemiş eşidmiş tınglamış ötgürü yine adınaguka **okıtu** nomlamış bitimiş bititmiş kergek .. (UAY)

406.2 bo nom erdinig boşgunmışların tutmışların bitimişlerin okımışların **okıtmişların** nomlamışların nomlatmışların körser sizler ötrü ançada ok sımtagsız kınıg kıtıg köngülin küyü küzetü birip korkınç busuş kadgu adaların tarkarıp kiterip inçkü mengi biringler tip yarlıkadı. (UAY)

428.16,17 :: :: takı ne ayıtmiş kergek .. bitimekdin bititmekdin .. okımakdın **okıtmakdın** turmış buyan edgü kılınçlarıg .. ne üçün tip tiser .. (UAY)

435.20,21 nom erdinig süzük köngülin eşidsünler tınglasunlar ayasunlar ağırlasunlar okısunlar **okıtsunlar** bitisünler bititsünler .. ötrü biz kamag tengriler kuvragı kentü kentü tirinimiz kuvragımız birle nomlug aşka tok bolup çoğumuz yalınımız asılgay üstelgey .. atı kötrülmüş (UAY)

478.19 ötrü bo nom erdinig **okıtıp** bo yunguluk törüg kılıp yunsun arıtınsun .. igi ağırıgı kitgey adası tudası tarıkgay :: :: (UAY)

578.21 sogançıg nomug nomladı .. açā yada **okıtmiş** .. buyan küçinte bo nomug .. öngdün yingak orunta akşobı atlıg burkan boltı .. (UAY)

661.4 amtı yine mini üküş telim nomlar yörügün kingörü **okıtdaçı** biltürteçi üstünki yig ögdi üze öge küleyü ötüntüng (UAY)

Ele câm alup **okıtsa** kitâbı nola rindâne
Fenâ fennini 'âşık rind-i dürd-âşâmdan gördi(NAD)

Bu kitâbları cümle ferzendi Ebu'l-me'âlîye **okıtmişlardur** ve ahvâl-i 'ışkda bir kitâb diyüp adını Tefennetü'l-masdûr komışdur. (KHÇ)

3155 negü teg **okılım** anı ey berü
kimi ıdsa bolgay **okıtçı** naru

641 tapugçı yangılsa **okıtgu** kerek
negüke yangılmış ayıtgu kerek

416 ukuşlug kim erse **okıttı** anı
biliglig kim erse bedütti anı

Fazlî nâm bir şâkird-i be-nâm vardur icâzet virün gelsün diyüp huzûr-ı sultânîde kasîdesin
kendüden sonra **okutdurmuşdur.** (KHÇ)

Vâ'iz Monlâ 'Arab mecâlis ü mecâmi'de Maktel-i Hazret-i Hüseyin **okutmak** küfrdür didükde
monlâ-yı mezbûr kitâb-ı mezkûrî te'lîf idüp ol eyyâmda kâdî-i şehri olan Aşcızâdeyi ve Vâ'iz-i
mestûrî ve a'yân-ı şehri ü 'âmmeh-i cumhûrî câmi'-i kebîr-i Burusada cem' idüp huzûrlarında
Maktel-i Hazret-i Hüseyini **okutmuşdur.** (KHÇ)

58 – Kızlarını **okutmıyan** millet, oğullarını mağnevî öksüzlüğe mahkûm etmiş demektir;
husrânına ağlasın! – (RŞT)

Koyardı mektebe... Dur söyleyim" demişti hani
Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni! (Küfe) (SMA)

Düşürdün milletin en kahraman evlâdını ye'se...
Ne mel'un sun ki rahmetler **okuttun** rûh-i İblîs'e!(İsdibdad) (SMA)

Ağzı meyhâneye rahmet **okuturken,** hele bak,
Bana gelmiş de şeriatçı kesilmiş... Avanak! (Köse İmam) (SMA)

Al **okut,** Avrupa tahsîli desinler, gönder,
Servetinden bölerek nâ-mütenâhî para ver;(Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

Böyle evlâd **okutan** milletin istikbâli,
Haklıdır almaya âgûşuna istikbali.(Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

Havâssınız yazıyorken avâmınız **okudu,**
Yazanların da **okutmaktı,** çünkü, maksûdu. (Berlin Hâtıraları) (SMA)

Okutma: Bitti; **okut:** Serserî-i şîr ü hayâl!
Okutmasan da, **okutsan da** aynı istikbâl! (Berlin Hâtıraları) (SMA)

Ye'si ezber bilirim, azmi yüzünden tanımam;
Okutan böyle **okutmuştu,** beğendin mi İmam (Asım) (SMA)

Beşerin rûhunu tesmîm edecek karha budur;
Ne musîbettir o: Tâunlara rahmet **okutur!**(Asım) (SMA)

Ş Horasan zahidi geldi, anı oku dediler. Çünkim Hatem'i **okuttular,** halife katına girdi. (Tez.
Ün. XV. 193-1)

Ş Sultan gerü bârgâha çıktı ve ulu beyleri **okuttu**. (Ta. Sel. XV. 188)

Ş Horasan zahidi geldi, anı oku dediler. Çünkim Hatem’i **okuttular** halife katına girdi. (Tez. Ün. XV. 143-1)

Ş Daima padişah ol avratı **okuturdu** avrat oğlan arasında sergüzeştini söyletirdi. (Ferec. XV. 198)

Ş ... Veziri **okuttu** ol taamı yi, dedi. Vezir bildi kim sır faş oldu, zarurî yidi, öldü. (Ferec. XV. 220)

Ş ... Beğlerim ve kethüdalarım katıma **okuttum** bulara eyittim ... (Ferec. XV. 28)

Ş Haceam usturayı eline aldı bir iki kıl kesti, eyitti: Bugün hiç nesne yidin mi? Agâh ol, çün güneş Sığır eti, balık yimek mekruktur. Halit feryat eyledi: Hey Zalim, seni baş kazıtmağa **okuttuk** müneccimliğe çağırmadım. (Ferec. XV. 461)

oqıtgān

bu bitig ol kişini **oqıtgān**: Bu sıklıkla birini onu okumak için kışkırtan bir kitaptır. (DLT)

ol bitig **oqıtsādi**: O, kitabın okunmuş olmasını istedi. (DLT)

ol manga bitig **oqıttı**: O, bana kitap okuttu. (DLT)

189.10 Bukündin song manga un tükendi tep habar berseng yā taqı kişi birle aytı şursang yā taqı bitig bitip manga **oqıtursang**, mendin haram sen, tep aydı. (NHF)

323.12 Qaçan kim qullarımdın bir qulumğa muşibat tegürsem, malı içinde yā taqı oğlı qızı içinde yā taqı teni içinde taqı ol qulum muşibatqa körklüg şabur birle qarşu kelür bolsa, qıyāmat kün ‘amallarını ölçmek üçün ol qulumnu tarāzū qatınga keltürmegeymen taqı önginlerning ‘amallarınıng dīvānını **oqıtmišta** ol qulumnung dīvānını yaymağaymen taqı **oqıtmağaymen** taqı hēç su’āl ve hisāb qılmadın uçmağqa kigürgeymen, tep aydı. (NHF)

323.12 Qaçan kim qullarımdın bir qulumğa muşibat tegürsem, malı içinde yā taqı oğlı qızı içinde yā taqı teni içinde taqı ol qulum muşibatqa körklüg şabur birle qarşu kelür bolsa, qıyāmat kün ‘amallarını ölçmek üçün ol qulumnu tarāzū qatınga keltürmegeymen taqı önginlerning ‘amallarınıng dīvānını **oqıtmišta** ol qulumnung dīvānını yaymağaymen taqı **oqıtmağaymen** taqı hēç su’āl ve hisāb qılmadın uçmağqa kigürgeymen, tep aydı. (NHF)

625 Men bilmedügüm mana **ohutgıl**

Dersüm **ohuyam** kulag dutgıl (LVM)

5.1.3. –ş E. T. ve O. T. dönemlerinde görülen “okumak” kelimesine eklenen ‘-ş’ fiilden fiil yapım eki, kelimeye işteşlik anlamı katmaktadır.

olār bir ekindi birle **oqıştılār**: Onlar birbirini çağırdı.

ol menig birle bitig **oqışdı**: O, kitap okuma konusunda benimle boy ölçüştü. (DLT)

196.2: ... rivāyet kıılıştı-lar şî'rni, şî'r **oķuştı-lar** teng-lik űze ĥarĥ ıkarıştı-lar ... (MKE)

113.6: ... ala aldı andın nemeni **oķuyuştı** anıng birle bitig-lerni boluştı işge ... (MKE)

197.2: ... yavuz laķab uruştı-lar avnuş-tı-lar oturuştı-lar **oķuyuştı-lar kitab-larnı oķudı-lar** song aldı iş-din ... (MKE)

Ş Drestü [Ar.]: Yehût lûgatında kare'tü [Ar.] mânasındadır ki Tűrkiye **oķuyuştuk** ve ders sűyleştik ta'bir olunur. (Aks. XVII. 512)

5.1.4. –I: Sadece DLT'te ve Tűrkmen Tűrkesi'nde kullanımı ile karşı-laşı-lan, "okumak" kelimesinin aldıđı fiilden filim yapı-l eki olan '-I' kelimeye meĥullűk ve pasiflik anlamı katmaktadır.

bitig oqıldı: Kitap okundu.

oqılır, oqılmāq. (DLT)

okal-mak: (Tűrkmen Tűrkesinde) okunmak (İlker,1997: 71)

5.2. "okumak" Kelimesinin Aldığı Fiilden İsim Yapan Ekler

E. T. ve O. T. dűnemlerinde "okumak" elimesi –gu ve –ı fiilden isim yapan ekleri aldıđı gűrűlmektedir. B. T.'den itibaren ise –cu veya –(yu)cu fiilden isim yapan ekleri ekleri aldıđı gűrűlműştűr.

33.21 bo nomug **okıguda** 'eng başılayua dyanıg sakınıp tapıg űtűnűp bo sekiz aytı yűkűnűg sűzleyű yűkűnűp yine nomnung bir űlűk enetkeke azu tűrke atın atap yűkűnűp yi darma sűzlep bo nomug **okıgu** ol :: :: atın atap aya kavşurup **okıgu** űlűki bo erűr: .. :: (UAY)

377.8 kut bulmıř tűzűnlerning űk bilgűlűki erűrler :: adınlarning bilgűlűki ermezler :: yine sav sűz űze yme **okıtguluk** biltűrgűlűk ermezler(UAY)

4362 bulara yime űk atılıđu kerek
bu yıl yeklig igke **okığu** kerek (KTB)

641 tapuğı yangılsa **okıtđu** kerek
negűke yangılmıř ayıtđu kerek (KTB)

2694 bitigde ĥať uz bolsa aılur kűngűl
okıđu kelir baķsa avnur kűngűl (KTB)

3155 negű teg oķılım anı ey berű
kimi ığsa bolgay **okıtı** naru(KTB)

36 **okıı** ol erdi bayattın sanga
sen űtrű kűni yola kirding tonga (KTB)

1473 **okıgıçı** kelürke anungu kerek
uzun yol yorurça itüngü kerek (KTB)

15:1 Tangrı bilür. Ol bitig belgüleri ol, **okıgu** ol, belgölüg. (TKT)

16:98 Kaçan kim oğısa sen **Okıgıunı** sıgıngıl Tangrıka sökmüş sürülmüş yekdin. (*Kur'an-ı Kerim*) (TKT)

15:91 Anlar kim kıldılar **okıgıunı** kes kes. (*Kur'an-ı Kerim*) (TKT)

165.2: ... tekellüf birle pãrsãlık kıldı, köni **okıguçı** boldı tartunu turdı işdin, yıglındı ... (MKE)

142 kıyãm u sücud u rüku' u ku'ud
ketürgey kırã'atsızın bu vücud
kıyamda kırã'at **okıgu** sa'at
turup tek ketürgey rüku' u sücud (MNM)

Ş Fatıma tonu giyince **okuyucu** kapuya geldi. (Tebareke. XIV. 50-1)

Ş ... Ve **okuyucu** gönderdik Tanrı'dan yana anın desturiyle. (Cev. Es. XV. 137)

Okucu cem' edüp gönderdiler tiz
Bile bir nice altunlu ağır bez (Hadidi. XVI. 48)

Düğün ittikte arûs-ı güle dâmad-ı sabâ
Andelibân-ı çemen **okuyucu** çıktı ona (Âli. XVI. 78)

Bu anlayış içinde Türkiye'deki şiir **okuyucusunun**, eski bir tanışım olan şiir **okuyucusunun** karşısına şiir üzerine bir metinle çıkabilme yürekliliğini buldum. (ŞOK. 9)

Ama şiire olan saygının ne olduğu, ne için olduğu bilinmiyorsa, böyle bir ortam da ne şiir kendisinden bekleneni gerçekleştirebilecek, ne de şiir **okuyucuları** tarafından tanınabilme imkânını bulabilecektir. (ŞOK. 9)

5.3. "okumak" Kelimesinin Aldığı İsimden Fiil Yapan Ekler

Taranan metinlerde "okumak" kelimesinin isimden fiil yapan ek aldığı tek bir örneğe rastlanmıştır. Bu örnekte, 'okıgsayur' kelimesinde okı: fiil kökü, -g: fiilden isim yapan ek, -sa: isimden fiil yapan ek, -yur: şimdiki zaman eki olarak sıralanmaktadır.

224r3: Aydı: uçmağ tegme künde yetmiş katla Selmännı **okıgsayur**. (KSE)

5.4. "okumak" Kelimesinin Aldığı Fiilimsi Ekleri

5.4.1. "okumak" Kelimesinin Aldığı İsim-Fiil Ekleri

270.13 :: törtünç tıltagın bilmek üze :: bişinç üdlerig tuta **okıtmakın** bilmek üze :: altınç tayşing savşing kölungülerke sanlıgın bilmek üze :: yitiñç (UAY)

277.19 anın tıltıglığın yarlıkamış bölük tayşingda yok üçün .. yene nom tözin ukmişları üçün neng olarka yöleşürüg üze nom yörügün **okıtmakning** işi yok :: anın yöleşürügler bölüki yme yok .. (UAY)

362.20 altun önglög yaruk-yaltrıklıg-kopda kötrülmiş nom iligi atlıg nom bitigde yok kurug tözin **okıtmak** atlıg tokuzunç bölük :: anta ötrü tükel bilge biliglig tengri tengrisi burkan bo daranı nomug nomlayu tüketip (UAY)

428.16,17 :: :: takı ne ayıtmış kergek .. bitimekdin bititmekdin .. **okımakdın okıtmakdın** turmış buyan edgü kılınçlarig .. ne üçün tip tiser .. (UAY)

Mantıku't-tayr **oqumağa** başladı mürğ-i çemen
Guşe-i gül-zâr şimdi külbe-i 'Attardur (BDS)

Ekseriyâ murabba'lar diyüp ve ehl-i mûsîkî olmagla latîf makamlarda baglayup mecâlis ü mahâfilde anun murabba'ları **okınmagla** meşhûr-ı âfâk olmışdur. (BTŞ)

Mezbûrlar meclis-i pâdişâhîde edebden hâric kelimât-ı hezl-âmîz idüp biribirine itdükleri hicviyâtı **okumagla** sâhib-kırân-ı nâzik dil munkâbız u münfâ'il olup biz bunları musâhib sanduk bunlar bî-nevâlar imiş diyü mezbûrları birer cüz'i ihsânla yerlerine göndermişdür. (BTŞ)

3a-6 Sulţân Turasan ile Melik Aħmed'i **oqumağa** göndürdiler. (DAN)

3a-10 Yâ Süleymân! Bizi **oqumağa mı** geldün? (DAN)

57a-4 Melik Hızır peygâmbere du'âsın **oqumağa** meşğûl oldı. (DAN)

oqıtur, oqıtmâq. (DLT)

oqır, oqımaq. (DLT)

oqır, oqımâq. (DLT)

oqılur, oqılmâq. (DLT)

oqınur, oqınmaq-nun(n), lam'dan (l) değışmiştir. (DLT) (DLT)

oqısur, oqısmâq. (DLT)

34b Taķı Tengri sözi arasında kim ol aning şıfatı turur. Oşbu Qur'en **oqımak** kibi. Qur'en kendüsi yaratılmış degül. Oşol kim oqınur ol Tengri kelâmı turur yaratılmış degül. Oşol aning tig qıldan ikrâr keltürmek turur. (İMS)

52b Kim kim inkâr qılsa bir âyatqa Tengri Te'âlâ kiteblerinden mağat kâfir bolur. Körmes mü sen râstı Tengri Te'âlâ buyurdı qullarına Qur'en'ni **oqımak** birle ol qadar kim âsân bolsa anlar öze Qur'en'den takı ayıttı Tengri Te'âlâ: oqungız ol nerse kim âsân bolsa Qur'en'den

tip. Kaçan kim Qur'en bolmasa dünyâda ni nerse okıgay? Tağı buyurdi andağ işitmekni Qur'en'ni kaçan (İMS)

54a ayıtgıl: eger sen yazsang tağı hurūflarnı uzatsang yâ kıskatsang kötrülür mü anda harf atı körmes mü sen kişiler aytur: fülân kişi **okımağı** uzun turur tağı fülân kişi **okımağı** kıska turur tip revâ mu turur kim ayıtgay: Qur'en uzun turur yâ kıska turur tip. Tağı ol kişi kim **okımağı** uzatur tağı yengil kıılır tağı kıskartur Tengri Te'âlâ sözini yoğdur anıng içinde fark (İMS)

Binâ'en-'aleyh-hezâ ol e'imme-i Hüdâya iktidâ olındı. Fi'lvâki' her minberde ki hutbe-i sultân-ı bahr u berr **okınmaya** anda cum'a vü cemâ'ât makbûl olmaz ve her sîm ü zere ki nâm-ı pâdşâh-ı 'adâlet-güster anda yazılmaya berârende matlûb u me'mûl olmaz. (KHÇ)

Yûsuf u Züleyhâyı tamâm itdükde ol hitâb-ı belâgat-nisâbun hutbesinde nâm-ı hümâyûn-ı sultânî **okınmamak** revâ degüldür. (KHÇ)

Mugni'l-lebîb kitâbını **okımagiçün** mısır-ı Kâhireye gitmiş idi. (KHÇ)

Şu'arâ 'âdet-i ma'hûda ve kâ'ide-i me'lûfeleri üzre kasîdeler virüp ben dahı sûriyye didügüm kasîdeyi **okumaga** vardukda Hayâlînün Nûniyye kasîdesinden bu beyti okuyup şi'ri böylece disenüz didi. (KHÇ)

Kime kim 'ışk işi ola pîşe

Okumak yazmak olur endîşe (ŞEM'İ) (KHÇ)

Vâ'iz Monlâ 'Arab mecâlis ü mecâmi'de Maktel-i Hazret-i Hüseyin **okutmak** küfrdür didükde monlâ-yı mezbûr kitâb-ı mezkûrı te'lîf idüp ol eyyâmda kâdî-i şehri olan Aşcızâdeyi ve Vâ'iz-i mestûrı ve a'yân-ı şehri ü 'âmme-i cumhûrı câmi'-i kebîr-i Burusada cem' idüp huzûrlarında Maktel-i Hazret-i Hüseyini okutmuşdur. (KHÇ)

2v18: Kışaşü'l-Enbiyâ bolsa **okuğluğa** kereklig, **okumağğa** yarağlig bolğay erdi tep iltimâs ma yañlıg işâret boldı. (KSE)

53v4,5: Cenrâ'il keldi yarlıg tegürdi: ey İbrâhim çopğıl hacğa okıgıl. İbrâhim aydı: çayu yerdin okayın, halâyıç köp. Men za'ifğa yarlıg keldi: sendin **okımağ** mendin işitdürmek. (KSE)

C61 aşğa **okımak** hem bargu barmağusın ayur (KTB)

C63 Yumğıka **okımağ** beyanı kıılınur (KTB)

4908 oğunmuş turur ol çadaşing tükel

anı biz **okımak** idi keç muhal (KTB)

602 Leylîde **ohumak** ıztırâbı

Olsa ruh-i Kays idi kitâbı(LVM)

110 teşehhüd **okımak** son oturuş bile

vacib ol hakikat vacib tutğıla

takı tekbirat 'iyd namazında hem
ketürmek vacib ol munı ked bile (MNM)

182 müsafirge uysa mukim son turup
namazın yetürgey bu yalguz okup
okımaklıkı tört müsafir kişi
reva orta otruş bile olturup (MNM)

89.6: ... mü'ezzin âmîn tedi anıng **okuğınğa** körklüg kıldı anı orunğa kıatdı anı ... (MKE)

109.3: ... tokuş kıopardı anıng birle örtüglü okıdı, aķru okıdı **okımaķ-nı** sözleştı anıng birle ...
(MKE)

117.8: ... sav ıyışdı ananıng birle bile ün etti anıng birle **okı-maķda**, yârî berdi anga **okımaķ**
içinde, birikti anıng birle **okımak** içinde bile ün kıılışğan tepüşdi ... (MKE)

232.8 Ey muħaddış, edgü 'amellerdin qayu biri afzal turur Ĥaq te'âlâ Ĥazratında, manga beyan kılgıl? Tep aydım erse, ol muħaddis aydı kim: Qur'ân **oqımaq** riyâsız Ĥaq rizâsı üçün, taķı tünle namâz kıılmaq, tedi erse, men aydım: Peyğâmbar 'as'nung Ĥadişlerini **oqımaq** neteg turur tep aydım erse, ol aydı: Eger oqığannıng taķı ayıtğannıng niyyeti arığ bolsa, ziyân kıılmağay. (NHF)

Rahatça okuyabilecek kadar dingin ve dokunulmaz, günün her saatine sırasıyla sığınılan tatil günlerindeki bu **okumaları** kim anımsamaz. (OKÜ. 8)

Karşılık beklemeden konuşan ve anlamca boş tatlı sözleri, okuduğunuz sözcükleri değıştiren insanların laflarından farklı, duvar saati ve ocak türünden **okumaya** çok saygılı arkadaşların bana eşlik ettiğı yemek odasına süzölüverirdim. (OKÜ. 8)

Okumaya, ney yazık ki son verecek olana yemeğe hala iki büyük saat vardı. (OKÜ. 9)

Ve kimi zaman evde, yatağında, yemekten çok sonra, kitap **okumak** için akşamın son saatlerine sığındığım da oluyordu ama bu sadece bir kitabın son bölümlerine geldiğim, bitirmek için fazla **okumanın** gerekmediğı günlerdi. (OKÜ. 22)

"Kralların Hazinesi" ne başlarken, bence **okumanın** niçin bu küçük eserde Ruskin'in ona atfettiğı baskın rolü oynamaması gerektiğini göstermeden önce, hatırası her birimiz için bir Tanrı lütfu olarak kalması gereken çocukluğun sevimli okumalarını tartışma dışı bırakıyorum. Hiç kuşkusuz, bu **okumalardan** çıkardığım ilk sonucu yaptığım açıklamanın uzunluğu ve niteliğıyle fazlasıyla kanıtladım. Bu imgenin büyüünden kaçamadım: **okumadan** söz etmek isterken, kitaplardan başka her şeyden söz ettim. Ama belki **okumaların** bende birbiri ardına bıraktığı hatıralar benim okurumda da uyanacaktır. (OKÜ. 27)

Ama elbette o **okuma** düşüncesinin kaynağına kadar gitmeye çalışmadı. **Okumanın** bedelini bize öğretmek için hemen hemen bütün doğru düşünceleri bize öğretmiş. (OKÜ. 31)

İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta **okumak** ne de fal bakmak için!(Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

"Bu fesâdın başı hep fen **okumaktır**" dediler;
Onu mahvetmeye kalktılar artık bu sefer.(Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

Havâssınız yazıyorken avâmınız okudu,
Yazanların da **okutmaktı**, çünkü, maksûdu. (Berlin Hâtıraları) (SMA)

Okumak bahsini geç... Çünkü o defter kapalı,
Bir redif zâbiti mektepleri debboy yapalı.(Asım) (SMA)

Şiir **okumanın** bir kılavuzu gerektirecek kadar çetin bir iş olduğu iddiasıyla çıkıyoruz yola.
(ŞOK. 13)

Şiir **okumak**, insanların hayatında bir yer tutacaksa öğrenilebilir bir şey olmalı. Bir insan şiir **okumayı** seçmişse, bu **okuma** süresince ve sonucunda kişiliği, kimliği ve yeryüzünde sahip olduğu yer bakımından şiirden bir kazanç sağlamayı düşünüyorsa, yapacağı bu işi tesadüflerin umursamaz akışı içinde değil de, kararlılık içinde gerçekleştirme yolundaysa o insanın şiir **okumak** için bir kılavuzu ihtiyacı vardır. (ŞOK. 13)

Bir yarayı nasıl pansuman edeceğini öğrenir gibi şiir **okumayı** öğrenmek isteyenlere ancak yardımcı olunabilir. (ŞOK. 13)

Ekmek yemek, pabuç giymek gibi şiir **okumak** da insanın etkinliklerinden biridir. Şiir **okumayı** insanoğlunun bazı çok yaygın ve giderek vazgeçilmez sayılmış etkinlikleriyle birlikte anıp da ona üstün bir ye sağlamak hilesine başvurduğum sanılmasın. Hayır, insanlar nasıl ekmek yiyor, pabuç giyiyorlarsa şiir de okumalıdırlar gibi bir düşünceye yaklaşmak istemiyorum. (ŞOK. 14)

Öyleyse, "Şiir nasıl okunur?" sorusunu, "Şiir **okumanın** anlamı nedir?" gibi sorularla birbirlerinin yanında, biri ötekine yardımcı olacak biçimde sormak gerekir. (ŞOK. 15)

Bu insanları şiir **okumaları**, okuduklarını siyasetin söz dağarcığına, bilimsel hurafelerin kuru mantığına tercüme etmekten ibaret. (ŞOK. 30)

Ş El-istid'â [Ar.]: **Okumak**, ya'ni da'vet eylemek. (Kdeb. XVIII. 164-2)

Ş Ed-düâ: [Ar.]: **Okumak** ya'ni çağırmaq, da'vet gibi. (Kdeb. XVIII. 100-2)

'İlim 'ilim bilmekdür 'ilim kendin bilmekdür
Sen kendüni bilmezsin yâ niçe **okumakdur** (DYE)

'İlm **okımak** bilmeklik kendözini bilmekdür
Pes kendözün bilmezsen bir hayvândan betersin (DYE)

Söz karadan akdan degül yazup **okumakdan** degül
Bu yüriyen halkdan degül Hâlik âvâzından gelür (DYE)

Okumakdan ma'nî ne kişi Hakk'ı bilmekdür
Çün okudun bilmezsin hâ bir kurı emekdür (DYE)

33:53 ... yime kaçan yese siz tarınglar, **okımak** yok sizke hiç hadis... (*sohbet etmek, konuşarak vakit geçirmek*) (TKT)

2365 uzatma işing sen çerig tir toķış
üle neng erig ög toķış at **okış** (KTB)

5.4.2. "okumak" Kelimesinin Aldığı Sıfat-Fiil Ekleri

406.2 bo nom erdinig boşgunmişların tutmışların bitimişlerin **okımışların okıtmışların** nomlamışların nomlatmışların körser sizler ötrü ançada ok simtagsız kınıg kıtıg köngülin küyü küzetü birip korkinç busuş kadgu adaların tarkarıp kiterip inçkü mengi biringler tip yarlıkadı. (UAY)

513.7 birök kayu toyın şamnanç upası upasanç bo nom erdinig boşgunmişin tutmuşın **okımışın** nomlamışın bitimişin bititmişin körü teginser men .. (UAY)

bu bitig ol kişini **oqıtgān**: Bu sıklıkla birini onu okumak için kışkırtan bir kitaptır. (DLT)

6621 **okıgılıka** artuķ ağır kelmesün
özüm 'uzri ķoldum açā hem yora(KTB)

A9 bu kitabnı **okıgılı** bu beyitlerni ma'lum ķılıgılı kitabdnın yaķşı 'azizraķ turur (KTB)

4676 bu yanglıg bolur kör aş içģü işi
okıgılıka barsa ya kelse kişi(KTB)

C72 odgurmış iglig bolup ögdülmüşni **okımışın** ayur
Odgurmış'ın hastalanarak Ögdülmüş'i çağırışını anlatır. (KTB)

B16 kitabdnın eşitgen bilür uş anı
okıgan bitgeb uķumaz munı(KTB)

A31 **okıgılıning** köngli açılıp muşannıfnı eđģü dua birle yad ķılısun tip (KTB)

412 mungar mengzetü keldi şa'ir sözi
okısa açılığay **okıgılı** közi(KTB)

87r21: Yūsuf bir müñüşde namāzğa turdı namāz **okıgıandın** son yığladı, tamām zindan ģalkı hem yığlaştılar. (KSE)

153r5: Melik barmaķın tişledi, kitāb **okımış** 'ākil erdi, aydı: kimdin keldin? Aydı: Allāhdın keldim. (KSE)

214v5: Yeti at kk feristeleri ‘ibdet ılıp nie sevb bolur erse ol eki rek’at namz tepede sonıfnda bu kelimeni **oıanlara** anca sevb bergey-men tep yarlıadı. (KSE)

2.17 Taı bu kitbke Nehc’l-Ferdis at berdk, ma’nisi utmalarnıng au yolu temek bolur. mit ol turur kim bu kitbni **oıanlar** bolgay kim bu kitb szleri birle ‘amel ılaylar taı bu kitb anlara Ha te’lnıng utmalarnıng yolı bolgay ol ‘amel ılanlar berektında bolgay kim Ha te’l bu kitabni cem’ ılan ‘aı ve cfi qulını yarlıaay. (NHF)

7-8.15,16,17 Bir kn ol r iinde olturur erken bir kimerse peyd boldı taı Peymbar ‘as atınga keldi. Aydı: Y Muammed, oııl! tedi erse, Peymbar ‘as aytur: Men **oıan ermes-men** tedim erse, meni tuttı taı atı ıstı, anda kim qatım almadı. Yana ıda berdi taı aydı: Y Muammed, oııl! Men aydım: **Oıan ermes-men** tedim erse, ekin ata meni tuttı taı anda ıstı kim hc yaraım almadı. Yana boadı, yana aydı: Y Muammed, oııl! tedi erse, men aydım: Vallhi, men **oıan ermes-men** tedim erse, manga aydı: Aytıl: ____ ---- ____ (NHF)

73.7 Ms Peymbar ‘as ingen adulu, mteayyir boldı taı cmle yrnları orqtılar. Ms Peymbar ‘as bu sen **oıan** du’nı ol hlda oıdı taı k zriliqlar ıldı erdi. (NHF)

232.8 Ey muaddis, edg ‘amellerdin qayu biri afzal turur Ha te’l hazratında, manga beyan ılıl? Tep aydım erse, ol muaddis aydı kim: Qur’n oımaq riysız Ha rizsı n, taı tnle namz ılmaq, tedi erse, men aydım: Peymbar ‘as’nung hdilerini oımaq neteg turur tep aydım erse, ol aydı: Eger **oıannıng** taı ayıtannıng niyyeti arı bolsa, ziyn ılmaay. (NHF)

444.9 Amm bu kitbni **oıanlardın** iltims ol turur kim bu kitbni cem’ ılan ‘aı ve cfi haınga naar ve ‘inyet ılsalar taı anıng k yazuqlarını Ha te’ldın yarlıatu (NHF)

338 bu ‘alem kitap ol **okuglı** kerek
auk hat aıp kz bakıqlı kerek
cemali cihanda kn aydın auk
veli z hicabdın ıkıqlı kerek (MNM)

11.6: ... Necde keldi er byk yer yvtkedi anga, yr berdi anga oıdı anga ı’rni **ounmı** ı’r aytı berdi anga ytkin, yava barmı-dın habar berdi ... (MKE)

261b-15 yle kim ıa uzun ola i cn
‘ciz olur diileyen hem **oıyan** (DAN)

131a-9 Bu du’ yazılıdur her ‘alemde
Ki gren **ouyan** ola selemde (DAN)

262a-3 Zeyn oluban yıfiden buldı nect
ounan meclisde ol virr hyt (DAN)

‘Işk etegin tutmak gerek ‘âkıbet zevâl olmaya
‘Işkdan bir elif **okıyan** kimseden su’âl olmaya (DYE)

Evvel gönül levhinde Hak yazmışıdı çün bir varak
Bu şimdi **okınan** sebak ezel-i âzâldan gelür (DYE)

Dostdur bizi okıyan üstümüze şakıyan
Şimd’üç buçuk **okıyan** derin dânişmân olur (DYE)

‘İlm-i hikmet **okıyanlar** ‘ışkdan fakîr durur bunlar
Mansûr oldum asun beni hep dillerde söyleneyin (DYE)

‘Âlem ‘ilmin **okıyan** dört mezheb sırrın tuyan
‘Âciz kaldı bu yolda bu ‘ışka el uramaz (DYE)

İy çok kitâblar **okıyan** sen kim dutarsın bana dak
Tâ bilesin sırrı ‘ıyân gel ‘ışkdan okı bir varak (DYE)

‘İlim hod göz hicâbıdır dünyâ âhret hisâbıdır
Kitâb hod ‘ışk kitâbıdır bu **okunan** varak nedür (DYE)

Okınan Kur’ân’a kulak tutulmaz
Şeytânlar semirdi kuvvetlü oldı(DYE)

Yûnus Emrem sebakı senden **okur**
Elinde defteri dîvânı sensin (DYE)

Ezân **okur** müezzin
Çagırur Allah adın (DYE)

Agar pervâze kuşlar
Tebîh **okur** agaçlar(DYE)

Eyidün Yûnus'a tursun yüzini topraga sürsün
Öğüdin kendüye virsün **okudugin** dutsun dimiş (DYE)

Evvel bize vâcib budur hoş hulkıla ‘amel gerek
İslâm adı **okınacak** yoldaşumuz îmân gerek (DYE)

Ş ... Vekarlı, arı ve pâk imamdı ve Kur’an’ı çok **okuğan** idi. (Kesir. XV.31?)

Varıp **okunmaduğun** yere yindex
Demesinler sakın güç ile gökcek (Güvahi.XVI. 115)

Ş Sifle [Ar.]: **Okunmadık** yere varan.

Vaşf-ı la’lin okı ey hüsn kitabın **okuyan** / Meded Allahı severseñ çatı zibâ yiridür (BDS)

Mahâfil-i cevâmi'de **okınan** Ta'rîfat anun inşâsıdır. (BTŞ)

Hakâniyyede şu'arâ cem olduklarında yârân-ı safâ işte bizüm kasîdemüz diyüp **okıyıcak** şu'arânun ekseri kendi kasîdesinden bî-zâr olup hafiyeten firâr iderler. (BTŞ)

Kelimâtı leb-i dil-ber gibi müferrih olmagla eş'ârını **okıyanlar** dâ'imâ hürrem ü handân olur ve gâh olur (KHÇ)

58 – Kızlarını **okutmıyan** millet, oğullarını mağnevî öksüzlüğe mahkûm etmiş demektir; husrânına ağlasın! – (RŞT)

-Oğul, çabuk... Bana tîrak... **Okunmuş** olmalı ha!

Bizim çocuk, adı batsın, yılcık olmuş... / -Ya (Hasır) (SMA)

Dilimin döndüğü şîveyle bütün gün yazdım,

Okuyanlar o kadar çoktu ki, hiç ummazdım.(Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

Okunandan ne haber On para etmez fenler,

Ne bu dünyâda soran var, ne de ukbâda geçer.(Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

Böyle evlâd **okutan** milletin istikbâli,

Haklıdır almaya âgûşuna istikbali.(Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

Atarım taktırarak boynuna bah-nâmesini;

Okuyan yaftayı elbette çıkarmaz sesini.(Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

Okur yazar olacaktık sıyâneten dîni:

Onun ma'ârife vâbeste, çünkü te'mîni. (Fatih Kürsüsünde) (SMA)

Ye'si ezber bilirim, azmi yüzünden tanımam;

Okutan böyle **okutmuştu**, beğendin mi İmam (Asım) (SMA)

O dönemde bu denli bir aşkla **okuduğumuz** kitaptan çok daha değerli olduğunu şimdi anlıyoruz. (OKÜ. 8)

Karşılık beklemeden konuşan ve anlamca boş tatlı sözleri, **okuduğunuz** sözcükleri değiştiren insanların laflarından farklı, duvar saati ve ocak türünden okumaya çok saygılı arkadaşların bana eşlik ettiği yemek odasına süzülürdüm. (OKÜ. 8)

"Kralların Hazinesi" ne başlarken, bence okumanın niçin bu küçük eserde Ruskin'in ona atfettiği baskın rolü oynamaması gerektiğini göstermeden önce, hatırası her birimiz için bir Tanrı lütfu olarak kalması gereken çocukluğun sevimli okumalarını tartışma dışı bırakıyorum. Hiç kuşkusuz, bu okumalardan çıkardığım ilk sonucu yaptığım açıklamanın uzunluğu ve niteliğiyle fazlasıyla kanıtladım. Bu imgenin büyüsünden kaçamadım: okumadan söz etmek isterken, kitaplardan başka her şeyden söz ettim. Ama belki okumaların bende birbiri ardına bıraktığı hatıralar benim **okurumda** da uyanacaktır. (OKÜ. 27)

Çok soğuk bir mart ayı boyunca **okuduğum** ve her kitabı kapadığımda, biten okumanın verdiği coşku ve hareketsizliğin içimde biriktirdiği güçle, köyün sokaklarında esen temiz rüzgâr altında yollarda yürüdüğüm, ayaklarımı yere vurup koştuğum bu yazlar hakkında ne düşünmem gerektiğini, bana onun, gerçeği elinde tutan tek bilgenin söylemesini isterdim doğrusu. (OKÜ. 33)

Gerçekten de, yazar için “Sonuçlar” ve **okur** için “Teşvikler” diye adlandırılabilir (ve okumanın tinsel hayatımızda oynayabileceği hem temel hem de sınırlı rolü bize öğretecek) güzel kitapları büyük ve olağanüstü özelliklerinden biri budur. (OKÜ. 33)

Ama bizim zihinlerimizin “görgüsünün” eğitilişi öteki **okumuş** zihinlerle ilişki içinde olur. **Okumuşlar**, her şeye karşın, nitelikli zekalar olmayı sürdürür ve bazı kitapları edebiyat biliminin bazı özelliklerini bilmemek, bir deha da bile entelektüel eksiklik işareti olarak kalacaktır. (OKÜ. 53)

Bu insanları şiir okumaları, **okuduklarını** siyasetin söz dağarcığına, bilimsel hurafelerin kuru mantığına tercüme etmekten ibaret. (ŞOK. 30)

Şiir **okuyanlar** da eğer şiir yoluyla herhangi bir şey sağlama durumuna geçerlerse, bu ancak hazırda bulundukları anlayışlarının dışına çıkarak başarabilirler. (ŞOK. 36)

Okur-yazar dünyasındaki yaygın anlayış şairin bir ortodoks olmaktan ziyade bir heterodoks olduğuna inanmaya yatkındır. (ŞOK. 61)

5.4.3. “okumak” Kelimesinin Aldığı Zarf-Fiil Ekleri

19:4 Aydı:İdim, men, süst boldı süngük mendin, yandı baş ürünlüki, bolmadım seni **okımağda** ey İdim bed-baht. (*dua etmek*) (TKT)

5.13 olarning tezmiş-in körüp ol kuotau atlıg beg ötrü olarnı **okıyu** inçe tip tidi(UAY)

7.8 toggluk ötekke emgek ke teger biz bo montag emgek tolgakka tegmiş üdte bo mungumuzni emgekimizni aç a yada **okıtu** sözle geli uguluk(UAY)

7.15 bo savlarig bitigde men tükel **okıyu** tükedim ötrü ol kök tonlug beg tuta teginingler tip kıkirtukda ol üç yekler manga yakın kelip birisi oruk üze boyunımın badı .. (UAY)

14.11 ol yekning yumışçısı bir yer bir bitig iltü kelip erklig kanka birti :: erklig kan anı açıp **okıdukda** .. anta antag antag sav ünti :: (UAY)

100.6 :: alkugun bolurlar emgekdin öngi üdrülüp kurtulmakka teggeli :: :: amtı men **okıtu** sözleyin :: kşantı kılğuluk yangıg K'.... K :: (UAY)

396.4 anı üçün bo nom erdinig bir uçlug süzük köngülin boşgunmuş tutmuş okımuş sözlemiş eşidmiş tınglamış ötgürü yine adınaguka **okıtu** nomlamış bitimiş bititmiş kergek .. (UAY)

478.19 ötrü bo nom erdinig **okıtıp** bo yunguluk törüg kılıp yunsun arıtınsun .. igi agrığı kitgey adası tudası tarıkgay :: :: (UAY)

580.23 ol üdün tükel birge biliglig tengri tengrisi burkan şırıkını atlıg kut tengri katunun **okıp** inçe tip yarlıkadı (UAY)

167b ... bu dervişke mundağ boldı kim sin rûze tutmay namâz **okımay** şeri'at birle 'amel kılmay... (ŞHD) (madan)

Ruhsârına **okurken** mutrıb kitâb tutmış
Nakşum çıkarmasunlar diyü nikâb tutmış (NAD)

182.20 bo künte ınaru bo nom erdinig boşgungalı tutgalı **okıgalı** sözlegeli ötrügü yine adınlarka nomlagalı bo nom erdini içinteki yarlıgça yorigalı ötünü teginür biz .. (UAY)

395.2 öğretingeli öyü sakınu tutgalı ötgürü yine adınaguka kingürü nomlagalı **okıtgalı** yarlıkayur men tutuzur men :: ne üçün tip tiser .. (UAY)

Seher efsûn **okuyup** üfürür bâd-ı sabâ tâ kim
Perî-veş göstere mir'at-i cûda 'aks-i envârı (NAD)

Derdi def' olsun **okuyup** üstine efsûn üfür
Gül kitâbın ey sabâ gel bülbül-i bîmâra aç(NAD)

Ey 'Atâyî **okıyup** eş'âr-ı hâlet-bahşını
Tarz-ı şî'r öğren yüri üstâd-ı sihr-âmûzdan(NAD)

Seher efsûn **okıyup** üfürür bâd-ı sabâ kim
Perî-veş göstere mir'at-i cûda 'aks-i envârı(NAD)

Okıdukça na'tuñı her guşeden guş itmeğe
Cân-ı Selmân ruñ-ı pāk-i Hazret-i Hâssân gelür (BDS)

Lâmi'î bir Fârisî beyt **okıdukça** Kâdirî ol ma'nâya belki dahı musanna bir Arabî beyt **okıyup** Lâmi'î mebhût ehl-i meclis mütehayyir olup âferin itmişler. (BTŞ)

Merhûm Ayas Paşa meclisinde bir murabba'ı **okındukda** gâyet hazz eyleyüp sipâh zümresine ilhâk itmişdür. (BTŞ)

Şehzâde Sultân Mehemedün sûr-ı hitânında Mollâ Zâtî ser-defter-i şu'arâ olmagla cümleden mukaddem kasîdesin **okındukda** bir kâmil şâkirdüm vardur. İcâzet buyurulursa kasîdesin gelsün okısun dir. (BTŞ)

Dersin **okurken** kapar nâ-geh kitâbın nâzdan
Şîve-i bâbın ezber eyler var ise açmazdan (NİGÂHÎ) (BTŞ)

56b-13 Hızır Peygâmbere du'âsın diyre karşı **okıyup** üfüresin. (DAN)

171b-2 Nâmeyi **okıdup** aḥvâli bildiler. (DAN)

242b-12 Nâmeler çün vardı yirlü yirine
Okıyuban bildiler kim sırrı ne (DAN)

2a-1 Her kim bunu **okuyuban** diñleye
Lâ-cerem Ḥaḫḫ aña rahmet eyleye (DAN)

13a-12 Bu birkaç beyti **okuyup** hey-â-hey ağladı. (DAN)

262a-4 Buña ben oldum sebab ihyâ ola
Okunup meclislere şöhret ola (DAN)

261b-10 Evvel âḥir **okumayınça** tamâm
hiç bilinmez-idi andan bir kelâm (DAN)

300-2 Beyregüñ babasına anasına haber oldı. Ağ ivi ışiginde şiven kopdı. Qaza beñzer kıızı gelini ağ çıkardı qara geydi. Ağ boz atınuñ quyuğını kesdiler. Qırq elli yigit qara geyüp gök şarındılar, Qazan Bige geldiler. Şarıqların yire urdılar, Beyrek diyü çok ağladılar. Qazanuñ elin öpdiler, sen sağ ol Beyrek öldi didiler. Nâmerd tayıñ al eylemiş, **okıyuban** bizi aldılar, varduq, Taş Oğuz bigleri size ‘âşi olmişlar, bilmedük, muşhaf getürdiler, biz Qazana ‘âşi olduk sen dahı bize muṭı’ ol didiler, and içtiler, (DDK)

6-10 Şağış güninde ayna görklü. Ayna günü **okıyanda** kuṭbe görklü Qulaq urup diñleyende ümmet görklü. Minarada bañlayanda faqı görklü. Dizin basup oturanda ḥalal görklü. Dulumından ağarsa baba görklü. (DDK)

1619 Bu şı’r-i teri **okurken** ol mâḥ
Bir savt-ı garıb işitdi nâğâḥ (HSA)

bir üstâd-ı gûyendedür ki bu denlü nakş u savt **okıyup** her-bâr ‘amel ü kârda iken bir kerre usûlden düşmez. (KHÇ)

Ol câmi’i mahâsin-i fezâ’ilün minber-i letâfet-muhbirinde hutbe kendülerinün nâm-ı vâcibü’l-ihtirâmılarına **okınmaduğından** rencide-hâtir olmişlar idi. (KHÇ)

Sultân Mehemed Hân -’Aliyhi’r-rahme ve’l-gufrân- kasıde-i mezbûreyi **okudukda** bu gûne gevher-efşân olmiş. (KHÇ)

Biribiriyle esb-i muhâvere vü letâ’ifi sürüp evvel didükleri ebyâtı **okuyup** söğüşmege başlarlar. (KHÇ)

Şu’arâ ‘âdet-i ma’hûda ve kâ’ide-i me’lûfeleri üzre kasıdeler virüp ben dahı sûriyye didüğüm kasıdeyi okumaga vardukda Hayâlînün Nûniyye kasıdesinden bu beyti **okuyup** şı’ri böylece disenüz didi. (KHÇ)

Fârisiyyeden bildükleri ma'ânî vü ebyâtı **okuduklarınca** Mevlânâ-yı mesfûr 'ale'l-fevr nazîrin okuyup da'vâsını şühûd-ı 'udûl ile isbât ider idi. (KHÇ)

Bu beyti **okuyup** her-bâr derd-i derûnla tekrâr ve **okudukca** feryâd u zârı vâsıl-ı çarh-ı devvâr idüp bu beyt beni yakar diyü yakasın çâk ve dîdesin nemnâk iderdi. (KHÇ)

Dersin **okurken** kapar nâ-geh kitâbın nâzdan
Şîve-i bâbın ezber eyler var ise açmazdan (NİGÂHÎ) (KHÇ)

Bir gün Niyâzînün murabba'ları Ayas Paşanun meclis-i dil-güşâsında **okundukda** ve âvâze-i belâgat u beyânı kulagina tokındukda Hayâlîye ragmen şâ'ir-i mezbûri zümre-i sipâh-ı zafer-penâhdan idüp hudemât-ı celîle ve 'atıyyât-ı cezîleye mazhar itmiş idi. (KHÇ)

25r1: Aydılar: kim seniñ atıñnı oqısa ol kimersege zarar tegürmegey-miz, kişiler yılan çıdandın qorqsa (şu ayeti) **okıp** yatsun. (KSE)

13v2: Resûl 'aleyhi's-selam aydı: altı kuşnı öltürmeñ biri kök qarğa Ādem kulavuz üçün, ekinç qarınça Süleymānga öğüt bermiş üçün, üçünç qarluğaç sûretü'l-ħaşr āhirin **okır üçün**. (KSE)

88r3: Kurtqa aydı: pād-şāhniñ ayaqçısı bar yana bir aşçısı bar, ol ekişi meni ana **okunup** tururlar. (KSE)

102v15: Eligdin eligge berdiler, **okup** bu bitigni bilmez-miz tediler. Yūsuf aydı: öz tiliñizni neteg bilmes-siz, oqun tedi erse olar qorqtilar yüzleri sarğardı yalbara başladılar, aydılar: ey 'aziz bu bitigni **okumakda** siziñ muqşüdiñiz ne turur, her qın bolsa biz tartalıñ bu bitigni bizge oqutmağıl öz bitigimizni özümüz oqıyu bilmes-miz. Mundağuk kıyâmet küni bolsa āmennā bihi ve şaddakna tegme bendeniñ qılmişların bitig qılıp qolunga bergeyler oqıgil tep. Ol bendeler körgeyler kamuğı yazuq ma'şiyet oquy almağaylar, yarlıg kelgey kim: okuñız. Feryâd kılıp ayğaylar: İlâhi bitig bu erse ornumız tamuğ turur, bu bitigni bizge oqutmağıl, uwtanmışdın oqıyu bilmes-miz tegeyler. Yana Yūsuf aydı: bolmas oquñ tep Yehüdāğa berdi, Yehüdā alıp oqudı. (KSE)

134v15 Sebeb ol erdi kim bir kün du'â kıldı: İdiyâ ne üçün bu ħalâyiğ seni **okıyurda** İbrāhim idisi teyürler, Dāvūdniñ idisi temesler. (KSE)

135r1: Tağı özi yetinçi qat evge kirdi Zebürni **okıyu** başladı. (KSE)

75 bu türkçe qoşuğlar tüzettim sanga
okırda unitma dua qıl manga(KTB)

3824 yanamu mini idğay erki ilig
okıgali yandru ay qılqı silig (KTB)

4101 ayıttuqta sözle **okıduqta** kir
selamet tirilgil tuçı bol ağır (KTB)

6317 mungar mengzer emdi bu beytig oқи
oқıp keç köngülke alıngıl taқı(KTB)

3535 birig beglenür kör taқı bir begin
oқıyu turur tegme künde öngin (KTB)

C28 ilig ögdülmişni **oқıp** tapuğka körünmişin ayur(KTB)

182 müsafirge uysa mukim son turup
namazın yetürgey bu yalguz **okup**
okımlıklı tört müsafir kişi
reva orta otruş bile olturup (MNM)

330 ürün üzre nurdın bitilmiş bitig
okıp uksa bolmas munı köp tetik
yonar mu ayıtıl bıçak öz özin
nece bolsa edgü bilenmiş yetig (MNM)

117.8: ... sav ıyışdı ananın birle bile ün etti aning birle **oқи-maқda**, yârî berdi anga oқımaq
içinde, birikti aning birle oқımaq içinde bile ün qılışğan tepüşdi ... (MKE)

208.7: ... tutulmışını aytı bermek tiledi Qur'ân **oқu (maқda)** körksüz kördi anı ...(MKE)

32.11 Peyğambar 'as qaçan kim aning bitigini **oқup** ma'nisini zabt qıldı erse, Ubayy ibnü
Ka'bnı ündedi taқı aydı: Bitigil, yâ Ubay: ey Abū Sufyân, bu kelmişde seni helāk qılmadın
qaytmağay-men temiş-sen. (NHF)

118.5,10 Ol mel'ün elginge bıçaq alıp şaflarını yarıp keçti. Halāyiq andağ saqınur kim, bu
namāz üçün keçer tep. 'Ömer razhu Qur'ân oқıyur erdi. Anı bıçaq birle sançtı, altı yerde
cerahat qıldı. -...- İmāmatlıq qıldı. Qısqa sūralar **oқıp** erte namazını qıldılar. Ol mel'ünni taқı
öltürdiler. (NHF)

171.7 Bir kün Peyğambar 'as minber üze huţba **oқıyurda** Hasan taқı Hüseyin razhumā kirü
keldiler. (NHF)

171.11 ya'nî mällaringız taқı oğul qızlaringız sizke fitne turur, tep aydı. Hutba **oқıyur erken**
munlarning yığılganını kördüm erse, şabur qılı bilmedim. (NHF)

199.16 Hāriş ibnü Lebiz aytur: İmām Şāfi'î birle Şafāğa çıqtup taқı anda olturduq. Manga
aydı: Yâ Hāriş Qur'ân oқıgıl, tedi erse, men taқı Qur'ân **oқıyu** āgāz qıldım. Āvāzım ingen hoş
erdi. Qaçan kim bu āyātqa tegdim erse, qt: ___ --- ___(NHF)

238.4 Qaçan kim mu'allim tahtasına elhikem sūrasını bitidi taқı Eymineke berdi, taқı **oқıyu**
literavunnelcehim-ke tegdi erse, Eymine elgidin tahta tüşti taқı Eymine bēhüş bolup tüşti.
(NHF)

242.1 Yirmi yıl men namâz vaqtını andağ saqladım kim mu'azzin ezân **oqımıŝta** mescidde hâzir erdim. Hêç taħalluf qılmadım, tep aydı. (NHF)

323.12 Qaçan kim qullarımdın bir qulumğa muşibat tegürsem, malı içinde yâ taqı oğlı qızı içinde yâ taqı teni içinde taqı ol qulum muşibatqa körklüg şabur birle qarşu kelür bolsa, qıyâmat kün 'amallarını ölçmek üçün ol qulumnu tarâzû qatınga keltürmegeymen taqı önginlerning 'amallarınıng dîvânını **oqıtımıŝta** ol qulumnung dîvânını yaymağaymen taqı oqutmağaymen taqı hêç su'âl ve hisâb qılmadın uçmağqa kigürgeymen, tep aydı. (NHF)

425.14 Bu qıŝanı Haq tvt Muħammed Resûlallâhqa Cebre'îl birle ıda berdi kim Muħammed ümmeti bu qıŝanı **oqup** i'tibâr qılsunlar taqı dünyâke iltifat qılmasunlar taqı âhîrat işi birle meşgul bolsunlar, tep ıda berdi. (NHF)

Kitap **okurken** sadece uygunsuz bir şey olarak algıladığımız bütün bu şeyler, tersine öylesine tatlı bir hatırayı içimize işliyordur ki, bu gün bile geçmiş zamanın bu kitaplarını karıştırmak aklımıza gelirse, bu kitapları, geçmiş günlerden kalan tek takvim olarak ve artık var olmayan evlerin ve gölcüklerin, sayfalarına yansıdağını görme umuduyla karıştıırız. (OKÜ. 8)

"Hayır, teşekkür ederim," diyebilmek için birdenbire susmak ve gözlerin **okumakta** olduğu bütün sözcükleri dudakların arasında sessizce, koŝarak tekrarlayan sesi uzaklardan geri getirmek gerekirdi. (OKÜ. 9)

Bilge Kağan Abidesi, Doğu Cephesi, 28. Satır

Otuz yaşıma Biş Balık tapa süledim. Altı yolu süngüşdüm. (.....sü)sin çop ö(lü)rtüm Anda içreki ne kişi tin(.....)i yok (bolda)çı er(ti.....)a **oqığalı** kelti. Biş Balık anı üçün ozdı.

Tercümesi:

Otuz yaşımda Beş Balıka doğru ordo sevk ettim. Altı defa savaştım askerini hep öldürdüm. Onun içindeki insan yok olacaktı çağırmaq için geldi. Beş Balık onun için kurtuldu.

Neŝîdeler **okuyorken** gusûn-i terde hezâr.

Temevvüc eyliyerek gözlerinde jale-i nûr (Merhum İbrahim Bey) (SMA)

Ya Vatan şarkısı, yahut ona benzer bir şey

Okunup her köşe çın çın ötüyor... Hey gidi hey! (Hürriyet) (SMA)

Ağzı meyhâneye rahmet **okuturken**, hele bak,

Bana gelmiş de ŝerîatçi kesilmiş... Avanak! (Köse İmam) (SMA)

Açtık oldukça güzel medreseler, mektepler;

Okuyup yazmayı ta' mîme çalıŝtık yer yer,(Süleymaniye Kürsüsünde) (SMA)

Artık çevreden değil, piyasadan söz etmek; **okuyarak**, tadına vararak değil, pazarlıkta uyuŝarak bir şeyler elde etmek zamanıdır. (şOK. 11)

Bir mısra işittiğimiz zaman, bir şiir **okuduğumuzda** yahut, oradaki bir yargı, bir betimleme, bir sıralanış, bir kesinti ya da ne olduğunu bilemediğimiz bir şey biz de bir onama duygusu yaratır. (ŞOK.40)

Ş Nâmert tayın al eylemiş, **okoyuben** bizi aldılar, vardık. (Dede. E. XIV. 300)

Ş Kayınanasını katına **okuyup** ol küpçegezi gösterdi. (Bektaşî. XV. 125)

Ş Sonra bir bir cemi'-i beyleri **okuyup** yüzledi. (Ta. Sel. XV. 65)

Pervane nice bahsede haddinle nârda
Mısbah **okurca** sûhteciktir kenârda (Âli. XVI. 175)

Okıyuban yazmadın yanılıban azmadın
Yûnus bu 'ışk sözünü kim bildi bilesidür(DYE)

'Âlimler **okıyup** tutmaz
Halkı görüben gözetmez (DYE)

Dört kitâbı şerh iden 'âsîdür hakîkatde
Zirâ tefsîr **okuyup** ma'nîsin bilmediler (DYE)

Ol dost bana benden yakın hikmet bilen bulur Hakk'ın
Okuyup hikmet 'ilmini Lokmân olayın bir (DYE)zamân

Yüzüne karşı bu güneş bir dem gelüben turamaz
Gelüp kaşundan kiçi ay her dem **okıyalı** sebak (DYE)

Dânişmân oldı geldi **okıduğında** buldı
Ehl-i derd dervîşlere cânı karışgan olur (DYE)

Son sayfa **okunduktan** sonra kitap bitiyordu. Gözlerin çılginca yarışını ve gözleri gürültüsüzce izleyen ve sadece nefes almak için derin bir iç çekişle duran sesinkini durdurmak gerekiyordu. (OKÜ.24)

SONUÇ

Sonuç olarak bu çalışmada, en eski Türkçe metinlerden günümüze kadar her dönem ve sahada “okumak” kelimesinin nasıl kullanıldığı ele alındı. Bu kelimenin, dilimizde yüklenmiş olduğu farklı anlamlarla önemli bir kavram olarak yer edindiği görüldü. Yazılı en eski Türkçe metinlerden günümüz Türkçesine kadar her dönemde canlılığını koruduğu görülen “okumak” kelimesinin her dönemde ve her sahada aynı yoğunlukta kullanıldığı tespit edildi.

Tez çalışması için konu başlığı tespit edildikten sonra çalışma alanı ve sınırı belirlendi. Daha sonra, belirlenen bu alanda gerektiği kadar kaynak eser ve metin taranarak malzeme derlendi. Toplanan malzeme yapı bakımından ve anlam bakımından tasnif edildikten sonra, Türkçenin dönemlerine ve sahalarına göre ele alınarak incelendi. Taranan eserlerde “okumak” kelimesi yazılırken hangi transkripsiyon harfleri kullanılmışsa aynı şekiller korundu. Örneğin aynı eserde okumak, okımak, ohumak, ohımak şeklinde veya transkripsiyona riayet ederek oıımak, oıumak, oıımak, oıımak şeklinde kullanımların olduğu görüldü. Farklı kaynaklar üzerine çalışma yapan araştırmacılar, çalışmalarında okımak veya oıımak şeklinde kullanımı tercih etmiştir. Bu çalışmada kelime söz konusu taranan eserdeki tercihe bağlı kalınarak yazıldı.

Taranan metinlerde “okumak” kelimesinin Göktürk, Uygur, Arap, Latin ve Kiril alfabeleriyle kullanılmış şekilleri tespit edildi ve örnekleriyle bu alfabeler uygulanarak kelimenin yazılışı gösterildi. Tarihi süreçte Türk dilinin yoğun olarak bu beş alfabeyle uygulandığı görüldü.

Kelimenin aslının ‘ok’ isim kökünden mi, yoksa ‘okı’ fiil kökünden mi geldiği tartışma konusudur. Ancak yapılan araştırmalarda “okumak” kelimesinin ‘ok ile davet etmek’ geleneğine atfen “ok” isim kökünden “ok-ı-mak” şeklinde fiil yapıldığı tespit edildi. (Karagöz, 2007: 32)

Çalışmaya konu olan “okumak” kelimesinin kullanılan ilk anlamı ‘davet etmek’ ve “çağırarak” olarak belirlendi. Daha sonraki dönemlerde bu kelime, ‘bir metni anlama ve/veya sese dönüştürme’ anlamı kazanmıştır. Bunun yanı sıra taranan eserlerde kelimenin “araştırmak-inceleme, uydurmak, şifa dilemek, istemek, hatırlamak, kusmak, ders almak, iddia etmek, tapmak-ibadet etmek, dua etmek, demek-söylemek, anlatmak, tahsil etmek,

sohbet etmek-konuşarak vakit geçirmek, çözmek-çözümlemek” gibi daha farklı anlamlarda kullanıldığı da tespit edildi.

Medeniyet coğrafyamızın üç temel sacayağı mesabesinde olana Türkçe Farsça ve Arapçada kelimenin ortak bir anlam özelliği dikkat çekmektedir. Her üç ilde de aynı kelime hem çağrı-davet anlamı hem de bir metni anlam ve/veya sese dönüştürme anlamı taşımaktadır. Farsça “handen” kelimesi, Arapça “kara’e” kelimesi ‘okumak, davet etmek, misafir etmek’ anlamlarını yüklenmektedir.

Tarihi süreçte kelimenin aldığı çekim ekleri ve yapım ekleri iki ayrı bölümde gösterildi. Bu bölümler çalışmanın en hacimli kısmını oluşturdu. Zira bu bölümlerde tüm zaman çekimlerine ve fiil kiplerine göre “okumak” kelimesi ele anıldı. Mümkün olduğu kadar çok örnek verildi.

Kadim Türk dilinin en köklü kelimelerinden olan “okumak” kelimesi üzerine hazırlanan bu çalışma, bazı eksikleriyle de olsa tamamladı. Burada çalışmaya getirilen sınırlamanın içerisi doldurulmaya çalışıldı. Bu çalışmada “okumak” kelimesinin kültürel arka planına, felsefî boyutuna, okuma üzerine kaleme alınmış eserlere, makalelere denemelere vb. çalışmalara yer verme şansı olmadı. Bu konu üzerine yapılacak herhangi bir çalışmada bu eksikler göz önüne alınarak daha kapsamlı ve eksiksiz bir çalışma ortaya konularak tekamüle doğru bir adım daha atılabilir. Bizim temennimiz bundan sonra dilimizin köklü kelimeleri üzerine ciddi çalışmalar yapılarak değerli bir veri bankasının oluşmasıdır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Prof. Dr. Mehmet: **Eski Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- Akar, Yard. Doç. Dr. Dr. Ali: "-GAn Sıfat Fiil Eki", **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 14, 2003-Güz, s.103-115.
- Alkaya, Ercan: "-gAll Ekinin Sibiryaya Tatar Türkçesindeki Kullanımı Üzerine", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 6/3 Summer 2011, p. 155-174.
- Ayverdi, İlhan: **Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Arat, Reşit Rahmeti: **Yusuf Has Hacıp, Kutadgu Bilig**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- Balcı, Ali: **Açıklamalı Eğitim Yönetimi Terimleri Sözlüğü**, Tekağaç Yayınları, Ankara, 2010.
- Banguoğlu, Tahsin: **Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- Bigiyev, Zahir: **Ölüf, Yaki Güzel Kız Hediye**, (Elif veya Güzel Kız Hatice), 1887, (Çevrimiçi) <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12218,zahirbigiyevpdf.pdf?0>, 15 Mart 2014.
- Binler, Mehmet Ziya: **Türk Dünyası Aile ve Akrabalık Terimleri Sözlüğü**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2007.
- Bulaç, Ali: **Kur'an- ı Kerim ve Türkçe Anlamı**, Bakış Yayınları, İstanbul, 2010.
- Bulak, Şahap: "Tarihî ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Şart Kipi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya Selçuk Üniversitesi, 2011, s. 71-97.
- Clauson, Sir Gerard: **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Oxford At The Clarendon Press, 1972.
- Çağbayır, Yaşar: **Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötügen Türkçe Sözlük**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.
- Dilaçar, A.: **Kutadgu Bilig İncelemesi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- Doğan, Prof. Dr. Ahmet: **Büyük Türkçe Sözlük**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.
- el-Meylani, Muhammed bin Abdurrahim: **Hâşiyeli Şerh-il'Muğni**, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1983.
- Ercilasun, Prof. Dr. Ahmet B.: **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011.

- Ercilasun, Prof. Dr. Ahmet B.: **Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- Ergin, Muharrem: **Orhun Abideleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.
- Erşahin, İbrahim: **Halk Kültürü ve Edebiyatı Sözlüğü**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005.
- Erten, Münir: **Diyarbakır Ağzı**, İnceleme-Metinler-Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- Gedizli, Mehmet: "Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri" **Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 7/4, Fall, 2012, s. 3351-3369.
- Gemalmaz, Efrasiyap: **Erzurum İli Ağzları**, İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- Gülensoy, Prof. Dr. Tuncer: **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü** –Etimolojik Sözlük Denemesi- II. Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- Gülesevin, Gürer: **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- Günşen, Ahmet: **Kırşehir ve Yöresi Ağzları**, İnceleme-Metinler-Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Gürün, O. A.: **Psikoloji Sözlüğü**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 0.
- Hançerlioğlu, Orhan: **Ticaret Sözlüğü**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2001.
- Hançerlioğlu, Orhan: **Ruhbilim Sözlüğü**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2003.
- Hirik, Seçil: "Olasılık Bildiren Kipliklerin Eski Uygur Türkçesi Metinlerindeki Görünümü" **Dil Araştırmaları**, Sayı: 12 Bahar 2013, s. 139-161.
- İleri, Canan: **Eskişehir İli Mihaliçcik İlçesi ve Yöresi Ağzları** (Ses Bilgisi – Metinler - Dizin), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.
- İlker, Ayşe: **Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- Kaçalin, Mustafa S.: "Elifbâ – Türkçenin Yazıldığı Alfabeler", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 11, İstanbul, 1995, s. 44-49.
- Kaçalin, Mustafa, **Yusuf Has Hâcib, Kutatgu Bilig**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kanar, Prof. Dr. Mehmet: **Arapça Türkçe Sözlük**, Say Yayınları, İstanbul, 2009.
- Karagöz, İlnur: **Türk Kültüründe Ok**, Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Kocaeli, 2007.

Nutku, Özdemir: **Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

Özçelik, Sadettin: **Urfa Merkez Ağzı**, İnceleme-Metinler-Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

Özçelik, Sadettin, - Boz, Erdoğan: **Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzı**, Dil İncelemesi, Metinler, Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.

Özön, Nijat: **Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.

Özturna, Hacı Ali: **Maraş Merkez Ağzı**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2009.

Pala, İskender: **İki Dirhem Bir Çekirdek**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2006.

Püsküllüoğlu, Ali: **Öz Türkçe Sözlük**, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2002

Saraçbaşı, M. Ertuğrul: **Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü**, II. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, 1997.

Savran, Hülya: 'Türk Dilinde "+dır" Bildirme Eki de "+dır" Bildirme Ekiyle Yapılan Belirsizlik Kelimeleri' **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 14, 2008/1 s. 163-188.

Şimşir, Bilal N.: **Türk Yazı Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

Tulum, Prof. Dr. Mertol: **Meninski'nin Thesaurus'u ve XVII. Yüzyıl İstanbul Türkçesi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Turan, Zikri: **Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşum Köyü Ağzı**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

Turgut, Günay: **Rize İli Ağzıları**, İnceleme-Metinler-Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.

Uçar, Erdem: "Eski Türkçe -gInçA Zarf Fiil Ekinin Kökeni Üzerine", **Gazi Türkiyat**, Güz 2012/11 s. 47-52.

Uysal, Yrd. Doç. Dr. İdris Nebi: **Karaman İli Ağzıları ve Anadolu Ağzıları Arasındaki Yeri**, Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Karaman, 2011.

Sözler, Vural: **Müzik Ansiklopedik Sözlük**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2005.

Yıldırım, Faruk: **Adana ve Osmaniye İlleri Ağzıları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2006,

Yüceol Özezen, Muna: **De- Fiilin Grameri**, Karahan Kitapevi, Adana, Şubat 2009.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2011.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 5. Cilt, Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy, Emel Vardarlı, Aysel Dikmen, Ayla Bayaz, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.

Tarama Sözlüğü, 5. Cilt, Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.